

Tzv. konečné řešení židovské otázky – případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci

Diplomová práce

Studijní program:

N7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obory:

Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základní školy

Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy

Autor práce:

Bc. Jitka Pánková

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Portmann, Ph.D.

Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jitka Pánková**
Osobní číslo: **P17000688**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je na základě analýzy, syntézy a komparace dostupných pramenů a odborné literatury rekonstruovat životní osudy vybraných libereckých právníků, kteří měli své kanceláře v dnešní Moskevské ulici v Liberci. Tito muži a jejich rodiny, patřící k prvorepublikové intelektuální elitě města, se stali obětí zvrácené rasové politiky německého nacionálního socialismu. Zvláštní pozornost bude věnována faktu, zda se k "židovství" sami hlásili či šlo pouze o důsledek tzv. Norimberských zákonů.

[Handwritten signature]

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Prameny:

Fondy Státního okresního archivu Liberec, fondy Národního archivu, databáze obětí holocaust.cz, databáze Yad Vashem.

Literatura:

ENGELMANN, Isa: Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem. Liberec: KAL pro Židovskou obec v Liberci, 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

KÁRNÝ, Miroslav: Konečné řešení - Genocida českých Židů v německé protektorátní politice. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4.

LHOTOVÁ, Markéta (ed.): Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, 2015. ISBN 978-80-87266-19-9.

LHOTOVÁ, Markéta: Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2013. ISBN 978-80-87266-14-4.

MELANOVÁ, Miloslava a kol.: Liberec. Liberec: Nakladatelství lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-484-3.

SNYDER, Timothy: Černá země: Holocaust - historie a varování. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-655-4.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Kateřina Portmann, Ph.D.

Katedra historie

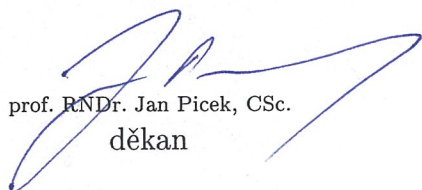
Datum zadání diplomové práce:

14. prosince 2018

Termín odevzdání diplomové práce:

14. prosince 2019

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 14. prosince 2018

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS/STAG se shodují.

19. prosince 2019

Bc. Jitka Pánková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla ze všeho nejdříve poděkovat vedoucí mé diplomové práce, Mgr. Kateřině Portmann, Ph.D., za zajímavé téma i její cenné rady a podněty, které mi při psaní práce poskytla. Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům Národního archivu a Stavebního archivu města Liberec za jejich pomoc při hledání materiálů. Nakonec děkuji všem členům rodin, jejichž osudům se tato práce věnuje, za jejich ochotu sdílet svou rodinnou historii a poskytnout mi nezbytné informace k ucelení příběhů.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá osudy čtyř libereckých advokátů a jejich rodin, kteří byli tzv. norimberskými rasovými zákony označeni za Židy a museli tak čelit politice německého nacionálního socialismu a hrůzám holocaustu. Všichni byli v průběhu roku 1938 nuceni opustit Liberec a usadit se v Praze. Následně se snažili vycestovat z Československé republiky, později Protektorátu Čechy a Morava, což ale ani jednomu z nich nebylo umožněno. V důsledku jejich židovského původu, se kterým se mnohdy nijak nesjednocovali, byli zařazeni do odsunových transportů a umístěni v nacistických ghettech a táborech. Konce druhé světové války se dočkal pouze jediný z nich, všichni ostatní byli zavražděni, velice často i se svými nejbližšími.

V práci je také kladem důraz na otázku židovství těchto mužů, tedy zda a do jaké míry se s ním dotyční identifikovali, a také na osudy zbytku jejich rodin a blízkých příbuzných.

Klíčová slova:

advokacie, druhá světová válka, holocaust, německý nacionální socialismus, židovství, transporty, Liberec, Arthur Neustadtel, Gustav Glaessner, Leopold Langstein, Otto Straschnov, národnost, náboženství, Protektorát Čechy a Morava

Annotation

This diploma thesis deals with the fates of four advocates from Liberec and their families, who were qualified as Jews according to the so-called Nuremberg Racial Laws and had to face the politics of German national socialism and the terrors of holocaust. All of them had to leave Liberec during the year 1938 and live in Prague. Subsequently, they tried to leave the Czechoslovak republic, the Protectorate of Bohemia and Moravia afterwards, but they were not allowed to do so. Due to their Jewish origin, with which they did not even unite with in some cases, they were placed into transports and deported to Nazi ghettos and camps. The end of the Second World War saw only one of them, all the others were murdered.

This thesis also discusses the question of Jewishness, whether and how did the advocates mentioned identified with it, and the lives of the other family members.

Key words:

advocacy, the Second World War, holocaust, German national socialism, Jewishness, transports, Liberec, Arthur Neustadtel, Gustav Glaessner, Leopold Langstein, Otto Straschnov, nationality, religion, the Protectorate of Bohemia and Moravia

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
Úvod	10
1. Kritika pramenů a literatury	13
1.1 Kritika pramenů	13
1.2 Kritika literatury	14
2. Tzv. konečné řešení židovské otázky	16
2.1 Ghetto Lodž	21
2.2 Ghetto Terezín	23
2.3 Vyhlazovací tábor Osvětim	25
2.4 Výsledky tzv. konečného řešení	27
3. Židé v Liberci	29
3.1 Advokáti z Moskevská ulice	36
4. Osudy jednotlivých advokátů z Moskevské ulice v Liberci	52
4.1 Arthur Neustadtel	52
4.1.1 Život rodiny před okupací	52
4.1.1.1 Vila rodiny Neustadtel	53
4.1.2 Život rodiny během okupace	54
4.1.3 Osudy dětí Arthura Neustadtela	56
4.2 Leopold Langstein	59
4.3 Gustav Glaessner	63
4.3.1 Osudy příbuzných rodiny Glaessner	69
4.4 Otto Straschnov	74
4.4.1 Osudy příbuzných Otty Straschnova	79
4.4.2 Osudy Otty Straschnova a jeho rodiny po konci války	81
5. Závěr	87
6. Použité zdroje informací	90

6.1	Prameny	90
6.1.1	Archivy	90
6.1.2	Orální historie	90
6.1.3	Online zdroje.....	90
6.1.4	Soudobý tisk	91
6.1.5	Filmové dokumenty.....	91
6.2	Literatura.....	91
6.2.1	Tištěné publikace	91
6.2.2	Elektronické zdroje	95
	Seznam obrazových příloh.....	97

Seznam použitých zkratk

BCRC	Britský výbor pro uprchlíky z Československa (British Committee for Refugees from Czechoslovakia)
c. d.	citováno dříve
ČSR	Československá republika
DDFP	Německá demokratická svobodomyšlná strana (Deutsche Demokratische Freiheitspartei)
DNP	Německá nacionální strana (Deutsche Nationalpartei)
gestapo	Tajná státní policie (Geheime Staatspolizei)
inv. č.	inventární číslo
JUDr.	Doktor práv (juris utriusque doctor)
k.	karton
kn.	kniha
NA	Národní archiv
NSDAP	Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
odst.	odstavec
s.	strana
SdP	Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
SFK	Sudetoněmecký svobodný sbor (Sudetendeutsches Freikorps)
sign.	signatura
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚŽVP	Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze
vid.	viděno

Úvod

O holocaustu bylo řečeno již mnoho, a přesto se i zde stále naskýtají možnosti dalšího bádání a výzkumu.

Takzvané konečné řešení židovské otázky, *Endlösung der Judenfrage*, mělo být řešením světového přirozeného řádu. Budoucnost árijské rasy, kterou ideologie nacismu propagovala, měla být zajištěna dočasnou námahou zabíjení těch podřadných jedinců, kteří onu přirozenost narušovali.¹ Za tyto podřadné byli Adolfem Hitlerem určeni Židé. Jeho řešením byla tedy genocida. Raphael Lemkin, polský právník, který je autorem pojmu *genocida*, ji vysvětluje jako záměrné a systematické zničení skupiny lidí, kvůli jejich etnicitě, národnosti, náboženství či rase.² V případě holocaustu je ale slovo „skupina“ poněkud zavádějícím konceptem.

Termín „skupina“ se zdá být základním kamenem celé řady společenských věd. Ať už jde o sociologii, politologii, antropologii, demografii či psychologii. Zní jako stěžejní pojem pro studium politické mobility, kulturní identity, ekonomických zájmů, sociálních tříd, kolektivního jednání, příbuznosti, pohlaví, náboženství, rasy, multikulturalismu a menšin jakéhokoliv druhu. A přesto nebyla konceptu „skupiny“ v posledních letech věnována náležitá pozornost. Přitom oblasti identity, genderu, multikulturalismu, třídy či etnicity, které jsou v moderní odborné literatuře tolikrát přetřásány, na pojmu *skupiny* stojí, ovšem bez jeho náležitého a samostatného analyzování. Ač se termín zdá být jasný a bezproblémový, můžeme sklouzávat k tomu, že bereme jako samozřejmý nejen samotný koncept tohoto pojmu, ale také věci, na které slova *skupina* a *skupiny* odkazují.³

Rogers Brubaker používá termín „grupismus“ jako tendenci považovat nespojité, omezené skupiny za základní konstituenty sociálního života, vůdčí protagonisty sociálních konfliktů a fundamentální jednotky sociální analýzy. Jde o sklon brát etnické skupiny, národy a rasy jako pevné entity, kterým můžeme přičítat zájmy a působení, jakoby byly vnitřně homogenní, navenek spojené a mající sjednocené společné aktéry se zájmy celku. Ale kulturní a sociální svět se neskládá z kamínků monochromních etnik, ras a kultur tvořící výslednou mozaiku.⁴

Jednou ze skupin, které jsou i v dnešní době stále považovány za vnitřně uniformní, je etnikum či národ. Nacistická ideologie pracovala s termínem *rasa*, kdy na piedestal postavila rasu

---

¹ SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015, s. 15.

² ANDREOPOULOS, George J.: Genocide, in: *Encyclopaedia Britannica* [online], 1. 4. 2019 [vid. 1. 12. 2019], dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/genocide>.

³ BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, 2004. ISBN 0-674-01539-8, s. 7.

⁴ Tamtéž, s. 8.

árijskou a na úplné dno osoby židovského původu, či národnosti. Záměrně nepoužívám termín „židovská rasa“, protože tvůrce zvrácených myšlenek německého nacionálního socialismu, Adolf Hitler, Židy za rasu nepovažoval. Podle něj byli pravým opakem rasy, stojící proti přirozenosti přírodních zákonů a bránící rasám ve vrozeném boji.⁵

Přesně v kontextu výše vysvětleného Brubakerova *grupismu* byli všichni Židé označeni za nepřátele rasy a odsouzeni k zániku. Židovství v nacismu nebylo posuzováno pouze podle náboženské příslušnosti jedince, ale podle „vrozené zvrácenosti“, tedy podle toho, zda k židovské víře náleželi rodiče a dokonce i prarodiče.⁶ Nehrálo roli, zda dotyčný byl křesťan či ortodoxní izraelita, všichni dostali stejnou nálepkou lidské spodiny. A tak se v této skupině společně nacházeli polští ortodoxní Židé zastávající staré tradice, lidé židovského vyznání plně integrovaní do evropské společnosti, konvertovaní katolíci, lidé bez náboženského vyznání, Češi, Němci, Francouzi, lékaři, zemědělci, elektrikáři, dělníci či právníci z Liberce, o jejichž osudech tato práce pojednává.

Hlavním cílem předložené diplomové práce bylo rekonstruovat a porovnat životní příběhy čtyř libereckých právníků, Arthura Neustadtela, Leopolda Langsteina, Gustava Glaessnera a Otty Straschnova, a to pomocí analýzy, syntézy a komparace dostupných pramenů a odborné literatury. Tito muži měli své advokátní kanceláře v Moskevské ulici, tehdejší Wiener Strasse, a všichni byli takzvanými norimberskými rasovými zákony označeni za Židy. V průběhu roku 1938 všichni dotyční advokáti z Liberce odešli kvůli obavám z propuknutí války, blízkosti nacistického Německa či excesům proti jejich rodině z řad radikalizovaného německého obyvatelstva kvůli jejich židovskému původu. S nimi mizí část elity tehdejšího města, která se zpátky na sever Čechy již nikdy nevrátila a nenávratně tak odnesla kus liberecké paměti a historie.

Zvláštní pozornost byla věnována skutečnosti „židovství“ těchto lidí, tedy zda se k víře opravdu sami hlásili či šlo pouze o důsledek nacistické rasové teorie. Životní příběhy dotyčných mužů byly porovnány s osudy jejich nejbližších příbuzných.

Text práce je rozdělen do čtyř kapitol, které jsou propojením teoretického pojednání na základě poznatků z odborné literatury a samotného archivního výzkumu jednotlivých případů. V první kapitole je nastíněna kritika použité literatury a pramenné základny, které byly stěžejní pro celý text. Následující kapitola seznamuje s obecnými předpoklady a koncepcí takzvaného

---

⁵ SNYDER, Timothy: *Černá země: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015, s. 15.

⁶ Podle tzv. norimberských rasových zákonů z roku 1935.

konečného řešení židovské otázky. Zároveň je zde připojen popis tří míst spojených s deportačními transporty, do kterých byli umístěni výše zmínění muži a jejich rodiny.

Kapitola číslo tři již pracuje s konkrétním případem města Liberce a židovským obyvatelstvem, které ve městě žilo. V podkapitole se seznamujeme se čtyřmi muži z Moskevské ulice, jejich společnými a rozdílnými osudy během let 1938 a dále. Tato podkapitola také obsahuje stručné nastínění situace v advokacii od vzniku Československé republiky (dále také jako ČSR) v roce 1918 po její omezení pro židovské obyvatelstvo během let okupace. Následují kapitoly, které se již konkrétně zabývají osudy jednotlivých advokátů a jejich rodin a nejbližších příbuzných.

Jistě přínosné jsou také informace, které doplnili žijící příbuzní zmíněných rodin. Potomci mužů z Moskevské ulice jsou rozestí doslova po celém světě a je fascinující sledovat jejich příběhy. Ovšem ne ve všech rodinách mohlo být toto doplnění možné, protože některé zmizely úplně během války či se mi již nepodařilo dohledat možné potomky v důsledku změn jména a podobně.

Práce je doplněna o obrazovou přílohu s fotografiemi zmíněných osob a domů pro dokreslení jejich osudů. Nejsou to již jen statistiky a nicneříkající fakta, ale skuteční lidé, kteří zde žili a v důsledku smrtících postupů německého nacionálního socialismu zmizeli z paměti města. Příloha je připojena na konci práce.

V textu je používáno slovo „žid“ i „Žid“. První varianta, tedy psáno s malým písmenem na začátku, značí příslušníka náboženské skupiny, vyznavače židovské víry. Druhá varianta, začínající velkým písmenem, označuje příslušníka židovského národa. V některých případech v textu ale dochází k tomu, že se oba významy překrývají, především v důsledku toho, že nacistická rasová ideologie brala židovské obyvatelstvo spíše jako národnost, původ člověka, který byl důležitější než náboženské přesvědčení dotyčného. V těchto případech je ve většině případů použita varianta slova v podobě *Žid*.

1. Kritika pramenů a literatury

1.1 Kritika pramenů

Hlavní pramennou základnou pro tuto práci byli dokumenty uložené v Národním archivu v Praze ve fondu *Policejní ředitelství Praha*. Zde se nachází nejrůznější spisy k jednotlivým osobám, které se během svého života v Praze nacházely, ať už šlo o evidenční karty bydliště, policejní přihlášky, nejrůznější povolení k vydání pasů či víz, osvědčení o zachovalosti vydávané hned několika institucemi a státními úřady, výpovědi z výslechnů či dopisy napsané danými osobami z důvodu nutnosti získání některého z výše uvedených dokumentů.

Dalším významným pramenem byl fond *Sčítací operáty Liberec 1921*, uložený ve Státním okresním archivu Liberec. Tento fond obsahuje údaje ze sčítání lidu v Liberci, které proběhlo v roce 1921 v celém Československu. Během této evidence osob bylo zjišťováno jejich jméno a příjmení, bydliště, příbuzenský či jiný poměr k majiteli bytu, pohlaví, rodinný stav, datum a místo narození, datum, od kterého byla daná osoba zapsána v obci, domovská a státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání, znalost čtení a psaní, povolání (druh povolání, postavení v povolání, bližší informace o závodu či podniku, v němž bylo povolání vykonáváno, zda měla daná osoba ke dni 16. července 1914 výdělečné povolání a pokud ano, jakého druhu a jaké v něm bylo její postavení). Tento pramen byl cenný především při posuzování národnosti a náboženství lidí, jejichž osudy se tato diplomová práce zabývá. V roce 1921 si totiž tyto údaje volili lidé sami, podle svého rozhodnutí a cítění, bez toho, aniž by museli volit podle vyhocené politické situace. Vidíme tedy, jak se zmínění lidé sami vnímali, jakou národnost (či náboženství) zvolili v době míru, bez nutnosti pragmatického uvažování v pozdějších letech či prisouzení daných charakteristik státní mocí.

V otázce *židovství* byly významným zdrojem informací také židovské matriky. V jejich údajích můžeme nalézt, zda lidé, kteří byli tzv. norimberskými rasovými zákony označeni za Židy skutečně jako Židé žili – tedy zda zapsali své děti do židovské matriky, zda dodržovali židovské zvyky a předpisy, zda byl jejich sňatek židovský a podobně. V matričních zápisech bylo také možné nalézt původ a zaměstnání rodičů, místo bydliště, případné konvertování k jiným církvím a další významné údaje. Velkou výhodou bylo také to, že veškeré dochované židovské matriky jsou dnes již zdigitalizované, čímž je hledání i přístup k nim značně ulehčen.

Velice důležité byly také internetové databáze, konkrétně *holocaust.cz* a jeho databáze obětí, stejně jako databáze *Yad Vashem*. Dalším významným zdrojem byla *geni.com* jakožto

genealogická webová stránka. Díky informacím z těchto zdrojů bylo mnohem snazší dohledat především rodinné vazby jednotlivých osob.

Poslední pramen, který je nutno zdůraznit, byly informace získané díky metodám orální historie.⁷ Podařilo se mi nalézt několik příbuzných a známých advokátů z Moskevské ulice v Liberci, kteří mi pomohli dokončit mozaiku životních příběhů těchto mužů. Byla to především Patricie Rincon Mautner, pravnučka Arthura Neustadtela, která žije v Kolumbii, kam emigrovala její babička Greta, Arthurova dcera. Kontakt mezi námi probíhal v podobě e-mailové korespondence. Nejen, že mi poskytla cenné informace ohledně své rodiny a jejich osudů, ale také rodinné fotografie Arthura a jeho dětí. Další člověk, který velice přispěl k ucelení příběhu rodiny Neustadtel byl pan Walter Weber, současný spoluvlastník firmy *Juan Neustadtel SAS*, kterou před více jak 50 lety založil v Kolumbii Hans Neustadtel, Arthurův syn.

K dokončení příběhu rodiny Straschnov přispěla korespondence s Georgem Straschnovem, synem Otty a Anny Straschnovových, který dnes žije na Floridě.

Ač je třeba mít na paměti, že vyprávění těchto příbuzných se nemusí vždy plně shodovat s realitou, ať už kvůli velkému časovému odstupu od zkoumaných událostí či jeho pozměnění v důsledku ústního předávání z generace na generaci, stále platí, že informace získané díky metodám orální historie jsou významným a cenným pramenem k dotvoření problematiky, jíž se práce věnuje. Je také jistě zajímavé vidět, jak se příslušníci jednotlivých rodin v důsledku válečných událostí v Evropě rozutekli doslova po celém světě. Dnes si můžeme jen domýšlet, ač to prý historikům nepřisluší, jak by vypadal život dotyčných lidí, kdyby jejich rodičům nebyla nacistickou ideologií přiřknuta příslušnost *Jude*.

1.2 Kritika literatury

Literatura, která se váže k tématu druhé světové války, holocaustu a takzvaného konečného řešení židovské otázky, je poměrně bohatá. Tématem se historici zabývali již v letech poválečných a zájem neopadá ani v současné době. I tak je ale tato práce přínosem pro zmiňovanou problematiku.

Jedna ze stěžejních publikací, kterou jsou při psaní této práce využila, byla monografie Timothy Snydera *Černá zem*.⁸ Americký historik Snyder zde spojuje historii s politologickou analýzou,

---

⁷ K metodologii orální historie více viz VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007.

⁸ SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015; Paseka, Praha a Litomyšl 2015, ISBN 978-80-7260-322-0.

zaměřuje se na počáteční myšlenky Adolfa Hitlera již z 20. let, které byly katalyzátorem událostí následujících let v Německu i mimo něj. V mnohých věcech přináší Snyder nové myšlenky a vysvětlení cenné pro interpretaci holocaustu.

Další publikací, ze které jsem čerpala, byla kniha českého historika Miroslava Kárného „*Konečné řešení*“.⁹ Kárný se zde zaměřuje na poměry a genocidu Židů z Protektorátu Čechy a Morava, popisuje vznik „ghetta beze zdí“, tedy vyčlenění židovského obyvatelstva od zbývajících společnosti uskutečněné pomocí nejrůznějších zákazů, nařízení a předpisů, které tak uzavřelo Židy do jakéhosi pomyslného ghetta, ač ještě nešlo o skutečnou „ghettoizaci“. Dále se v monografii Kárný věnoval Terezínu a jeho funkci v nacistické protizidovské politice.

Přínosné byly také články ve sborníku Terezínské studie a dokumenty, především z let 1996¹⁰ a 1997¹¹, a monografie Jörga Osterloha¹² zabývající se situací v Říšské župě Sudety, odkud právníci, jimž se tato diplomová práce věnuje, pocházeli.

K dějinám libereckého regionu jsem využila monografii *Liberec*¹³, především pak kapitoly od Miloslavy Melanové: *Soukenické centrum a počátky průmyslu (1740–1848)* a *Průmyslové a politické centrum v monarchii (1848–1918)* a od Roberta Kvačka: *Liberec v Československu (1918–1938)* a *V čele Říšské župy Sudety (1938–1945)*. K dějinám židovského obyvatelstva byly klíčové práce Markéty Lhotové¹⁴ a Isy Engelmann¹⁵.

Celkový seznam použité literatury a pramenů je uveden na konci práce.

---

⁹ KARNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, ISBN 80-200-0389-4.

¹⁰ KÁRNÝ, Miroslav; KÁRNÁ, Margita (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 1996*, Academia, 1999, ISBN 978-80-200-0582-3.

¹¹ KÁRNÝ, Miroslav; KÁRNÁ, Margita (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 1997*, Academia, 1999, ISBN 80-200-0615-X.

¹² OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Argo, Praha 2010. ISBN 978-80-257-0213-0.

¹³ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017. ISBN 978-80-7422-484-3.

¹⁴ LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Liberec 2015. ISBN 978-80-87266-19-9.

LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938–1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 104–120. ISBN 80-7083-666-0.

¹⁵ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

2. Tzv. konečné řešení židovské otázky

„Za dávných časů, od čtvrtého, pátého či šestého století prohlašovali křesťanští misionáři Židům: „Nesmíte žít mezi námi jako Židé.“ Naproti tomu svěští vládci, kteří je v pozdním středověku vystřídali, rozhodli: „Nesmíte žít mezi námi.“ A konečně nacisté určili: „Nesmíte žít.“

- Raul Hilberg ve filmu SHOAH (rež. Claud Lanzmann, Francie, 1985)

Adolf Hitler věřil, že celý svět stojí na jednoduchém principu existenčního boje. Bojuje se o půdu a v konečné podstatě o život či smrt. Jednotlivé druhy mezi sebou takto soupeří a vítězí ten silnější. V rámci zachování druhu a jeho posilování nedochází k mezidruhovému páření, naopak; druhy mají mezi sebou jakési „vnitřní odloučení“, které nezná milost. Tento zákon Hitler prosazoval i pro lidskou rasu s tím, že má zvítězit ta silnější a slabší má být vybita.¹⁶

Carl Schmitt, jeden z významných německých politických teoretiků, který sympatizoval s nacistickou ideologií, v roce 1926 napsal: „Každá skutečná demokracie je založena nejenom na tom, že je s rovnými zacházeno rovně, ale také, s nevyhnutelnými důsledky, s nerovnými nerovně. K demokracii tak nutně náleží za první homogenita a za druhé, v případě nutnosti, vyloučení nebo zničení heterogenních.“¹⁷ Myšlenky Hitlera i Schmitta, nepřímou rozvádějíci Darwinovu teorii druhů, obecně vyjadřovaly ideu, že boj mezi „rasovými nepřáteli“ je přirozený a úkolem každého je se v této hře o moc prosadit či zemřít.¹⁸ Dnes již všichni víme, kam tyto myšlenky vedly a co bylo ve jménu německého nacionálního socialismu spácháno za zločiny.

Za hlavního nepřítele „čisté árijské krve“ byli zvoleni Židé. Hitlerův antisemitismus byl úzce spojen s jeho politickým vystupováním již na počátku dvacátých let, kdy jako důvod prohrané války, stejně jako situace v poválečném Německu, uvedl jednoduché řešení: Židé a jejich světovláda. Na sjezdu německých nacionálních socialistů v Mnichově roku 1920 Hitler požadoval vyhlazení „židovského zla“ do základů¹⁹ a dodal, že „abychom tohoto cíle dosáhli, musí nám být každý prostředek dobrý, i kdybychom se museli spojit s ďáblem.“²⁰ Tato extrémní

¹⁶ SNYDER, Timothy: *Černá země: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015. S. 12.

¹⁷ Schmitta citovala Mouffe, viz: MOUFFE, Chantal: Carl Schmitt a paradox liberální demokracie, in: *Filosofický časopis*, roč. 55, 2007, č. 6, s. 900-901.

¹⁸ Viz např.: HITLER, Adolf: *Mein Kampf*; SCHMITT, Carl: *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*.

¹⁹ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 7-8.

²⁰ Eberhard Jäckel, Axel Kuhn, Adolf Hitler: *Sämtliche Aufzeichnungen 1905–1924*. Stuttgart 1980, s. 119-120. Cituje KÁRNÝ, M.: „Konečné řešení“, c.d., s. 8.

protižidovská politika genocidního cíle se stala cílem nejen Hitlerovým, ale také nacistické strany a po lednu 1933 také státní politiky Německa.

Již od roku 1933 nesměli Židé působit ve veřejné správě či být advokátem.²¹ V září 1935 pak byly říšským sněmem v Norimberku přijaty nechvalně známé ústavní zákony, které se úzce týkaly „židovské otázky“. Vyhlášeny byly u příležitosti každoročního sjezdu německé nacistické strany. Konkrétně šlo o zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a německé cti. Židé se podle této legislativy stali občany druhé kategorie.

Zákon o říšském občanství stanovil rozdíl mezi pojmy *říšský občan* a *státní příslušník* s tím, že plná občanská práva náležela pouze občanům. Podle prvního odstavce § 2 zákona byl říšským občanem pouze „*státní příslušník německé nebo příbuzné krve, který dokazuje svým chováním, že je ochoten a schopen věrně sloužit německému národu a říši.*“²² Židé tak byli vyloučeni z německého občanství a ztratili většinu občanských práv. Zákon na ochranu německé krve a německé cti pak zakazoval sňatky mezi Židy a Němci (státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve) a také jejich veškerý mimomanželský styk. Židé podle zákona směli ve svých domácnostech zaměstnávat Němce pouze starší 45 let. K zákonu o říšském občanství bylo vydáno nařízení specifikující pojem „Žid“; byl to tedy státní aparát, kdo určoval, zda člověk je či není Židem. Hitler sám Židy nepovažoval za příslušníky rasy, ale za jakési „rasové nic“. Podle něj příslušníci rasy přirozeně žijí podle přírodních zákonitostí boje o zem a potravu. Naopak Židé se této „přirozenosti“ vzpírají a snaží se příslušníky rasy přesvědčit o jakýchsi ideálech, které přirozený zápas potlačují. Podle něj je z historie patrná snaha Židů překroutit přirozené uspořádání světa, kdy silní ovládají slabé. Dokud Židé ovládají a nechávají hladovět Němce, tedy silnější rasu, je ve světě nerovnováha, kterou je třeba vyrovnat ve prospěch árijců.²³ Zbavením se Židů se tedy věci samovolně vrací k přirozenému pořádku.

Takto se zrodila myšlenka „židovské otázky“. Nejprve byla prezentována jako proces vystěhování židovského obyvatelstva do nějaké odlehlé lokality, kde by již nemohli narušovat „přirozený řád věcí“.²⁴ Německé úřady přímo podporovaly emigraci Židů ze země, a to až do října 1941, kdy bylo přistoupeno k jiným metodám v rámci takzvaného konečného řešení. Do té doby bylo však vystěhovávaní podporováno, mnohdy dokonce i brutálně

---

²¹ SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015, s. 49.

²² Znění zákona ve českém jazyce online, Zákon o říšském občanství, in: *holocaust.cz* [online], 1.8.2016 [vid. 11.9.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-bez-zdi/protizidovske-zakony-a-narizeni/zakon-o-risskem-obcanstvi/>.

²³ SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015, s. 15-16.

²⁴ Tamtéž, s. 19.

vynucováno. Podle odhadů z Německa během let 1933 až 1941 odešlo kolem 270 000 Židů, což činí více jak polovinu z jejich původního počtu. Odchod ze země s sebou ale přinášel mnohé problémy, ať už to byla restriktivní emigrační politika okolních států či nutnost ponechání velké části majetku v Německu. Někteří židovští uprchlíci, především z prvních let po nástupu Hitlera k moci, se do Německa opět vrátili.²⁵ Odsun židovského obyvatelstva byl navíc pro veřejnost přijatelnější, než kdyby se okamžitě prezentoval koncept genocidy, se kterým si ale Hitler pohrával již nějaký čas.²⁶

Židé byli postupně a velice systematicky vytlačováni z veřejného života. Již v roce 1938 nesměli pracovat jako obchodníci, lékaři či advokáti. Prvotním cílem bylo donutit je k odchodu z Německa, který se postupně přerodil v mnohem krvavější a nemilosrdnější plán. Snyder ve své monografii poukazuje na fakt, že neustále přibývajícím omezením pro Židy v Německu mělo také svůj druhotný účel – nutily Němce o „židovské otázce“ neustále přemýšlet a více je přesvědčovaly o jejich výlučném postavení coby árijské rasy. Toto globalizované „světové Židovstvo“ bylo postupně spojováno s bolševismem a původem všeho zlého.²⁷

Takto nalomená veřejnost pak snáz přijímala nařízení a opatření proti Židům jako něco nutného a zavírala oči před tím, kdy začali mizet první Židé z Německa. První výstřely v rámci takzvaného „konečného řešení židovské otázky“ zazněly v srpnu 1941 nad jámami vykopanými uprostřed Ukrajiny.²⁸

Na konci roku 1938 byly vedeny rozhovory mezi zástupci Polska a Německa ohledně židovské otázky. Tyto dva státy byly uprostřed debaty o společném polsko-německém útoku na Sovětský svaz a Hitler chtěl tyto dva aspekty, tedy odstranění Židů z Evropy (především z Polska a Rumunska) a rozvrácení SSSR spojit do širšího tažení v rámci získání nadvlády v Evropě. To bylo ovšem pro Poláky nepochopitelné. Během debat o „židovské otázce“ zazněl plán jejich vysídlení na ostrov Madagaskar v Pacifiku, který polští zástupci brali doslovně a viděli v něm politickou vizi státu Izrael, avšak pro nacisty šlo spíše o symbol naprostého vyhlazení

---

²⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina; FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Paseka, Praha – Litomyšl 2008, s. 197-198.

²⁶ Na Říšském sněmu 30. ledna 1939 Hitler pronesl definitivní „proroctví“, které byl rozhodnut vyplnit: „*Dnes chci být opět prorokem. Kdyby se mezinárodnímu finančnímu židovstvu v Evropě a mimo ni podařilo uvrhnout národy ještě jednou do světové války, pak výsledkem nebude bolševizace zeměkoule a tím vítězství židovstva, nýbrž zničení židovské rasy v Evropě.*“ (citováno z: SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu. Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Terezínským památníkem*, Praha 2000. ISBN 80-85864-97-5, s. 11.)

²⁷ SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015, s. 49.

²⁸ Tamtéž, s. 19.

židovského obyvatelstva²⁹, ačkoli prvotní plány skutečně zahrnovaly myšlenku poslat po válce Židy na zmíněný ostrov. Himmler k tomuto tématu napsal: „*Doufám, že díky možnosti vystěhovat všechny Židy do Afriky nebo nějaké jiné kolonie už pojem Žida jednou provždy zmizí z povrchu zemského.*“³⁰

To, co bylo v březnu 1938 započato anšlusem Rakouska a pokračovalo v září Mnichovskou dohodou, vedlo k posílení moci nacistického Německa a závěr roku 1938 byl již ve znamení násilného antisemitismu. Noc 9. listopadu v německých zemích pokryla zemi miliony střepů z výloh a oken židovských podniků a synagog. Ovšem tento otevřený pogrom na Židy nevyvolal kýženého výsledku, ve který nacisté doufali. Většina veřejnosti s násilnostmi nesouhlasila a došlo spíše k soucítění s Židy než s jakýmsi duševním odstupem od podobných citových projevů. Bylo jasné, že zásah proti židovstvu musí být proveden mimo hranice Německa; tam, kde německá moc rozvrátila stát a má tak volnou ruku působnosti, mimo zraky německé veřejnosti.³¹

První oběti „Endlösung“ měli být Židé uvnitř Sovětského svazu. Po uzavření spojenečství mezi SSSR a Německem, takzvaný pakt Ribbentrop-Molotov ze srpna 1939, měli Sověti ovládnout pobaltské země a vytvořit tak nový sovětský státní aparát, který poté Hitler plánoval obsadit a dokončit zde to, co Stalin započal.³² Vůdce nacistů neplánoval vytvoření židovského státu, jak se například domnívali představitelé Polska, v Evropě ani mimo ni. Jeho cílem bylo je zničit, „očistit planetu“. Ve státech, které ovládla nacistická moc, se proto smrtící konečné řešení rovnalo politické součinnosti. Ti, kteří chtěli spolupracovat, se museli plánu s Židy účastnit.³³

Naprostou zásadní bylo proto ovládnutí Polska. Již od počátku války zde tak měli nacisté prostor, kde mohly být zakládány koncentrační a vyhlazovací tábory, mimo dosah správních aparátů díky zničení polské státnosti. Snyder výmluvně charakterizuje tuto skutečnost slovy: „*Často se tvrdí, že právě státní aparát pozabíjel Židy, ale blíže k pravdě má výrok, že Židy pozabíjelo odstranění správního aparátu. Dokud přetrvávala státní suverenita, přetrvávaly i hranice a možnosti zajišťované byrokracií.*“³⁴

---

²⁹ Tamtéž, s. 76-77.

³⁰ Citováno v: ALY, Götz: „*Konečné řešení*“. Přesun národů a vyhlazení evropských Židů. Argo, Praha 2006, s. 89.

³¹ SNYDER, Timothy: *Černá zem*, c. d., s. 88-89.

³² Tamtéž, s. 113.

³³ Tamtéž, s. 127.

³⁴ Tamtéž, s. 198.

Otázka vyvraždění evropských Židů byla detailně diskutována na známé konferenci ve vilové čtvrti Wannsee na okraji Berlína 20. ledna 1942. Tohoto jednání se účastnili vysocí představitelé německého státního aparátu, především ministři a zástupci úřadů, které byly pro „konečné řešení“ podstatné. Svolání byli SS-Obergruppenführerem Reinhardem Heydrichem a zápis³⁵ provedl Adolf Eichmann, SS-Obersturmbannführer a „specialista“ na židovskou problematiku.

Během jednání, které trvalo asi hodinu a půl, byla zhodnocena současná situace „židovské otázky“ a její další postup. Jako hlavní body k prodiskutování byly stanoveny snahy vytlačit Židy ze všech oblastí života německého národa a jejich vysídlení ze životního prostoru Němců. To mělo být provedeno transporty směrem na východ. V oblasti mezi měla být zřízena tzv. tranzitní ghetta. Jedním z nich bylo také ghetto Terezín na území Protektorátu Čechy a Morava, primárně sloužící jako ghetto pro staré osoby. Stanovilo se, kteří Židé mají být do transportů na východ zařazováni podle stupně míšenectví. Míšenci I. stupně, kteří byli z transportů vyňati a zůstali na území Velkoněmecké říše, měli být sterilizováni, aby již nadále nedocházelo k tzv. smíšeným manželstvím. V táborech na východě měli být vězni využíváni k pracím, například stavbě silnic, „*přičemž jich bezpochyby velká část zmizí přirozeným úbytkem*“.³⁶ Celý proces vysídlování měl být hrazen samotnými Židy, kdy majetnější financovali své nemajetné druhy.

Význam konference ve Wannsee je historiky interpretován různě. Většina z nich se přiklání k názoru, že vyvraždění Židů bylo v mysli Hitlera i plánech nacistických představitelů předeno již mnohem dříve.³⁷ Naopak například německý historik dějin holocaustu, Christian Gerlach, vysvětluje konferenci jako klíčovou v otázce židovské genocidy. Uvádí, že toto rozhodnutí učinil Hitler až v samém závěru roku 1941 a změnil tak důvody ke konání jednání.³⁸ K tomuto názoru se přiklání také například Helena Petrův. Otázka, kdy padlo finální rozhodnutí o vyvraždění evropských Židů, se mezi historiky projednává již řadu let. Dosud stále nebylo

---

³⁵ Záznam z jednání se dochoval v plné podobě. Do češtiny byl přeložen a je dostupný online, viz ŠIMÍČEK, Petr: Protokol konference ve Wannsee (20. ledna 1942), in: *Moderní dějiny* [online], 31.7.2012 [vid. 2. 12. 2019], dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-z-konference-ve-wannsee-20-ledna-1942/>.

³⁶ ŠIMÍČEK, Petr: Protokol konference ve Wannsee (20. ledna 1942), in: *Moderní dějiny* [online], 31.7.2012 [vid. 2. 12. 2019], dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-z-konference-ve-wannsee-20-ledna-1942/>.

³⁷ Viz např. SNYDER, Timothy: *Černá zem*, c. d., KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*“, c. d. Pro srovnání celého procesu viz: SAK, Tomáš: *Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference ve Wannsee*. Diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, fakulta filozofická, Plzeň 2017.

³⁸ GERLACH, Christian: Konference ve Wannsee, osud německých Židů a Hitlerovo zásadní politické rozhodnutí vyvraždit všechny Židy v Evropě, in: *Terezínské studie a dokumenty 2008*, s. 314-368.

nalezeno dostatečné množství důkazů pro jedno či druhé tvrzení. Je velice pravděpodobné, že šlo spíše o dlouhý proces formování této myšlenky a jejího provedení, než o okamžitý nápad.³⁹

Ať už je pravda jakákoli, faktem je, že s rokem 1942 získalo takzvané konečné řešení židovské otázky svou konečnou a hrůznou podobu v podobě systematického vyvražďování osob označených za Židy. Již od roku 1940 vznikala ghetta, do nichž bylo soustředěno židovské obyvatelstvo. V roce 1940 vznikla ghetta v polském Lodži⁴⁰ a Varšavě⁴¹, v roce 1941 pak například v litevském městě Vilnius a protektorátním Terezíně.⁴² Pro tuto práci jsou podstatná ghetta v Terezíně a v Lodži, níže jim je proto věnováno několik řádků. Ghetta plnila funkci shromaždiště, přechodného místa, odkud měli být lidé posíláni dále. Prvotní idea Madagaskaru nevyšla a byla nahrazena koncentračními a vyhlazovacími tábory jako konečnou stanicí transportů.

Vyhlazovací tábory vznikaly na území Německa, Rakouska, Generálního gouvernementu, Polska, Pobaltských států či Protektorátu Čechy a Morava. Zde se konkrétněji zmíním jen o jednom z nich, Osvětimi, protože je úzce spojen s osudy osob, jimiž se tato práce zabývá.

2.1 Ghetto Lodž

V předválečném období byla Łódź druhým největším městem Polska s 672 000 obyvateli. Z tohoto počtu bylo celkem 233 000 Židů, dále zde žili lidé pocházející z Československa, Běloruska, Ukrajiny či Ruska. V 19. století došlo k závratnému rozvoji města, který s sebou přinesl příchod nových obyvatel, mimo jiné také židovských obchodníků. Lodžská židovská komunita byla poměrně izolována od zbytku městské společnosti, drželi se starých tradic a zvyků, způsobu oblékání a dalších společenských a náboženských pravidel. I přesto tvořili významnou skupinu obyvatel, mnoho z nich patřilo k inteligenci města – právníci, lékaři, architekti či umělci.⁴³

Po německé porážce Polska v září 1939 bylo město obsazeno a započalo zde kruté pronásledování místních židů ve formě ponižování, razií, nucených prací nebo zabavování a ničení majetku. Od listopadu 1939 museli místní Židé nosit pásky na rukávech pro své označení od ostatních obyvatel. Několik tisíc Židů bylo mezi 5. listopadem 1939 a 28. únorem 1940 deportováno na území Generálního gouvernementu, čímž se snížila lodžská židovská komunita

---

³⁹ ALY, Götz: „Konečné řešení“. *Přesun národů a vyhlazení evropských Židů*. Argo, Praha 2006, s. 231-232.

⁴⁰ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, c. d., s. 45.

⁴¹ SAK, Tomáš: *Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference ve Wannsee*, c. d., s. 40.

⁴² KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“, c. d., s. 87.

⁴³ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, c. d., s. 45-46.

na přibližně 150 tisíc osob. Samotné ghetto Lodž (německy Litzmannstadt⁴⁴) bylo založeno 8. února 1940 a 30. dubna bylo kompletně odděleno od zbytku města zátarasy z prken a ostatných drátů. Ghetto se nacházelo v části Lodže zvané *Baluty*, která platila za čtvrť chudiny, bez dostatečné kanalizace, plynového připojení a vodovodu. Ghetto fungovalo také jako pracovní tábor pro potřeby Říše a jako jakási přestupní stanice do vyhlazovacích táborů Chelmno, Majdanek a Osvětim.⁴⁵ Litzmannstadt byl ustanoven za hlavní město Říšské župy Warthegau (Povartí).⁴⁶

Podobně jako v jiných ghettech a koncentračních táborech, i v lodžském ghettu existovala tzv. židovská samospráva, která měla na starosti určité aspekty správy ghetta. Ovšem jak administrativa, tak celé vedení samosprávy byly plně podřízeny komandatuře SS a měly jen minimální možnost zasahovat do života vězněných obyvatel.

Vůbec první transporty židovského obyvatelstva z území Protektorátu Čechy a Morava směřovaly právě do lodžského ghetta. Bylo sem vypraveno celkem pět transportů s označením A, B, C, D, E. Všechny vyjely přímo z Prahy a vezly vždy přesně tisíc vězňů. Z těchto pěti tisíc lidí přežilo válku pouhých 261. První transport odjel 16. října 1941, druhý 21. října, třetí 26. října, čtvrtý 31. října a poslední 3. listopadu 1941.⁴⁷ V těchto deportačních transportech bylo i několik původních obyvatel města Liberec. Od října do listopadu bylo v ghettu Lodž spolu s protektorátními Židy umístěno celkem 19 837 dalších z Německa, Rakouska a Lucemburska.⁴⁸

S prvními transporty proběhly i selekce přivezených osob a po jejich „vytřídění“ fungovalo ghetto jako výrobní zbraní pro potřeby wehrmachtu. Takto zde přežilo mnoho tisíc Židů až do samého závěru války, kdy byli ve velkém deportováni do Osvětimi.⁴⁹ V srpnu 1944 bylo ghetto Litzmannstadt zrušeno, 30. srpna byli místní obyvatelé shromážděni příslušníky SS a deportováni do koncentračních táborů Osvětimi. Kolem šesti set osob z vyklizovacího komanda a dalších 270 lidí se skrylo ve městě či ghettu a dočkali se zde osvobození.⁵⁰ Dne 19. ledna 1945 bylo město Lodž osvobozeno vojsky Rudé armády.⁵¹

---

⁴⁴ Pojmenováno na počest Karla Litzmanna, císařského generála v 1. světové válce a účastníka bitvy u Lodže proti ruským vojskům (SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, c. d., s. 49.)

⁴⁵ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, c. d., s. 46-47.

⁴⁶ Tamtéž, s. 49.

⁴⁷ KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*“, c. d., s. 155.

⁴⁸ Tamtéž, s. 84.

⁴⁹ SNYDER, Timothy: *Černá zem*, c. d., s. 182.

⁵⁰ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, c. d., s. 227.

⁵¹ Tamtéž, s. 233.

2.2 Ghetto Terezín

Terezín se stal odpovědí na otázku zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha kam soustředit Židy z Protektorátu Čechy a Morava, kterých zde podle nacistických statistik žilo kolem 88 tisíc. Prvních pět tisíc bylo posláno do ghetta Lodž, zbytek pak měl být soustředěn právě v pevnosti Terezín.⁵² Toto pevnostní město, vystavěno ve druhé polovině 18. století na pokyn Josefa II., bylo ideálním místem pro „ghettoizaci“ židovského obyvatelstva – železniční spojení, blízkost Praze, opevnění a přehlednost. Vedle koncentrace židovského obyvatelstva před deportací dále na východ mělo terezínské ghetto sloužit ještě k jednomu účelu, totiž jako *ghetto pro staré*, tedy takové osoby, které pro svůj zdravotní stav již nemohly být odsunuty do některého z vyhlazovacích či pracovních táborů. Konečný účel Terezína byl pak vrchními představiteli nacistické moci pevně a definitivně stanoven na wannseeské konferenci v lednu 1942. Ghetto mělo sloužit ke koncentraci židovských osob, jako „průchozí tábor“ (*Durchgangsghetto*) pro transporty dále na východ, jako místo pro decimaci vězňů, ghetto pro staré a konečně jako prostředek pro dezinformaci společnosti a vlád ostatních států ohledně situace odsunutých obyvatel.⁵³

Dne 24. listopadu 1941 dorazil vlak se stavebním komandem 342 mužů určenými pro výstavbu ghetta Terezín (německy Theresienstadt) na nádraží v Bohušovicích, odkud pak pokračovali pěšky do Sudetských kasáren v terezínské velké pevnosti. Tímto dnem započala existence ghetta. Od ledna 1942 pak odjely první transporty směřující do koncentračních táborů za hranicemi Protektorátu, první vyrazil 9. ledna a směřoval do Rigy. Koncem roku 1942 již byly v Terezíně soustředěny tři čtvrtiny z celkového počtu židovských obyvatel, kteří se v listopadu 1941 zdržovali na území Protektorátu Čechy a Morava.⁵⁴ Vedle osob označených za Židy z Protektorátu byli posléze do terezínského ghetta deportováni také Židé z Německa, Rakouska, Nizozemska, Dánska a Slovenska.⁵⁵

Na rozdíl od jiných ghett zřízených nacistickými úřady pro židovské osoby zasahovalo ghetto Terezín celé město, nikoli jen jeho část. To bylo dáno především charakterem výstavby města, které bylo již od svého vzniku koncipováno jako pevnost a tím byla organizace tábora značně

---

⁵² KÁRNÝ, Miroslav, „Konečné řešení“, c. d., s. 81.

⁵³ Tamtéž, s. 85.

⁵⁴ Tamtéž, s. 87-88.

⁵⁵ BLODIG, Vojtěch: Ghetto Terezín 1941-1945, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 7.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/>.

zjednodušena. Civilní obyvatelstvo, které dosud žilo uvnitř města, se muselo do konce června 1942 vystěhovat a tím byl celý Terezín otevřen pro účely „ghettoizace“.⁵⁶

Také v Terezíně fungovala tzv. židovská samospráva, podléhající příkazům SS. V čele této samosprávy byl *Judenältester*, židovský starší, kterému pomáhala *Ältestenrat*, rada starších. Funkci židovského staršího zastával Jakob Edelstein, poté Paul Eppstein a naposledy Benjamin Murelstein.

Vedle výše zmíněných funkcí zastávalo ghetto ještě jednu, a to funkci propagandistickou. Terezín byl nacisty využíván jako zástěrka pro zahraničněpolitické alibi, jako ukázka života odsunutých Židů žijících v klidu a míru pospolu. Po prvních zásadních porážkách německé armády, především v bojích u Stalingradu, vydal Heinrich Himmler rozkaz, že nemá být rušeno zdání o Terezíně jako místě, kde Židé mohou v klidu dožít a zemřít. Na základě tohoto rozkazu byly také na nějaký čas pozastaveny transporty z Terezína. Již od jara 1943 započala v ghettu takzvaná *zkrášlovací akce*, která měla město připravit na návštěvu zahraničních představitelů. Počínaje změnou názvů ulic i komandatur, vysazením a úpravou městské zeleně, zřízením banky, kavárny, obchodů a „Ghettokrone“ (měna pro ghetto) až po postupné snižování počtu vězňů, vše mělo vést k proměně ghetta Terezín na místo, kde „Židé mohou v klidu žít a zemřít“.⁵⁷

V rámci přípravy Terezína na zahraniční návštěvu bylo v průběhu roku 1944 deportováno celkem 17 517 osob,⁵⁸ z nichž se konce války dožilo pouhých 1 168.⁵⁹ Na základě těchto transportů vznikl takzvaný *terezínský rodinný tábor* při vyhlazovacím táboře Birkenau, označovaný B II b, který měl být „ukázkovým“ pracovním táborem – vězni při příjezdu nebyli nuceni podstoupit jinde běžnou „selekcí“, ale byli rovnou umístěni do budov v táboře se zdánlivě benevolentnějšími pravidly. Ve skutečnosti zde ale vězni za „privilegované“ postavení a podmínky umírali více, než v osvětimském komplexu – během prvních šesti měsíců zemřel každý třetí člověk, který se sem terezínskými transporty dostal.⁶⁰

Připravovaná návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže proběhla 23. června 1944 zástupci Dánska (Frants Hvaas z ministerstva zahraničí a Juel Henningsen, zplnomocněnec

---

⁵⁶ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“, c. d., s. 87.

⁵⁷ Tamtéž, s. 102-104. Také viz: BLODIG, Vojtěch: Propagandistická funkce Terezína, in: *holocaust.cz* [online], 22.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/>.

⁵⁸ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“, c. d., s. 105.

⁵⁹ BLODIG, Vojtěch: *Propagandistická funkce Terezína*, c. d.

⁶⁰ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“, c. d., s. 105.

Dánského Červeného kříže), Švýcarska (Maurice Rossel, člen Mezinárodního výboru Červeného kříže) a nacistického Německa (několik vysokých funkcionářů a zástupce Německého Červeného kříže). Přítomen byl také terezínský židovský starší Paul Eppstein.⁶¹ Viděli zde lázeňský hudební pavilon, lavičky, dětské hřiště, školku i školu, koncertní a divadelní sály a další instituce vyvolávající dojem „normálnosti“. Návštěva poměrně zapůsobila, a to především na Maurice Rossela, který o ní napsal zprávu jasně dokazující, že celé tragikomické přehlídce nastražené představiteli SS uvěřil.⁶² Dne 6. dubna 1945 proběhla další návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže, opět s kýženým výsledkem, který se promítl ve zprávě delegáta Otto Lehnera.⁶³

Počet vězňů v terezínském ghettu se proměňoval i v posledních měsících jeho existence. Na konci října 1944 čítal 11 000 osob, s posledními terezínskými transporty (především s příslušníky tzv. smíšených manželství) se opět rozrostl na 17 000 lidí.⁶⁴ Začátkem května 1945, kdy se moc SS postupně hroutila, počalo i osvobození Terezína. 2. května převzal ochranu nad ghettem zástupce Červeného kříže Paul Dunant. Většina někdejších dozorců odešla z města 4. května, další den opustil pevnost i Karl Rahm, poslední nacistický velitel tábora. Odpoledne dne 8. května 1945 přijely do Terezína jednotky Rudé armády směřující do Prahy. Tím byla oficiálně ukončena existence ghetta, ačkoli mnoho lidí zde zůstalo ještě několik dalších týdnů, především kvůli epidemii skvrnitého tyfu, která se v terezínských zdech rychle rozšířila. Do Terezína také začaly proudit takzvané evakuační transporty z osvobozených táborů na východě, čímž se počet osob v terezínském ghettu opět navýšil. Tito zachránění vězni navíc přinášeli další nemoci a také rozdílné zkušenosti z průběhu války, pro mnohé psychicky devastující.⁶⁵

2.3 Vyhlazovací tábor Osvětim

Tábor Osvětim (německy Auschwitz) byl největším koncentračním a vyhlazovacím táborem, který nacisté zřídili. Byl založen 27. dubna 1940 na rozkaz Heinricha Himmlera a své jméno

---

⁶¹ STRÁNSKÝ, Matěj: Zkrášlovací akce a návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže v Terezíně (1944), in: *holocaust.cz* [online], 23.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/zkraslovaci-akce-a-navsteva-mezinarodniho-vyboru-cerveneho-krize-v-terezine-1944/>.

⁶² Text zprávy Rossela dostupný v: Zpráva Maurice Rossela o prohlídce Terezína, in: KÁRNÝ, Miroslav; KÁRNÁ, Margita (eds.): *Terezínské studie a dokumenty* 1996, s. 188-195.

⁶³ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“, c. d., s. 110.

⁶⁴ 28.9.1944 byl Dr. Paul Eppstein popraven.

⁶⁵ BLODIG, Vojtěch: Poslední transporty a konec války v Terezíně, in: *holocaust.cz* [online], 23.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/posledni-transporty-a-konec-valky-v-terezine/>.

získal podle nedalekého polského městečka Oświęcim. Prvními vězňnými, od června 1940, byli hlavně polští političtí vězni. V březnu 1941 čítal tábor již více jak 10 tisíc uvězněných osob. V této době byla také započata stavba druhého táborového komplexu, ještě rozsáhlejšího než původní Osvětim, který byl nazván Birkenau (Březinka) a jehož účelem bylo vyhlazování rasově „nevhodných“ lidí, především tedy Židů a Romů. Vedle těchto dvou hlavních zařízení byly na Osvětim napojeny další pobočné pracovní tábory napojené na německé válečné hospodářství a využívající vězňů jako levné pracovní síly.⁶⁶ V letech 1943 až 1944 byl v Birkenau zřízen také výše zmíněný *terezínský rodinný tábor B-II-b*.⁶⁷

Osvětim byla známá pro tvrdost životních podmínek či pro nechvalně proslulé pokusy zdejších doktorů, v čele s Josefem Mengelem. Také zde byla vyvinuta i uskutečněna třetí technika hromadného vraždění používaná nacisty. Po střelbě a dušení výfukovými plyny byl zde zaveden nový způsob zabíjení, totiž plynové komory. Používaný vražedný plyn byl oxid uhelnatý a především kyanovodík obsažený v pesticidu zvaném „Cyklon B“, který byl příčinou smrti necelého milionu Židů.⁶⁸

Po polských politických vězňných následovaly transporty se sovětskými zajatci po invazi na Sovětský svaz v roce 1941. Od března 1942 byly do Osvětimi ve velkém deportováni lidé z Němci okupovaných zemí, především Židé podle norimberských zákonů, ale také například Romové. V letech 1943–1944 byla Osvětim předním místem pro zabíjení Židů. Nesmíme ovšem zapomínat, že mnoho tisíc lidí bylo zavražděno již v letech předtím, především střelbou nad hromadnými hroby či v Treblince, Sobiboru, Belzci nebo Chelmnu.⁶⁹

Koncem roku 1944 bylo jasné, že Velkoněmecká říše ztrácí dech. V posledních dnech roku 1944 a v lednu 1945 bylo proto přistoupeno k postupnému zahlazování stop, především kvůli přibližující se Rudé armádě. Některé plynové komory byly zničeny, předtím do nich ale byly nahnány tisíce mužů, žen i dětí. Tábor se začal vyklízet – 58 000 lidí bylo posláno na „pochody smrti“, které většina z nich nepřežila. Další tisíce lidí byly transportovány do továren v Říši. Když 27. ledna 1945 do osvětimského tábora vstoupila Rudá armáda, nenašla ho ve své původní

---

⁶⁶ Více o táboře Osvětim viz GREIF, Gideon; SEIBERS, Peter: *Todesfabrik Auschwitz: Das Konzentrations- und Vernichtungslager Auschwitz 1940-1945*. Emons Verlag, 2016. ISBN 3954514753.

WILLEMS, Susanne: *Auschwitz Die Geschichte des Vernichtungslagers*. Das Neue, Berlín 2017. ISBN 978-3-360-01866-3.

⁶⁷ BEDNAŘÍK, Petr; BRÖSSLEROVÁ, Růžena; ŠTĚPKOVÁ, Tereza: Osvětim, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/koncentracni-tabory/osvetim/>.

⁶⁸ SNYDER, Timothy: *Černá zem*, c. d., s. 188-189.

⁶⁹ Tamtéž.

podobě. Zůstalo zde pouhých 7 650 přeživších a mnohé materiály byly zničeny. I přesto zde však zůstaly všemožné doklady o zločinech, které byly v osvětimských táborech spáchány.⁷⁰

Za osvětimským ostnatým drátem bylo zavražděno mezi 1.2 až 1.6 miliony lidí. „*Osvětim se stala symbolem nacistického „konečného řešení židovské otázky“, symbolem nelidskosti a genocidy.*“⁷¹ Avšak bylo by chybou tento zločin zužovat pouze na „fenomén Osvětim“ a ubírat tak na jeho obludnosti.

2.4 Výsledky tzv. konečného řešení

Nejkřiklavějším důsledkem genocidy zvané *Endlösung* je více než pět milionů zavražděných lidí. Přes pět milionů tváří, které nenávratně zmizely. Lidí, kteří po více než 500 let byli nezanedbatelnou součástí městských i venkovských pospolitostí.⁷² Z Evropy tak zmizely celé skupiny obyvatel – městské elity, lékaři, právníci, obchodníci, ale také zemědělci, dělníci a další. Nemůžeme zanedbávat ani kulturní dopad, který s sebou genocida přinesla. Zmizely celé skupiny se staletou tradicí, jako například židovská komunita v polské Varšavě, která se počtem rovnala židovské populaci celého Německa.⁷³ Tyto skupiny tak mizí z myslí pozůstalých, mizí z historie měst a států a s tím se ztrácí i povědomí o rozmanitosti těchto společenství i o židovských obyvatelích jako celku. Je tak ztracena část kulturního dědictví obcí, měst, regionů i celých států.

V důsledku nacistických rasových zákonů se přestává rozlišovat kdo je či není Žid – již nejde o vnitřní identifikaci jedince, ale o rozhodnutí učiněné státní politikou. Toto nevědomí a výše zmíněná „ztráta paměti“ je způsobeno tím, že ti, kteří by mohli věci uvést na pravou míru, ti, kteří by mohli vyprávět, zmizeli. To pak může vést k chybám a pokroucené interpretaci celého holocaustu.

Nesmíme zapomínat ani na jednotlivé rodiny. Na konkrétní jednotlivce a jejich osudy. V důsledku nacistické honby na Židy se mnoho rodin roztříštilo, z úplných několikačlenných domácností zůstalo jen pár jedinců, rozpadla se přátelství a dlouholeté vztahy. Pozůstalí se rozutekli do celého světa, jak je také dobře vidět na případech rodin, jejichž osudy se tato práce zabývá. Někdejší liberečtí občané patřící k elitě města se ze dne na den ztratili a pokud někdo

---

⁷⁰ BEDNAŘÍK, Petr; BRÖSSLEROVÁ, Růžena; ŠTĚPKOVÁ, Tereza: Osvětim, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/koncentracni-tabory/osvetim/>.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² SNYDER, Timothy: *Černá zem*, c. d., s. 9.

⁷³ Tamtéž, s. 50.

z rodiny přežil, ani v jednom z případů se do Liberce již nevrátili. Z historické paměti města tak zmizela značná a významná část. V domech těchto „Židů“ dnes žijí lidé, kteří nemají s někdejšími obyvateli žádnou spojitost.

3. Židé v Liberci

Počátek židovské komunity v Liberci můžeme najít až ve druhé polovině 19. století, tedy v poměrně nedávné historii. Její vznik byl spojen s ukončením platnosti předpisů uzavírající židovské obyvatelstvo do ghett.⁷⁴

Židé se v Liberci začali usazovat obzvláště jako obchodníci, později nacházeli uplatnění také v průmyslu (v Liberci šlo především o textilní výrobu). Právě výroba textilu, již Liberec vynikal zejména od 18. století, byla na židovských obchodnících úzce napojena; bez jejich zásobování surovou vlnou či zprostředkování odbytu hotových látek by místní podnikatelé (a to i přes jejich averzi vůči židovství) měli znatelné těžkosti. Díky tomu byla dokonce obcházena nařízení vrchnosti z let 1799 a 1810 zakazující, aby se Židé se svými rodinami ve městě usazovali a postupně zde tak vznikala kolonie obchodníků přicházející z různých částí Čech a Moravy.⁷⁵

Až do roku 1848 nebylo dovoleno trvalé usazování Židů ve městě, což se ale v následujících letech začalo měnit. Již v roce 1861 žilo v Liberci 30 trvale usazených rodin vyznávající víru krále Davida a v září byla také otevřena první židovská modlitebna.⁷⁶

S průmyslovou výrobou se Liberec začal rychle rozvíjet a zde nacházíme také formování místní židovské komunity. Až do počátku 60. let 19. století spadala liberecká židovská komunita pod turnovskou židovskou náboženskou obec, v roce 1862 proto započala snaha vytvořit samostatnou obec v Liberci. V únoru 1863 byl založen *Israelitischer Cultusverein*, tedy Židovský náboženský spolek, a v roce 1877 pražské místodržitelství konečně povolilo vytvoření samostatné náboženské obce v Liberci.⁷⁷ V souvislosti s tím byla roku 1889 postavena liberecká synagoga v ulici Na Skřivanech (Lerchenfeldgasse), dnešní Rumjancevově.⁷⁸ Umístění synagogy na vyvýšeném, ze všech stran dobře viditelném místě v libereckém centru svědčí jak o vážnosti židovské komunity, tak o její integraci do liberecké

---

⁷⁴ LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 105.

⁷⁵ MELANOVÁ, Miloslava: Soukenické centrum a počátky průmyslu (1740–1848), in: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 133.

⁷⁶ MELANOVÁ, Miloslava: Průmyslové a politické centrum v monarchii (1848–1918), in: *Liberec*, c. d., s. 176.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, 2007. S. 49.

O osudu liberecké synagogy dále viz LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2013, ISBN 978-80-87266-14-4, s. 67-72.

společnosti. Od roku 1892 až do listopadu 1938, kdy Židovská náboženská obec v Liberci na čas zanikla, byl místním rabínem Emil Hofmann.⁷⁹

Koncem šedesátých let devatenáctého století čítal počet trvale usazených Židů ve městě 90 rodin. Byla proto zřízena větší modlitebna, a to ve Frýdlantské ulici. Místní Židé také od poloviny šedesátých let zřídili na prostranství v Ruprechtické ulici vlastní hřbitov.⁸⁰ Po sčítání lidu v roce 1921 se k liberecké židovské náboženské obci hlásilo již 1602 osob.⁸¹ Většina příslušníků liberecké židovské náboženské obce byla německy mluvící, ostatně jako ve většině pohraničních měst. Stejně tak svou národnost většinou uváděli jako německou, ačkoli přihlásit se k židovské národnosti možné bylo. Svě „židovství“ tedy tito lidé vnímali ve většině případů jen z hlediska náboženského, nikoli etnického (v rozporu s pozdější politikou Třetí říše). Při zmíněném sčítání lidu uvedlo pouze 130 osob vedle své víry i národní příslušnost jako židovskou.⁸²

Devatenácté století je bezesporu silně spojeno s rozrůstajícím se nacionalismem a také antisemitismem. Připomeňme například proces s Leopoldem Hilsnerem.⁸³ Ani Liberci se tyto proudy nevyhnuly. Například německý tělovýchovný spolek, takzvané turnerské hnutí, jehož příslušníci žádali očištění od Židů, kteří údajně nebyli právoplatnými členy německého národa, se antisemitsky prvně projevilo právě v Liberci. Při založení *Turnverbandung Jahn* ve městě v roce 1883 museli členové splňovat podmínku árijského původu podle takzvaného árijského paragrafu, který byl součástí stanov spolku. Je nutné podotknout, že většina liberálů v Liberci si byla vědoma přínosu Židů pro hospodářské i kulturní instituce města a od antisemitismu se distancovala. Pravdou však zůstává, že se „silný nacionalismus a důraz na ochranu „pravého němectví“ v městské společnosti šířil.“⁸⁴

Politická nálada Liberce ve 20. letech byla ve znamení aktivismu, ale také nacionalistického a revolučně sociálního citění. Německou nacionální stranu (*Deutsche Nationalpartei*, DNP), která byla až do roku 1929 suverénním vítězem voleb, vystřídala Německá demokratická svobodomyšlná strana (*Deutsche Demokratische Freiheitspartei*, DDFP). V čele radnice stanul

---

⁷⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, 2007. S. 15.

⁸⁰ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 176.

⁸¹ LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 105.

⁸² MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 265.

⁸³ O tzv. hilsneriádě více viz např. KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Sefer, Praha 1994. ISBN 80-900895-9-3.

⁸⁴ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 193.

dne 17. května 1929 devětapadesátiletý Karl Kostka⁸⁵, první tajemník Obchodní a živnostenské komory a vůdce DDFP.⁸⁶

Poté ale udeřila hospodářská krize, která se od konce roku 1929 neustále prohlubovala a rozrůstala do většiny hospodářských odvětví. Také Liberecko bylo krizí zasaženo, a to velice tvrdě, vždyť právě zde sídlil lehký spotřební průmysl, textil a sklářství, tedy obory naprosto neprofitující během krizového období. Sudetští Němci začali být stále neklidnější, vždyť velká většina obchodníků, podnikatelů i zaměstnanců byla právě německé národnosti.⁸⁷ Velký vliv měla také blízkost sousedního Německa, kde se stále více projevovaly myšlenky pangermanismu, často s bojovným podtextem. DNP se stala nositelem podobných nálad mezi německy mluvícím obyvatelstvem Liberce. Bouřlivé projevy a negativistické postoje strany v listopadu 1933 vyústili v to, že byla rozpuštěna. Nahradila ji však *Sudetendeutsche Heimatfront* (Sudetoněmecká vlastenecká fronta, SHF), která nabízela odezvu smýšlení a náladám německého obyvatelstva. V čele fronty stanul dosavadní vůdce turnerů, rodák z Vratislavic, Konrád Henlein.⁸⁸

SHF se netajila sympatizováním s fašismem i Adolfem Hitlerem a sami se označovali za „bojovný oddíl“. Karl Kostka, liberecký starosta, reagoval na Henleinovy projevy s obavami a na jejich adresu připomněl zánik negativistických stran s podobnými názory.⁸⁹ Němci ale jeho varování neuposlechli a SHF se i nadále těšila značné podpore z jejich řad. V dubnu 1935 byla fronta přejmenována na Sudetoněmeckou stranu (*Sudetendeutsche Partei*, SdP) a vstoupila do volebního boje.

Co se týče židovského obyvatelstva města Liberec, tak zásadní změnu jejich do života s sebou přinesla třicátá léta. Roku 1935 byly v Německu vydány takzvané norimberské rasové zákony, které se, ač zatím nepřímou, začaly projevat i na Liberecku. Židovští obchodníci a živnostníci s kontakty za hranicemi začali ztrácet své partnery, šířily se zprávy o útocích na židovské obyvatelstvo z nedalekého Německa a v neposlední řadě do Československa začali utíkat tisíce osob označených za Židy ve snaze uchránit se před rozpínajícím se nacismem.⁹⁰ Nejen tyto aspekty znepríjemňovali libereckým Židům život. Liberec, jako centrum Henleinovy

---

⁸⁵ O tomto muži více viz KELLER-GIGER, Susanne: *Karl Kostka a Německá demokratická svobodomyšlná strana v Československu v době před 2. světovou válkou*. Agentura Pankrác, Praha 2018. ISBN 978-80-86781-36-5.

⁸⁶ KVAČEK, Robert: Liberec v Československu (1918–1938), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, c. d., s. 277-278.

⁸⁷ Tamtéž, s. 278.

⁸⁸ Tamtéž, s. 281-282.

⁸⁹ Tamtéž, s. 282.

⁹⁰ LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 106.

sudetoněmecké strany, nebyl prost projevů antisemitismu. Uvedme například spor s řediteli židovského původu Městského divadla v Liberci, Oskarem Baschem a Paulem Barnayem.⁹¹ Po odchodu ředitele Sommera byl na jeho místo dosazen Oskar Basch. Ten již z počátku svého působení zažíval silné nepřátelství z řad rasistických nacionalistů, kterým byl trnem v oku jeho židovský původ. Po Baschově odchodu v roce 1936 se vybíralo mezi dvěma kandidáty, totiž Paulem Barnayem, Židem, který do Liberce přišel z Vídně a již sám poznal hrubost příslušníků SA, a kandidátem z řad SdP. Nakonec zvítězil Barnay, se značnou pomocí od samotného starosty Kostky.⁹² Ústrky ze strany německého obyvatelstva nezažívali však jen Židé, ale často také Češi, kteří v pohraničním městě byli menšinou.

V květnových volbách roku 1935 zvítězila Sudetoněmecké strana, a to s naprostou převahou, což bylo pro mnohé překvapením. Celkově získala 67,2 % hlasů, v Liberci dokonce 69,8 %, tedy 17 497 libereckých voličů hlasovalo v její prospěch. Pro srovnání: německá sociální demokracie dostala jen 5 % hlasů od 1 254 občanů. Karl Kostka byl i nadále starostou, ačkoli opozice z řad SdP byla den ode silnější.⁹³

S příchodem roku 1938 se situace v pohraničí i Liberci stále vyostřovala. Po anšlusu Rakouska v březnu henleinovci bouřlivě oslavovali toto „vítězství“ Německa, na ulicích a dokonce i na chodbách škol mohli lidé slyšet pozdrav „Heil Hitler!“. SdP pořádala demonstrace jejichž účast bedlivě sledovala a kontrolovala. Členská základna strany neustále rostla, v létě dosáhla nevídaného čísla 1 400 000 osob. Když zanikly dvě strany německých aktivistů, přešli mnozí členové k Sudetoněmecké straně, čímž se její řady, především v Liberci (zde se s SdP spojili agráři a křesťanští demokraté) opět rozšířily. Pod její vliv se také dostal liberecký, dříve liberální, deník *Reichenberg Zeitung*. Demokratická svobodomyšlná strana, v čele se starostou Kostkou, zůstávala nezávislá. Její čelní představitel, který na pozici starosty města vydržel již od roku 1929, a to i přes veškeré snahy jeho oponentů, byl stále častěji napadán. Začátkem dubna 1938 proto Karl Kostka rezignoval a odešel na zdravotní dovolenou.⁹⁴

Ve třicátých letech žilo v Liberci 1 392 židů⁹⁵, kteří město postupně opouštěli, především v roce 1938. Na základě negativních zkušeností a vyhocené politické situace mnoho obyvatel, nejen

---

⁹¹ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Dialog, Liberec 1996, s. 324-326.

⁹² KVAČEK, Robert: Liberec v Československu (1918–1938), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, c. d., s. 286.

⁹³ Tamtéž, s. 284.

⁹⁴ Tamtéž, s. 291-292.

⁹⁵ Jejich počet se zvýšil také kvůli migraci z východního Německa, která začala především po roce 1933. První vlnu uprchlíků tvořili lidé utíkající z nacistického Německa především kvůli odporu k režimu, ať už pouhým nesouhlasem nebo přímou politickou činností. Později začali odcházet Židé kvůli rasovým zákonům, kvůli kterým

židovského původu, odcházelo z pohraničí do vnitrozemí či do zahraničí, což se ve světle následných událostí ukázalo jako velice moudré. Byl to samozřejmě riskantní tah, navíc si lidé dělali starosti s majetkem a nemovitostmi, které nechtěli v pohraničí zanechat.

V září 1938 byla situace v Liberci ve znamení nepokojů a agresivity. Již 11. září radikální příslušníci SdP napadli a zranili několik členů policejního sboru, kteří dostali příkaz k mírnému chování. 14. září pak byla Sudetoněmeckou stranou vyhlášena generální stávka. V podvečer bylo v Liberci vyhlášeno stanné právo, stejně jako v mnoha dalších okresech. Vláda Československé republiky tímto krokem doufala v uklidnění situace. Navíc byl vydán zákaz shromažďování, ať už politické či jiné povahy. Agresivita a výtržnosti v pohraničních oblastech ale pokračovaly, večer 15. září bylo podle oficiálních údajů nahlášeno 30 mrtvých a 79 zraněných osob. V reakci na tyto skutečnosti byla 16. září zakázána strana SdP, což situaci na chvíli uklidnilo; členové a přívrženci Henleina byli na chvíli v nejistotě a vyčkávali. Mnoho henleinovců během zářijových dní uteklo do Německa, kde 17. září často vstoupili do Hitlerem ustanovených *Sudetendeutsches Freikorps*, Sudetoněmeckého svobodného sboru (SFK), tedy ozbrojených jednotek sudetských Němců, kteří měli ochraňovat své soukmenovce a vyvolávat další nepokoje v pohraničních oblastech. SFK provedl během pouhého týdne více než 300 protičeskoslovenských akcí.⁹⁶ Reakce československé vlády měla podobu posilování armády v pohraničí Československa. Během září byly i v Libereckém regionu posilovány vojenské sbory, 23. září pak byla vyhlášena mobilizace. Tyto snahy však nakonec vyzněly naprázdno, když byla ve večerních hodinách 29. září podepsána takzvaná mnichovská dohoda přenechávající pohraniční oblasti Československé republiky okolním státům, především pak nacistickému Německu.⁹⁷

Co se táče židovského obyvatelstva, tak v září se jejich emigrace rozběhla již naplno a represivní aparát dokonce přímo usiloval o jejich odchod či vyhnání.⁹⁸ Poslední evakuační vlak z Liberce odjel 8. října 1938.⁹⁹ Liberec se po tzv. mnichovských událostech stal součástí Třetí říše, konkrétně hlavním městem Říšské župy Sudety, která byla oficiálně vyhlášena 15. dubna 1939. Již 8. října 1938 do Liberce přijelo německé vojsko, jež většina Liberečanů vítala

---

byli vyřazeni z hospodářského života. (Viz ČAPKOVÁ, Kateřina; FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Paseka, Praha – Litomyšl 2008, s. 198.)

⁹⁶ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Argo, Praha 2010, s. 142-145.

⁹⁷ KVAČEK, Robert: *Liberec v Československu (1918–1938)*, in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, c. d., s. 295-296.

⁹⁸ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 301.

⁹⁹ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Dialog, Liberec 1996, s. 364.

s nadšením. Staroměstské náměstí (dnešní náměstí dr. Edvarda Beneše) bylo přejmenováno na náměstí Adolfa Hitlera a do města začali přijíždět nacističtí pohlaváři. Heinrich Himmler, který dělal nábor do SS, se setkal se s přijetím, ale ještě více mužů zaujaly jednotky SA. V listopadu přijel mládežnický vůdce Baldur von Schirach, aby začlenil místní mládež do *Hitlerjugend* a také on se setkal s nadšením.¹⁰⁰

Nový režim ale nebyl pouze oslavován. Do konce roku 1938 uvěznilo gestapo přibližně 2 500 osob, které označili místní členové sudetoněmecké strany. Antisemitismus byl všudypřítomný, ať už šlo o násilnosti, veřejné ponižování Židů či označení a bojkotování židovských obchodů a podniků (podle nařízení ze 3. prosince 1939 byla ukončena veškerá hospodářská činnost židovstva). Němci, kteří se výtržností a protižidovských opatření neúčastnili, byli společně se Židy denunciováni. Mnoho z nich proto podlehl strachu z následků a raději se Židům i jejich podnikům vyhýbali.¹⁰¹ Tak jako v celé německé říši, také v Liberci byla navečer 10. listopadu 1938 zapálena synagoga v rámci takzvané křišťálové noci. Vyhořela do základů a později byla srovnána se zemí. Co se týče ruin a vnitřního inventáře synagogy, tak při stavbě liberecké knihovny na místě někdejší synagogy se archeologický průzkum zaměřil na hledání zbytků svatostánku, ale nebyl příliš úspěšný. Objeveny byly pouze pozůstatky obvodových zdí, zbytek pozůstatostí byl odstraněn neznámo kam (je možné, že někteří členové židovské obce jisté předměty zachránili a předali jiným židovským spolkům z republiky).¹⁰²

U vypálení synagogy represe proti Židům v Liberci neskončily. Z nařízení libereckého okresního hejtmana bylo od 20. listopadu 1938 zakázáno uzavírat smíšené sňatky, a od konce prosince byly na území *Sudet* zavedeny takzvané norimberské zákony, tedy především zákon o ochraně německé krve a německé cti, které výrazně omezovaly svobodu židovského obyvatelstva.¹⁰³ Ke dni 17. května 1939 žilo v Liberci pouhých 269 Židů.¹⁰⁴

Co se týče liberecké židovské náboženské obce, tak její působení skončilo na konci září 1938, ještě před zábořem pohraničních oblastí. Tato skutečnost není neobvyklá; v důsledku rozsáhlé emigrace židovského obyvatelstva, která se vyostřila po částečné květnové mobilizaci a poté po Hitlerově projevu 12. září na sjezdu NSDAP v Norimberku, který byl hlásán také v některých pohraničních městech (např. v Chebu), ukončilo mnoho pohraničních židovských

---

¹⁰⁰ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 298-300.

¹⁰¹ BENDA, Jan: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*. Karolinum, Praha 2013, s. 44.

¹⁰² LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 115.

K liberecké synagoze také: LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech*, c. d., s. 67-72.

¹⁰³ Tamtéž, s. 300-301.

¹⁰⁴ KARPAS, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Dialog, Liberec 1996, s. 365.

organizací svou činnost ještě před anexí z prostého důvodu malého počtu členů.¹⁰⁵ Mnoho Židů z liberecké a jablonecké náboženské obce odcházelo do Turnova, kde nacházeli azyl u místních lidí izraelitského vyznání.¹⁰⁶

Důležitou skutečností, kterou je zde třeba zmínit je fakt, že zdaleka ne všichni Liberečané, kteří byli tzv. norimberskými rasovými zákony označeni za Židy, se v předešlých letech hlásili k židovské náboženské komunitě města. Mnozí z nich byli židy spíše formálními, tedy zapsaní v matrice a dalších dokumentech, ale víru aktivně nepraktikovali, či se za Židy vůbec nepovažovali. Jejich nedobrovolné přijetí židovského původu bylo proto pro mnohé zdrojem těžkostí a zklamání.

---

¹⁰⁵ LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Liberec 2015, s. 10-11.

¹⁰⁶ LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 112.

3.1 Advokáti z Moskevská ulice

Moskevská ulice je bezesporu nejstarší ulicí Liberce. Již v době středověku tudy procházela frekventovaná zemská obchodní stezka směřující z Čech do Lužice, podél které se později začali usídlovat lidé. Ve druhé polovině 16. století stály v horní části ulice čtyři domy s právem várečným, a to na místě dnešních domů s čísly 11, 13, 14 a 15-IV, a také dalších sedm domů bez tohoto práva. Postupně začaly přibývat hospody, hostince, hotely a domy obchodníků, řemeslníků či železářů.¹⁰⁷

Dnešní šíře ulice je až z roku 1886, kdy došlo ke zbourání sedmi domů, které blokovaly prostor kolem křížení ulic Revoluční a Pivovarské (dnešní Rumunské). Až do konce 19. století měly všechny domy loubí, poté však došlo k novorenesanční přestavbě a loubí zůstalo zachováno jen u čtyř z nich (na východní straně navazující na Staroměstské náměstí, dnešní náměstí Dr. Edvarda Beneše). V osmdesátých letech dvacátého století pak došlo k přesunu tramvajové trati z Moskevské do rovnoběžné Rumunské ulice.¹⁰⁸

U Moskevské ulice se neměnil pouze její vzhled, ale i jméno. Nejprve byla známá jako *Česká*, tedy *Böhmische Gasse*, a to až do roku 1575. Poté nesla po dvacet let jméno *Pražská*; *Prager Strasse*, následované názvem *Landstrasse* (do roku 1607). Následně po nových přístavbách a dostavbách byla ulice známá jako dolní část *Spitalgasse* (od roku 1660). Od roku 1883 se pak nazývala jménem *Vídeňská třída*, či německy *Wiener Strasse*, které 28. října 1945 vystřídalo do dnešních dnů zachované jméno *Moskevská ulice*.¹⁰⁹

První polovina 20. století se vyznačovala rozvojem průmyslu, obchodu a řemesel, ve srovnání s předchozím obdobím, a s tímto rozvojem se otevřela cesta k mnohým pozicím a zaměstnáním které do té doby vůbec neexistovaly, nebo nebyly tolik rozšířené. Široké pole působnosti se uvolnilo například také pro advokáty, a proto, jakožto kompetentní a vzdělaní právníci, se Židé začali v tomto odvětví velice rychle usazovat, také například v Reichenbergu, dnešním Liberci. Podle Isy Egelmann bylo ze *71 advokátů, kteří měli v roce 1938 v Liberci kancelář, 35 židovského původu*.¹¹⁰ Kanceláře se nacházely především v centru města. Jednou z ulic, kde lidé mohli najít advokáty židovské příslušnosti, byla také Moskevská ulice (tehdejší Vídeňská třída), v níž mimo jiné sídlili tito muži: Dr. Otto Straschnov (čp. 6), Dr. Leopold Langstein (čp.

---

¹⁰⁷ KARPAŠ, Roman a kol.: *Knihy o Liberci*. Liberec: Dialog, 1996. S. 181.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 182.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, 2007. S. 99.

11), Dr. Artur Neustadt (čp. 11) a Dr. Gustav Glaessner (čp. 14).¹¹¹ Jejich osudům je tento text věnován.

Advokátní praxe v Československu se příliš nelišila od té během rakousko-uherské monarchie. Po vzniku republiky nedošlo k výraznějším změnám základních předpisů upravujících fungování advokacie, bylo pouze třeba sjednotit normy pro všechny země. Byly proto vydány dvě novely advokátního řádu z roku 1868.¹¹² Stát do věcí advokacie příliš nezasahoval, ačkoli ve věcech finančního ohodnocení právníků hrál významnou roli. V případě, kdy nedošlo k dohodě mezi klientem a advokátem byla stanovena přesná výše tarifu odměny. Zákon č. 498/1919 Sb.¹¹³ udával tarify a sazby za jednotlivé právnícké úkony v tabulce připojené na konci znění nařízení. Další úpravy tarifu stanovil zákon č. 142/1921 Sb.¹¹⁴ na základě zmocňovacího zákona č. 78/1921 Sb.¹¹⁵ Podle něj bylo 3. května 1923 vydáno další vládní nařízení, č. 95¹¹⁶, pro výkony advokátů a jejich kancelářů, který podstatně snížil dříve dané sazby.¹¹⁷

Dne 16. února 1922 vyšel zákon č. 40 měnící a doplňující některá ustanovení o advokátech. Již z předchozích let zůstaly zachovány podmínky pro výkon advokacie, tedy být československým občanem, být svéprávný, dosáhnout doktorátu na právnícké fakultě některé československé univerzity (případně v předchozích letech mocnářské univerzity) a složit předepsanou zkoušku pro advokáty¹¹⁸. § 5 dále stanovil povinnou praxi v délce šesti let, z nichž alespoň pět muselo být vykonáno u advokáta, zbylý rok mohl být proveden u soudu, státního

---

¹¹¹ Tamtéž, s. 101.

¹¹² KOBER, Jan: *Advokacie v českých zemích v letech 1848-1994*, Česká advokátní komora, Praha 1994, s. 75.

¹¹³ Nařízení vlády republiky Československé č. 498 ze dne 2. září 1919 o nové sazbě advokátní. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1919, částka 103, s. 705-711 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/103-1919.pdf>.

¹¹⁴ Nařízení vlády republiky Československé č. 142 ze dne 30. března 1921, kterým se ustanovují sazby pro výkony advokátů a jejich kancelářů v obvodech vrchních zemských soudů v Praze a v Brně. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1921, částka 35, s. 267-277 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1921/035-1921.pdf>.

¹¹⁵ Zákon č. 78 ze dne 18. února 1921, kterým se vláda zmocňuje, aby vydala sazby pro výkony advokátů a jejich kancelářů. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1921, částka 18, s. 146 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1921/018-1921.pdf>.

¹¹⁶ Vládní nařízení č. 95 ze dne 3. května 1923, kterým se ustanovují sazby pro výkony advokátů a jejich kancelářů. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1923, částka 40, s. 387-394 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/040-1923.pdf>.

¹¹⁷ Tyto stanovené tarify se ale nevztahovaly na všechny obory právních služeb. V tomto případě platily obecné předpisy o přiměřené odměně podle § 1152 obecného občanského zákoníku z roku 1811 ve znění III. dílčí novely. Zákon zůstal v platnosti ještě po roce 1945 s několika změnami sazebníku. (KOBER, Jan: *Advokacie v českých zemích v letech 1848-1994*, Česká advokátní komora, Praha 1994, s. 79.)

¹¹⁸ K advokátní zkoušce mohli být připuštěni kandidáti, kteří byli tři roky zaměstnáni v právní službě u advokáta a dosáhli hodnosti doktora práv (§ 5, odst. 4, zákon č. 40/1922 Sb.).

zastupitelství, notáře anebo u samosprávného, správního či finančního státního úřadu. Novela také uložila advokátům složit slib republiky.¹¹⁹

Druhá novela, zákon č. 144 z roku 1936, stanovila například to, že do pravomoci komory přísluší usnášet se o zaopatření advokátů a kandidátů advokacie v invaliditě či stáří, stejně jako vdov a sirotek po nich. Dále byly na základě této normy zřízeny dvě advokátní komory sídlící v Bratislavě a v Košicích pro Slovensko a Podkarpatskou Rus.¹²⁰

Dne 23. května 1936 nabyl platnosti zákon č. 130, který upravoval a doplňoval stávající zákon na ochranu republiky z března 1923. Jednou z úprav, která se dotkla pravomocí advokátů, byl § 6, který stanovil působení advokátů-obhájců. Aby mohl advokát zastávat také funkci obhájce ve věcech trestných činů, musel nově podat žádost na ministerstvo spravedlnosti, aby byl zapsán do seznamu těchto obhájců a získal oprávnění. Ministerstvo poté, ve spolupráci s ministerstvem vnitra, provedlo šetření ohledně spolehlivosti dotyčného advokáta a zápis do seznamu buď povolilo či zamítlo, bez nutnosti udat důvod pro své rozhodnutí.¹²¹ Na základě tohoto legislativního opatření se při vyšetřování advokátů úředníci ministerstva zaměřovali především na pověst dotyčného právníka, jeho majetkové poměry; tedy zda je finančně zabezpečen a tak i neuplatitelný, politické smýšlení a to, zda je či není „povídavý“, aby nevyzradil okolnosti projednávaných trestních řízení.¹²²

Artur Neustadtel, Otto Straschnov i Leopold Langstein podali své žádosti o zápis do seznamu obhájců v říjnu 1936. Ministerstvo vnitra poté požádalo policejní ředitelství v Liberci o prošetření jmenovaných advokátů. Liberecké policejní ředitelství poslalo dvě zprávy z prošetřování zmíněných mužů, jednu již 18. prosince 1936, druhou pak 26. ledna 1937. Ve zprávách je uvedeno, že JUDr. Leo Langstein a JUDr. Artur Neustadtel byli společníci; měli společnou advokátní kancelář, JUDr. Otto Straschnov pracoval samostatně. Leo Langstein i Artur Neustadtel byli členové německé sociálně-demokratické strany, ale nezastávali v ní žádné funkce, ani se aktivně nezúčastňovali politického života. Vedoucí jejich kanceláře, Reinhard Bönisch, prý inklinoval k Sudetoněmecké straně, ačkoli nebyl nijak politicky organizován:

---

¹¹⁹ Zákon č. 40 ze dne 31. ledna 1922, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1922, částka 13, s. 112-114 [vid. 20.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/013-1922.pdf>.

¹²⁰ Zákon č. 144 ze dne 26. května 1936, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1936, částka 40, s. 559-560 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1936/040-1936.pdf>.

¹²¹ Podle § 6 zákona č. 130 ze dne 13. května 1936, jímž se měnil a doplnil zákon na ochranu republiky. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1936, částka 35, s. 478 [vid. 2.4.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1936/035-1936.pdf>.

¹²² Národní archiv Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225, k. 1275, sign. 225-1275-3/34.

„Jmenovaný sympatizuje s SdP a schvaluje ideologii a politické cíle této strany. Politicky organizován není a veřejně svého přesvědčení neprojevuje z existenčních důvodů, vzhledem k odlišnému politickému smýšlení svých zaměstnavatelů. Vzhledem k založení vedoucího úředníka kanceláře, lze mít za to, že není zde záruka, že zůstanou utajeny skutečnosti, které vyjdou najevo při trestním řízení.“¹²³

Ve jmenované právnické kanceláři můžeme vidět zajímavý kontrast. Zaměstnavatelé židovského vyznání zastávající levicově orientovanou sociální demokracii a zaměstnanec tíhnoucí k stále radikálnějším pravicovým henleinovcům, mimo jiné s antisemitskými názory. Německá sociální demokracie byla jedním z hlavních protivníků SdP, a to na celostátní úrovni. S postupujícími roky ale členů a příznivců sociálních demokratů ubývalo, kdežto henleinovci nepřestávali lákat sliby a zastrašovat vyhrožováním.¹²⁴ Situace byla o to vyhocenější v Liberci, který svým tradičně většinovým obyvatelstvem německé národnosti a blízkostí sousedního Německa byl nacionálně velice rozjitřený.

Podobný případ nastal i v další advokátní kanceláři na Moskevské ulici. JUDr. Otto Straschnov údajně nebyl nijak politicky činný a své politické přesvědčení nedával najevo, ale ve své kanceláři zaměstnával jako sollicitátora jistého Ericha Reicha, který byl členem SdP.¹²⁵ Přesto, že se československá vláda nedívala na členy či příznivce SdP kladně, byli všichni tři advokáti doporučení pro zápis do seznamu obhájců.¹²⁶

Co se týče JUDr. Gustava Glaessnera, tak v jeho případě se zprávy trochu liší. Glaessner byl prošetřován zvlášť, a to od ledna 1937 až do září 1937. Ze zpráv nejrůznějších úřadů, které se na prošetřování jmenovaného podílely, vyplývá, že JUDr. Gustav Glaessner byl členem SdP. Vzhledem k těmto uvedeným skutečnostem nebylo doporučeno, aby byl Gustav Glaessner zapsán do seznamu obhájců.¹²⁷

Nový advokátní řád, o jehož novelách a úpravách již bylo pojednáno výše, byl i nadále diskutován na několika setkáních Stálých delegací advokátů během let 1936 a 1937. Jeho konečná podoba a s ní související fungování advokacie ve stále ještě mladé republice měla být dále upravována. K řešení této problematiky ale nedošlo, protože diskuze byla přerušena politickým vývojem v Evropě. Po takzvané Mnichovské dohodě bylo odstoupeno značné území

---

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ KVÁČEK, Robert: Liberec v Československu (1918–1938), in: MELANOVÁ, Miloslava et. al.: *Liberec*, Lidové noviny, Praha 2017, s. 284.

¹²⁵ NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225, k. 1275, sign. 225-1275-3/34.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

a tamější advokáti ve většině případů ztratili možnost vykonávat své povolání. Také to byl jeden z důvodů jejich přesídlování do vnitrozemí. Zde ale nastal problém s hledáním uplatnění, protože okleštěná Československá republika nemohla tolik advokátů uživit. Na základě této skutečnosti se vláda snažila předejít problémům tím, že vydala nařízení stanovující zákaz vykonávat advokacii po 65. roku života. Nadto také zmocnila advokátní komory k regulaci přesídlování, které mělo být vykonáváno v souhlasu s veřejným zájmem.¹²⁸ Zákon č. 219 ze dne 9. října 1938 stanovoval, že přesídlení živností či jiných výdělečných podniků (platilo také pro svobodná povolání jako výkon advokacie, lékařství a civilních inženýrů) provede příslušný orgán pouze v případě, že „proti tomu není námitek z hlediska mimořádných hospodářských poměrů, způsobených stavem branné pohotovosti státu, nebo vůbec z důvodů veřejného zájmu. Úřad (orgán) může své rozhodnutí vázati podmínkami.“¹²⁹

Omezení po Mnichovu se dotkla nejednoho z tehdejších právníků. Jan Kober ve své publikaci uvedl zajímavé statistiky: „V polovině roku 1938 dosáhl počet advokátů maxima v celé historii advokacie. (...) Celkem bylo zapsáno 3 845 advokátů. Po Mnichově jich zůstalo na okleštěném území Čech 1 968, Moravy 709 a Slezska 9, celkem 2 677 advokátů. V Praze stoupl počet advokátů od ledna do října 1938 na 1 249 o 32, především z důsledku přesídlení. (...) K 13. lednu 1939 uvádí statistika v Čechách 1 910 advokátů, z toho Čechů 1 178, Židů české národnosti 537, německé 160 a 35 Němců.“ Z tohoto počtu žila většina advokátů v Praze.¹³⁰

Právníci jakožto skupina patřili k významným obyvatelům tehdejšího Československa a ve městech tvořili jistou elitu, ve smyslu majetkovém i intelektuálním. Jejich odchodem tedy města ztrácí význačné občany. Výjimkou nebyli ani čtyři muži, o kterých tato diplomová práce pojednává. Všechny můžeme považovat za elitu tehdejšího Liberce. Tato skutečnost nebyla u obyvatel s židovskými kořeny výjimkou a můžeme zde hledat i jednu z příčin, proč byli režimem německého nacionálního socialismu označeni za nepřátele. Byli to bezesporu vlivní lidé, s majetkem a dobrým společenským postavením.

V důsledku stále se vyhrocující situace v pohraničí a jejich židovskému původu se všichni čtyři rozhodli (či byli nuceni) z Liberce odejít, a to v průběhu roku 1938. Obavy vyvolávala možnost brzké války, blízkost hitlerovského Německa, radikální německé obyvatelstvo antisemitsky naladěné a další okolnosti znamenající značné nebezpečí jak pro starousedlíky, tak pro

---

¹²⁸ KOBER, Jan: *Advokacie v českých zemích v letech 1848-1994*, Česká advokátní komora, Praha 1994, s. 77.

¹²⁹ Vládní nařízení č. 219/1938 Sb. o dočasných omezeních v živnostenském a jiném výdělečném podnikání, § 2, odst. 1. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1938, částka 77, s. 1040 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/077-1938.pdf>.

¹³⁰ KOBER, Jan: *Advokacie v českých zemích v letech 1848-1994*, Česká advokátní komora, Praha 1994, s. 78.

uprchlíky z Německa, kteří do Liberce přišli především po roce 1933. Po mnichovských událostech už nešlo o obavy, ale o nutnost. Proto se lidé ve velkém začali přesouvat do vnitrozemí. Po obsazení Sudet německým vojskem měli tamější Židé dvě možnosti. Mohli se rozhodnout zůstat a stát se tak občany Velkoněmecké říše, ovšem jen s minimálními právy, anebo území opustit, nechat zde svůj majetek a jít „do neznáma“. V okleštěném Československu byli lidé s židovskou příslušností i nadále plnoprávními občany. Po 15. březnu 1939 začali v Protektorátu Čechy a Morava platit říšské rasové zákony, čímž se z židovského obyvatelstva (ať už se tak dotyční označovali dobrovolně či nikoli) stali lidé druhé kategorie.¹³¹

Po mnichovské dohodě bylo pro možnost přesídlení do odstoupených území i vystěhování z nich zavedeno takzvané právo opce, podle dohody z 20. listopadu 1938 *o státním občanství a opci*. Ta poskytovala možnost německé i české vládě vypovědět osoby ze svého území, pokud nebyly občany daného státu. Německým státním příslušníkem byl ten člověk, který se v odstoupeném pohraničním území narodil před 1. lednem 1910 a měl zde 10. října 1938 své trvalé bydliště, nebo pokud šlo o manželku či dítě takového muže. Ti, kteří nespĺňovali takové podmínky, měli zachováno československé občanství. Lidé, kteří takto získali jednu nebo druhou státní příslušnost a chtěli ji změnit, mohli do 29. března 1939 optovat pro jinou. Tito optanti měli do 31. března 1940 přesídlit do své země, se svým veškerým movitým majetkem, který „měli v den podepsání smlouvy a nemuseli za něj platit žádné dávky“, s výjimkou hotovosti, cenných papírů a sbírek mimořádného historického a kulturního významu. Více jak 40 % českých obyvatel optovalo pro československou příslušnost (kolem 117 tisíc osob optovalo pro ČSR, 175 tisíc opčního práva nevyužilo), což byl zároveň jakýsi projev nesouhlasu s německou okupací. Mezi těmito lidmi bylo pravděpodobně i několik tisíc Židů, statistiky pro přesné určení ale chybí.¹³²

V lednu 1939 byla vydána dvě vládní nařízení, č. 14¹³³ a 15¹³⁴, která stanovovala podmínky pro emigranty na území tzv. druhé republiky a také postupy ohledně česko-slovenského státního občanství. Podle nařízení č. 15/1939 Sb. se přezkoumávalo československé občanství těch osob,

---

¹³¹ SNYDER, Timothy, s. 157.

¹³² BENDA, Jan: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí*, c. d., s. 69-70. OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Argo, Praha 2010, s. 199-200.

¹³³ Vládní nařízení č. 14 ze dne 27. ledna 1939, jímž se doplňují předpisy o pobytu cizinců, pokud jsou emigranty. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1939, částka 9, s. 39-40 [vid. 12.11.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/009-1939.pdf>.

¹³⁴ Vládní nařízení č. 15 ze dne 27. ledna 1939 o přezkoumání česko-slovenského státního občanství některých osob. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1939, částka 9, s. 42 [vid. 12.11.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/009-1939.pdf>.

kteří a) získaly státní občanství udělením po dni 1. listopadu 1918, b) měly dne 1. ledna 1938 nebo později své bydliště na území připojeném k Německu mnichovskou dohodou, c) získaly státní občanství sňatkem s osobami, na které se vztahují body a) a b). Tito lidé se pak museli do 30. dubna 1939 přihlásit u zemského úřadu k přezkoumání svého občanství. Pokud své občanství pozbyli, stali se z nich emigranti podle nařízení č. 14/1939 Sb.

Podle § 1 vládního nařízení č. 14 měli byly všechny osoby bez československého občanství označeny za emigranty a vyzvány k opuštění republiky, a to zpravidla nejdéle do šesti měsíců od doručení příkazu zemského úřadu. Jediným způsobem, jak taková osoba mohla získat občanství ČSR, bylo na základě tzv. přezkoumatelných znaků, které by ukázaly, že je Čechem, Slovákem nebo Podkarpatorusem. To se dělo především na základě uvedené národnosti během sčítání lidu v roce 1930.

Muži, jejichž osudy se tato práce zabývá, zamířili do Prahy odkud potom chtěli vycestovat dále do Evropy či na americký kontinent. Díky svému výnosnému zaměstnání si inkriminovaní advokáti mohli dovést přesun do vnitrozemí bez toho, aniž by byli závislí na pomoci přátel, příbuzných, židovské komunity či nějaké organizace. Žili z vlastních úspor, protože zaměstnání v právní sféře s nálepkou „Žid“ bylo v dané době prakticky nemožné.

S myšlenkou zavedení omezení pro židovské obyvatelstvo v advokacii se setkáváme již v době předprotektorátní. O „nutnosti“ provedení takzvané proporcionality advokátů podle národnostního složení obyvatelstva, především vůči těm s židovským původem, se ve výboru Jednoty advokátů československých jednalo již od listopadu 1938. Zákon č. 284/1938 Sb. z 16. listopadu provedení zmíněné proporcionality stanovil v § 5. Měla být provedena do čtrnácti dnů od účinnosti nařízení, tedy do 3. prosince 1938.¹³⁵ V lednu 1939 pak vyšel článek v časopisu Česká advokacie nesoucí název „Za klidnou práci“, který apeloval na přezkoumání vlastních řad a následná opatření. Hlásal, že „Česká advokacie spolu s českou veřejností volá po řešení otázky židovské. I tato věc dozrává k rozuzlení a nepochybujeme, že bude vyřešena podle potřeby národa spravedlivě. (...) Těšíme se, že nás všechny ovládne nový duch, duch českého vlastenectví, doufáme, že ti, kteří dosud kolísají, procitnou a že půjdou všichni v duchu Národní jednoty sjednoceni za vzájemné podpory do nové klidné práce pro lepší budoucnost české advokacie.“ Údajný křiklavý nepoměr počtu Židů v řadách advokátů a lékařů měl být

---

¹³⁵ Opatření Stálého výboru č. 284 ze dne 16. listopadu 1938 o prozatímní úpravě některých otázek týkajících se advokacie. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1938, částka 94, s. 1117-1118 [vid. 12.11.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/094-1938.pdf>.

jednou provždy vyrovnán.¹³⁶ V lednu tak došlo k prvním vyloučením členů židovského původu z Jednoty advokátů.¹³⁷

Následující měsíc, v únoru 1939, se konala mimořádná valná hromada Advokátní komory v Čechách, jejímž hlavním bodem programu bylo vyřešení takzvané židovské otázky. Návrh z tohoto setkání zněl tak, že židovští advokáti německé příslušnosti budou zbaveni právního oprávnění, advokáti hlásící se k židovské národnosti budou moci zastupovat pouze židovské obyvatelstvo a jejich počet bude stanoven podle procentuálního zastoupení těchto obyvatel. Pouze ti advokáti s židovským původem, kteří se od roku 1910 trvale hlásili k českému jazyku měli získat oprávnění k zastupování ve všech věcech, ovšem opět s tím, že jejich počet bude snížen úměrně k počtu židovského obyvatelstva. Proti těmto rozhodnutím vystoupilo minimum přítomných (konkrétně bývalý prezident Moravské advokátní komory Hynek Bulín a pražský advokát Jaroslav Nebesář).¹³⁸

Konkrétní kroky začaly být uskutečňovány ihned po začátku okupace a vzniku Protektorátu. Již 15. března 1939 bylo židovským advokátům zakázáno vykonávat jejich povolání, a to na základě opatření vydaných vlastní stavovskou organizací advokátů, tedy dříve, než byla přijata jakákoli opatření samotné protektorátní moci proti židovskému obyvatelstvu. Za *Žida* byl považován ten, kdo měl oba či jednoho rodiče židovského původu. Tito za sebe mohli navrhnout náhradníky árijského původu. Pokud tak neučinili, náhradníci byli určeni výborem advokátní komory. Proti výnosu komory nebylo možno se nijak ohradit.¹³⁹ Rozhodnutí komory advokátů bylo 4. července 1939 potvrzeno vládním nařízením č. 136 *o právním postavení židů ve veřejném životě*, které vstoupilo v platnost 24. dubna 1940.¹⁴⁰

Z těchto skutečností je patrné, že antisemitismus nebyl doménou pouze německého nacionálního socialismu, ale byl zakořeněn i u zbylé většinové společnosti tehdejší Evropy. Zbavit se silné židovské konkurence bylo přání nejednoho člena různých živnostenských a obchodních institucí a pro-národnostní nálada tomu jen dopomáhala.

---

¹³⁶ BALÍK, Stanislav; POLEDNÍK, Petr: 15. březen 1939, in: *Bulletin advokacie*, roč. 3, 2009, ISSN 1210-6348, s. 6-7.

¹³⁷ PETRŮV, Helena: *Zákonné bezprávi. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Auditorium, Praha 2011, s. 80.

¹³⁸ BALÍK, Stanislav; POLEDNÍK, Petr: 15. březen 1939, in: *Bulletin advokacie*, roč. 3, 2009, ISSN 1210-6348, s. 7.

¹³⁹ PETRŮV, Helena: *Zákonné bezprávi. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Auditorium, Praha 2011, s. 81-83.

¹⁴⁰ Vládní nařízení č. 136/1940 Sb. o právním postavení židů ve veřejném životě. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1940, částka 44, s. 337-342 [vid. 18.11.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1940/044-1940.pdf>.

Již zmíněný zákon č. 136 o právním postavení židů ve veřejném životě znamenal řadu omezení pro židovské obyvatelstvo Protektorátu. V celkových 33 paragrafech byl předložen poměrně obsáhlý seznam opatření, nařízení a zákazů pro osoby označené za *Židy*. Hned v prvním paragrafu je stanoveno, jaká osoba se pokládá za žida či židovského míšence. Tyto parametry¹⁴¹ jsou totožné s těmi, které již byly stanoveny říšským zákonem *o říšském občanství* (RGBl. 1935 I S. 1146) z 15. září 1935 (jeden z norimberských rasových zákonů), a pro české země, respektive Protektorát Čechy a Morava, platily již od 21. června 1939, kdy byly zveřejněny v nařízení říšského protektora *o židovském majetku*.¹⁴²

Další paragrafy zákona č. 136/1940 Sb. zakazovaly Židům (respektive osobám označeným za *Židy*) vykonávat jakoukoli funkci v soudnictví a ve veřejné správě, s výjimkou funkcí židovské náboženské obce. Židé tedy nemohli být členy zastupitelských sborů, veřejných komisí, školských orgánů, učiteli na veřejných ani soukromých školách, s výjimkou škol určených výhradně pro *Židy*, členy veřejných vědeckých ústavů, soudci, porotci ani přísedící, notáři, soudními znalci, advokáty (kandidáty advokacie), lékaři, veterináři, lékárníci, umělci v ústavech provozujících umění, redaktory tiskovin (s výjimkou tiskovin určených výhradně pro *Židy*), nesměli se účastnit politického života, být členy spolků a podobně. Osoby označené zákonem za *Židy* byly v podstatě zcela vyloučeny z veřejného života. Lékaři, advokáti, veterináři apod. se museli vždy označovat jako *židovský* lékař, *židovský* právník, *židovský* veterinář, jejich klientela se kvůli nové legislativě výrazně snížila či úplně zanikla a pro „nežidovské“ obyvatelstvo byli v podstatě úplně zapovězení, bez ohledu na jejich schopnosti či pověst.

Paragrafy 7–20 zákona se speciálně věnují omezení advokátů, kandidátů advokacie, notářů a kandidátů notářství. Všichni advokáti-Židé a notáři-Židé byli vymazáni ze seznamů advokacie a notářství. Na to se mohli odvolat, ale pouze v případě, že dotyčný nebyl *Žid*, jiné námitky neměly význam. Advokátní kanceláře těchto právníků měly být zlikvidovány ustanovenými

---

¹⁴¹ Za *Žida* se podle zákona pokládal ten:

- a) *kdo pochází od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti;*
- b) *za žida se též považuje úplně židovský míšenec, pocházející od dvou židovských prarodičů, který*
  - a. *dne 16. září 1935 náležel k židovské náboženské společnosti nebo po tomto dni do ní jest přijat*
  - b. *dne 16. září 1935 byl v manželství s židem nebo s ním po tomto dni do manželství vstoupí,*
  - c. *pochází z manželství se židem [písm. a)] uzavřeného po dni 17. září 1935*
  - d. *pochází z nemanželského styku se židem [písm. a)] a byl narozen jako nemanželský po dni 31. července 1936.*

¹⁴² Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939, in: *holocaust.cz* [online], 10.9.2016 [vid. 1.4.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/protizidovske-zakony-a-narizeni/narizeni-risskeho-protektora-v-cechach-a-na-morave-o-zidovskem-majetku-ze-dne-21-cervna-1939/>.

osobami. Pokud byl nějaký advokát takto ‚vymazán‘ ze seznamu advokátů, mohl být ustanoven židovským právním zástupcem, ovšem počet těchto ustanovených židovských právníků nesměl přesáhnout dvě procenta z počtu advokátů zapsaných v den vyhlášení tohoto nařízení v seznamech advokátních komor v Praze a Brně. Židovské právní zástupce ustanovovalo ministerstvo spravedlnosti podle návrhu prezidenta vrchního soudu. Podle § 14 zákona se směli židovští právní zástupci zabývat pouze věcmi židů a organizacemi či zařízeními, které sledovali výhradně nebo převážně zájmy Židů.

Žádost o ustanovení židovským právním zástupcem si v roce 1940 podal Gustav Glaessner společně se svým bratrem Friedrichem. Z dochované dokumentace není patrné, zda ustanovení byli, je ale velice pravděpodobné, že nikoli.¹⁴³

V případě přestupku proti zákonu č. 136/1940 Sb. a jeho prováděcích předpisů, příkazů a zákazů mohl okresní úřad uložit pokutu do výše 100 000 K nebo trest vězení do šesti měsíců.

Vedle zákona č. 136 omezující Židy zastávat nejrůznější zaměstnání zde byly i další restriktce, které postupně zasáhly veškeré aspekty života lidí. Jednalo se o zákaz navštěvovat parky, divadla, kina, knihovny a další veřejné, sportovní či zábavní zařízení. Židovské obyvatelstvo smělo používat jen určité ulice, určité obchody v určitou dobu, jen určité vymezené oblasti dopravních prostředků. Navíc bylo dne 23. ledna 1941 vydáno nařízení, na základě kterého museli všechny osoby židovského původu odevzdat své řidičské průkazy a byl jim navíc vydán zákaz řídit veškerá motorová vozidla. Dále byly Židům odebrány telefony a omezeno využívání poštovních úřadů. Dále byl vydán zákaz vycházení po 20. hodině a mnoho dalších.¹⁴⁴ Těmito nařízeními, která přicházela postupně, zprvu velice pozvolně, bylo židovské obyvatelstvo Protektorátu krok za krokem izolováno od ostatních občanů až byli nakonec naprosto sevřeni uvnitř zbytku protektorátní společnosti. Kárný tento proces nazývá velice výstižným pojmem „ghetto beze zdí“.¹⁴⁵

Rodin s dětmi se výrazně dotkl zákaz navštěvování českých škol a soukromého vyučování a již dlouho před tím byli židovští žáci a studenti vyhnáni ze škol německých.¹⁴⁶ Ve stále houstnoucí atmosféře stáli rodiče před rozhodnutím, jak zajistit svým dětem bezpečí. Zdálo se, že možnosti jsou dvě. Buďto si nechat děti u sebe, nebo je poslat někam do zahraničí. Obě řešení měla své

---

¹⁴³ Více viz kapitolu „Gustav Glaessner“.

¹⁴⁴ KARNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 50-51.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, c. d., s. 14.

výhody i nevýhody a žádný rodič si nemohl být stoprocentně jistý, že jeho rozhodnutí je správné.

Ze čtyř rodin, o kterých zde detailněji píšeme, měly nezletilé děti tři z nich. Langsteinovi a Straschnovovi se rozhodli pro druhou variantu, tedy poslat své děti za hranice, což se ukázalo jako velice moudrý tah, protože jak Elizabeth Langstein tak Jiří Straschnov druhou světovou válku přežili. Naopak Glaessnerovi se rozhodli nechat si své dva syny u sebe. Je to naprosto pochopitelné, poslat své dítě do naprosto neznámé země k naprosto neznámým lidem jistě vyžadovalo notnou dávku odvahy i víry, navíc když nikdo nevěděl, co válka měla ještě přinést. Glaessnerovi se navíc nepovažovali, naprosto právem, za Židy, takže odeslání dětí za hranice velice pravděpodobně nepovažovali za nutné. Smutnou pravdou ovšem zůstává, že ani třináctiletý Herbert, ani osmnáctiletý Wolfgang Glaessner takzvanému konečnému řešení židovské otázky neunikli a jejich život byl předčasně ukončen v lodžském ghettu.

Co se týče možnosti opustit Československou republiku, tak překračování hranic a emigrace v meziválečném období odpovídala legislativě většiny evropských států; tedy vydání pasu a možnost odcestovat ve většině případů neznamena nepřekonatelný problém. Přesto se nikomu ze zmíněných advokátů nepodařilo reálně odjet pryč. Vydat cestovní pas či se odstěhovat mohlo být podle tehdejších zákonů¹⁴⁷ odmítnuto v případě, že by tím byla ohrožena bezpečnost státu či daného člověka. Pokud by pak došlo k nedovolenému překročení hranic, byl takový čin trestán pouze jako přestupek.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava stále platil československý pasový zákon, který ale musel být doplněn výjezdním povolením (Durchlasschein) vydávaným německou vojenskou správou, později příslušným úřadem vrchního zemského rady (Oberlandrat). Od 10. září 1939 začaly v Protektorátu platit říšské pasové předpisy a s nástupem druhé světové války, kdy se hranice uzavřely a svobodné cestování bylo dočasně potlačeno, se německými zákony¹⁴⁸

---

¹⁴⁷ Zákon č. 71/1922 Sb. o vystěhovalcích ze dne 15. února 1922. Podle § 2 tohoto zákona bylo vystěhovalství svobodné v mezích platného práva. Vláda mohla emigraci zakázat či omezit, pokud by v cílové destinaci mohlo dojít k ohrožení života, svobody či majetku emigrantů. Omezení mohly být také určité dopravní směry, pokud by tak byla ohrožena bezpečnost státu či vystěhovalce. Podle § 3 musel každý československý příslušník, který se chtěl vystěhovat, mít vystěhovalce cestovní list, který ho opravňoval k vystěhování se, pokud nebyl v rozporu s platnými právními předpisy. Agendu vystěhovalců mělo na starosti ministerstvo sociální péče. Dále zákon obsahuje opatření bránící tomu, aby se z možnosti vystěhování se nestal 'obchod s lidmi' – byly proto zavedeny regulace pro najímání dělníků z cizích zemí, či ustanovení proti obchodu s ženami.

Plné znění zákona dostupné online, In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1922, částka 23, s. 219-229 [vid. 13.5.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1922/023-1922.pdf>.

¹⁴⁸ „Pasová a vystěhovalce agenda byla vyňata z pravomoci protektorátních úřadů.“ Viz RYCHLÍK, Jan: Překračování hranic a emigrace v Československu a východní Evropě ve 20. století, in: *Securitas Imperii*, roč. 2, 2016, č. 29, s. 14.

zavedly tresty za nedovolené překročení hranice či emigraci. Z nařízení Konstantina von Neuratha ze dne 26. června 1940 mohly oberlandráty povolit vycestování za hranice pouze pokud šlo o vážný rodinný důvod, jako například návštěva nejbližších příbuzných z důvodu těžké nemoci či pohřbu. Žádosti o pas z jiných důvodů měly být zamítny.¹⁴⁹

S novými nařízeními se úzce pojí i detailnější evidence osob. Každý byl povinen vyplnit kolonku „náboženství“ v policejních přihláškách i odhláškách pobytu. Člověk si zkrátka musel vybrat, i když byla jeho náboženská příslušnost pouhou formalitou a s vírou se příliš neztotožňoval. Tato povinnost platila jak v Československu, tak i v předchozí rakousko-uherské monarchii, takže byla dohledatelná „náboženská historie“ člověka několik generací nazpátek. To samozřejmě hrálo velkou roli především pro osoby označené za Židy norimberskými rasovými zákony, které mohly být pokřtěny nebo židovskou vírou opustily.¹⁵⁰

Od ledna 1939 byla dále zavedena povinnost vlastníků budov hlásit veškeré své nájemníky a osoby v domě pobývající. Na podzim z výnosu Konstantina von Neuratha byly sjednocovány veškeré předpisy o evidenci osob a lidé se museli i zpětně hlásit o přihlášku či odhlášku pobytu. Nutnost uvádění náboženství na všech dokumentech zůstávala a byla ještě zdůrazňována. Od února 1940 pak byly občanské průkazy Židů označovány červeným písmenem „J“ podle německého *Jude*, pro jejich jasné oddělení od ostatních obyvatel.¹⁵¹

Vystěhování osob označených za Židy bylo spravováno berlínskou Ústřednou pro židovské vystěhovalectví (Zentralstelle für jüdische Auswanderung), v Protektorátu pobočkou této ústředny, a řídilo se tedy německými říšskými předpisy. Protektorátní Ústředna byla založena 24. července 1939, po schválení říšským protektorem Konstantinem von Neurath na základě pokynu od Gruppenführera Reinharda Heydricha.¹⁵² Klíčovou roli při zřizování Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze¹⁵³ (dále také jako ÚŽVP) hrál velitel bezpečnostní policie v Protektorátu Walther Stahlecker, který byl pověřen celkovým řízením ÚŽVP, a také Adolf

---

¹⁴⁹ RYCHLÍK, Jan: Překračování hranic a emigrace v Československu a východní Evropě ve 20. století, in: *Securitas Imperii*, roč. 2, 2016, č. 29, ISSN 1804-1612, s. 13-15.

¹⁵⁰ HÁJKOVÁ, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 45.

¹⁵¹ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“, c. d., s. 50.

¹⁵² MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 10.

¹⁵³ V srpnu 1942 byl Ústředna přejmenována na *Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě* (Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren), tedy v době, kdy již byly z Protektorátu vypravovány transporty. Viz: HÁJKOVÁ, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 47, poznámka č. 13.

Eichmann, který se účastnil velké většiny jednání při ustavování Ústředny a v jejích prvních měsících ji fakticky i řídil.¹⁵⁴ Dále se na chodu ÚŽVP významně podílel také Hans Günther.¹⁵⁵

Podle Neuratha byla ÚŽVP zřízena na základě říšského vzoru jednotného řešení veškerých otázek židovského vystěhovalectví s cílem „*zabránit poruchám a průtahům při vystěhování Židů z Čech a Moravy a působit ve prospěch jeho podpory a urychlené úpravy.*“¹⁵⁶ Úkolem ÚŽVP bylo především zajišťování stálého styku s příslušnými německými úřady protektorátní vlády, dále však celkové zajišťování možností pro vystěhování, jako například kontakt s cestovními společnostmi, zřizování přeškolovacích středisek (pro přípravu vystěhovalců na nové profese) a podobně.

Sídlo Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze bylo zřízeno ve střešovické Dělostřelecké ulici č. 11, kde se dříve nacházelo nizozemské velvyslanectví. Žadatelé o vystěhování dostali od Židovské náboženské obce veškeré potřebné formuláře (takzvanou *Mappe*), které následně donesli do ÚŽVP, kde mohli začít proces jejich vyřizování. Celkem bylo v Ústředně zřízeno 11 přepážek, každá pro jinou specifickou agendu. Jednalo se o:

- a. Podání – zde se odevzdávala *Mappe*
- b. Doklad o bydlišti – kontrola přihlášky o bydlišti
- c. Osvědčení o zachovalosti – osvědčení zachovalosti společně s evidenčním listem žadatele bylo předáno policejnímu ředitelství v Praze na přezkoumání, odkud poté byly opět zaslány zpět
- d. Cestovní pasy – kontrola pasů (či vystavení nových, prodloužení jejich platnosti apod.) a žádostí o cestovní víza. V pasu bylo uvedeno, do kterých zemí pas platí, přes které bude žadatel cestovat a zda jde o zpáteční vízum či nikoli
- e. Magistrát – úředník magistrátu překontroloval, zda žadatel zaplatil veškeré potřebné obecní poplatky (voda, plyn, elektřina), a má v pořádku doklad o bydlišti
- f. Daně – kontrola splnění daňových povinností
- g. Kontrola majetku – kontrola soupisu žadatelova majetku
- h. Stěhování – zástupce ministerstva financí převzal povolení o vývozu věcí a vyměřil poplatky za jeho vývoz

---

¹⁵⁴ MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 11-12.

¹⁵⁵ HÁJKOVÁ, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 47.

¹⁵⁶ MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 13.

- i. Propustka – zástupce gestapa vydal propustku pro překročení hranic (v případě, že se nejednalo o stíhanou osobu)
- j. U poslední přepážky byly žadateli vráceny doklady (rodný, oddací a domovský list, potvrzení o bydlišti, občanský průkaz/kennkarta) a vydán červený kupon se jménem a číslem podání žádosti, který musel vždy v Ústředně předložit.¹⁵⁷

Bohumil Černý ve své studii uvedl výpověď ostravského advokáta Davida Paula Märze, ve které popsal atmosféru při návštěvách ÚŽVP: „*V hale byli nacističtí dozorcí, kteří čekající žadatele různými způsoby šikanovali, ponižovali a často i tloukli. (...) Procedura v tomto úřadě trvala čtyři až pět hodin. Po třech až čtyřech týdnech se mohl žadatel informovat, zda už byla vystavena propustka pro vystěhování z Protektorátu. Často byla odpověď negativní a pak musel žadatel jít do 1. poschodí (...), kde mu sdělili, že pro kladné vyřízení je nutné donést dvacet, padesát až sto tisíc korun.*“¹⁵⁸

Počet českých Židů, kteří se rozhodli pro emigraci, se zvýšil převážně po Mnichovu a odchod pokračoval i po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939. Technicky bylo pro Židy možné se vystěhovat až do podzimu 1940,¹⁵⁹ ačkoli se to nepovedlo zdaleka všem, kteří se o to pokusili, jak je také patrné z následujícího textu.

S odchodem židovského obyvatelstva se úzce pojí i otázka jejich majetku. Při zasedání protektorátní vlády, která se měla vyjádřit k rozhodnutí Neuratha o zřízení Ústředny pro židovské vystěhovalce v Praze, byla vyslovena podmínka při přijetí tohoto opatření, že „*zůstanou zachována dosavadní ustanovení ohledně transferu židovského majetku, jenž jest vyhrazen pro potřeby zdejšího hospodářství, zejména ku podpoře vývozu.*“¹⁶⁰ Naopak nemajetným uprchlíkům byla poskytována finanční pomoc. Britská vláda, zřejmě jako projev smíření vůči Československu za Mnichovskou dohodu, poskytla garantovanou půjčku na devize uprchlíkům z ČSR ve výši 8 milionů společně s darem 4 milionů liber šterlinků.¹⁶¹

I přes toto gesto britské vlády se z Protektorátu nepodařilo vycestovat zdaleka všem, kteří se o to snažili. Důvodem může být například to, že vystěhovalce židů z Protektorátu mělo být,

---

¹⁵⁷ ČERNÝ, Bohumil: Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 65-67.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 67.

¹⁵⁹ RYCHLÍK, Jan: Překračování hranic a emigrace v Československu a východní Evropě ve 20. století, in: *Securitas Imperii*, s. 14.

¹⁶⁰ MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 16-17.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 20.

podle vyjádření Reinharda Heydricha, vedeno tak, aby nebylo na překážku vystěhovalectví Židů z Říše.¹⁶²

Převoz majetku uprchlíků byl do značné míry omezen a okupační úředníci se mu ze všech sil snažili zamezit, ať už šlo o transfer legální či ilegální. Bankám bylo vydáno nařízení oznámit výši kont a celkového majetku židovských emigrantů, které byli následně konfiskovány ve prospěch gestapa. Dále byla stanovena daň z vystěhování, která činila 25 % majetku emigranta.¹⁶³

Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze nakonec získala plné právo nad všemi židovskými náboženskými obcemi a „vším židovstvem“, všemi židovskými spolky, nadacemi a fondy v Protektorátě a převzala tak klíčovou roli v rámci *řešení židovské otázky* na tomto území. Rozhodnutí ÚŽVP nemusela být nijak odůvodněna a nebylo možno se proti nim odvolat.¹⁶⁴ V květnu 1945 byla velká část dokumentace Ústředny (v té době již pod názvem Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě) nacisty zničena.¹⁶⁵

Podle zprávy Hanse Günthera bylo k 1. říjnu 1941 registrováno na území Protektorátu Čechy a Morava 88 105 Židů. Toto číslo vychází ze sčítání, které měla za úkol provést pražská Židovská náboženská obec jako přípravu k zahájení deportací.¹⁶⁶ Do roku 1940 se ovšem odstěhovalo již několik tisíc židovských obyvatel z ČSR pryč. Podle Františka Weidmanna, tajemníka pražské Židovské náboženské obce, odešlo v období od 15. března 1939 do 30. června 1940 z území Protektorátu přibližně 25 000 osob židovského původu. Jaroslava Milotová dodává, že značná část z tohoto počtu odešla již do 15. července 1939¹⁶⁷ a část osob opustila zemi ilegálně. Je také pravděpodobné, že velký počet těchto lidí vůbec nepocházel z Protektorátu, ale z některé z okolních zemí.¹⁶⁸

---

¹⁶² MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 17.

¹⁶³ Tamtéž, s. 20-21.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 24.

¹⁶⁵ ČERNÝ, Bohumil: Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 68.

¹⁶⁶ HÁJKOVÁ, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 48.

¹⁶⁷ Konkrétně 9 186 Židů odešlo z Protektorátu v době od 15. března do července 1939, z toho 888 do Palestiny. Viz: ČERNÝ, Bohumil: Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 59.

¹⁶⁸ MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 23.

Bohumil Černý ve své studii uvádí souhrnný přehled o vystěhovalectví mezi 15. březnem 1939 a 17. červencem 1943 (viz níže). Z něj je patrné, že převážná část emigrantů opustila zemi již v roce 1939 a většina z nich odešla do některé z jiných evropských zemí.

Tabulka 1: Cílové destinace emigrantů v období od 15. 3. 1939 do 15. 7. 1943¹⁶⁹

	1939	1940	1941	1942	1943	celkem
Afrika	132	33	2	-	-	167
Asie	1273	2715	54	-	-	4042
Austrálie	176	-	-	-	-	176
Evropa	10940	1154	305	273	93	12765
Palestina	2068	49	-	-	-	2117
Jižní Amerika	2652	1988	33	-	-	4673
Střední Amerika	512	81	78	-	-	671
USA	1263	156	63	-	-	1482

Vycestovat z ČSR a později z Protektorátu Čechy a Morava se snažili všichni čtyři advokáti, kterým je tento text věnován. Podařilo se to ovšem jen jednomu z nich, a to až v roce 1951. Všichni ostatní se stali obětí zvrácené rasové teorie nacistického Německa. A nebyli sami. Podle dochovaných statistik československé Advokátní komory, ač torzovitých, vyplývá, že jen v Čechách bylo během válečných let celkem 642 advokátů „postižených persekucí rasovou“. Z těchto se do první poválečné valné hromady, která proběhla dne 17. června 1945, přihlásilo pouhých 21, což činí necelá čtyři procenta.¹⁷⁰

¹⁶⁹ ČERNÝ, Bohumil: Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, s. 62.

¹⁷⁰ BALÍK, Stanislav; POLEDNÍK, Petr: 15. březen 1939, in: *Bulletin advokacie*, roč. 3, 2009, ISSN 1210-6348, s. 6.

4. Osudy jednotlivých advokátů z Moskevské ulice v Liberci

4.1 Arthur Neustadtel

4.1.1 Život rodiny před okupací

Arthur Neustadtel¹⁷¹ se narodil 28. ledna 1873 ve Vídni Anně a Theodorovi Neustadtlovým. Měl čtyři sourozence; sestry Marthu a Luisu a bratry Waltera a Ernsta. Arthur získal právnické vzdělání, stejně jako jeho otec, JUDr. Theodor Neustadtel. Dne 27. ledna 1901 se Arthur ve Vídni oženil s Irmou Lewit¹⁷².

Dne 2. června 1903 se Arthurovi a Irmě narodil prvorozený syn Kurt Albert.¹⁷³ Narodil se v Litoměřicích a není úplně jasné, proč – Neustadtelovi bydleli ve Vídni, později v Liberci a k Litoměřicím podle dochovaných dokumentů neměli žádné vazby. Můžeme si tedy pouze domýšlet, proč se v době Kurtova narození v tomto městě nacházeli.

V roce 1904 se Neustadtelovi přestěhovali do Liberce (v obci zapsáni od 30. června), kde se jejich rodina rozrostla o dvojčata Hanse Moritze a Margarete Rosu¹⁷⁴, narozené 20. února 1906. V Liberci si Arthur založil advokátní kancelář v Moskevské ulici, pravděpodobně ve spolupráci s výše zmíněným Leopoldem Langsteinem. Je zajímavé, že ačkoli byli v Liberci již od roku 1904, státní příslušností zůstávali Rakušany, příslušní do Vídně.¹⁷⁵

V Liberci Neustadtelovi bydleli nejprve ve vile na Radetsky Strasse (dnešní Vítězná ulice) v čísle 11.¹⁷⁶ Později se přestěhovali do domu na Menzel Strasse (dnešní Janáčkova ulice) č. 846/12.¹⁷⁷ Zde ovšem zanedlouho bydlel Arthur s dětmi sám, protože se s manželkou rozvedli, ačkoli byl rozvod v dané době spíše ojedinělou záležitostí. Důvod rozpadu manželství se mi nepodařilo dohledat. Irma se odstěhovala zpět do Plzně, kde se narodila a měla tam své rodiče a zbytek rodiny. Zemřela 27. ledna 1935 ve svých 54 letech.¹⁷⁸ Arthur tedy vychovával své tři děti sám, pravděpodobně za pomoci své matky Anny, která s nimi bydlela v domě na

---

¹⁷¹ Varianta jména: Artur Neustadt

¹⁷² Narodena 21. ledna 1881 v Plzni Gustavovi a Caroline Levitovým.

¹⁷³ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec I. 826–880.

¹⁷⁴ Margaret říkali Grete a pod tímto jménem je často uváděna i v oficiálních dokumentech.

¹⁷⁵ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec I. 826–880.

V pozdějších dokumentech je ale vedena Arthurova domovská příslušnost jako Liberec.

¹⁷⁶ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 985, matrika narozených Liberec N 1900-1915.

¹⁷⁷ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec I. 826–880.

¹⁷⁸ Příčinou smrti byl otok mozku a následná zástava srdce, zemřela v domě v Prokopově ulici č. 14, kde bydlela. Zdroj: NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích HBMa 167, inv. č. 1556, matrika Plzeň-město Z 1921-1949.

Menzel Strasse. Dále zde také žila kuchařka Franziska Hindner a pokojská Marie Kunz. Všichni se v roce 1921 při sčítání lidu hlásili k německé národnosti.¹⁷⁹

Ve zprávě pro ministerstvo spravedlnosti při prošetřování Arthurovy bezúhonnosti pro pozici obhájce bylo uvedeno, že rozvedený Arthur Neustadtel údajně udržoval poměr s Marií Johanusovou zaměstnanou u něj v kanceláři. Tato skutečnost byla podávána jako „přítěžující okolnost“ pro Arthura a jeho spolehlivost a bezúhonnost. Jinak byl charakterizován jako „*hmotně nezávislý, žije v urovnaných majetkových poměrech a nejsou proti němu známy žádné závady v ohledu státní spolehlivosti a důvěryhodnosti.*“¹⁸⁰

V roce 1921 zasáhla rodinu tragédie v podobě smrti nejstaršího ze sourozenců. Kurt, v té době student 8. ročníku státního gymnázia v Liberci, spáchal doma 17. dubna 1921 v devět hodin večer sebevraždu. Svůj život ukončil ve svých 17 letech výstřelem do hlavy.¹⁸¹ Žalem zasažená rodina požádala v ranním vydání novin *Reichenberg Zeitung* z 19. dubna 1921 o tichou soustrast, odmítající jakékoli dary či projevy soustrasti.¹⁸²

Co se týče „židovství“ Artura Neustadtela, tak z dochovaných dokumentů vyplývá, že se s židovským náboženstvím osobně identifikoval. Již jeho rodiče byli židovského vyznání, Arturovo narození bylo zapsáno v židovské matrice, stejně jako jeho manželství s Irmou a narození všech jeho tří dětí. Co se týče aktivního zapojení do židovské komunity, nedochovaly se o tom žádné prameny. Artur Neustadtel ale udržoval styky s Leo Langsteinem (měli společnou advokátní kancelář), který byl v aktivní židovské náboženské obci. Při sčítání lidu, které proběhlo v roce 1921, je u náboženského vyznání Artura uvedeno *mosaisch*, tedy židovství. Stejně tak tomu je u jeho dětí a matky.¹⁸³ Ve všech spisech je Artur veden jako „žid“ náboženstvím a na přihlašovacím listu z Plzně z roku 1938 i národností.¹⁸⁴

4.1.1.1 Vila rodiny Neustadtel

Jak již bylo výše zmíněno, Artur s dětmi a matkou bydlel ve vlastní vile v Janáčkově ulici čp. 846/12. O dostavení vily byla liberecká městská rada informována v červnu 1912. Artur Neustadtel vilu vlastnil od roku 1920 až do roku 1932, kdy byl dům přepsán na jeho dceru

¹⁷⁹ SOkA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec I. 826–880.

¹⁸⁰ NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225, k. 1275, sign. 225-1275-3/34.

¹⁸¹ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 992, matrika zemřelých Liberec Z 1895-1925, Kurt Albert Neustadtel.

¹⁸² *Reichenberg Zeitung*, 19.4.1921, roč. 62, č. 90, s. 12.

¹⁸³ SOkA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec I. 826–880.

¹⁸⁴ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 7908, sign. N 1021/1 Neustadtel Artur.

Gretu. Ta figurovala jako majitelka domu až do roku 1938. Mezi lety 1922 a 1928 nechal Arthur Neustadtel na domě provést několik stavebních úprav (jako například stavbu verandy, nový plot na straně do ulice, předzahrádka, sklep apod.). V srpnu 1933, kdy se u Krajského soudu řešilo přepsání jména majitelky domu v důsledku Gretina sňatku, Greta v Liberci již nežila. Její otec zde naopak stále pobýval a u soudu byl jejím jménem. Dne 24. května 1938 převedla Greta Mautner dům na Johanna Maui (?)¹⁸⁵, což bylo v červnu schváleno finančním úřadem. Od roku 1941 se v zachované dokumentaci objevuje jako majitelka domu Maria Albina Grätz. Jejím správcem, který se o dům staral, byl henleinovec a sympatizant s nacistickou ideologií Reinhold Bönisch,¹⁸⁶ někdejší vedoucí advokátní kanceláře Arthura Neustadtela a Leopolda Langsteina.

Od 80. let 20. století začali tehdejší majitelé domu, Stehlíkovi, dělat další úpravy a přestavby domu. Elektroinstalaci (osvětlení a zásuvkový obvod rozšířeny do zbývajících místností domu), přístavba na severní straně domu rozšiřující kuchyň a pokoj v přízemí, nová omítka. V devadesátých letech pak byl do domu umístěn plynový kotel místo předchozího kotle na uhlí a ústřední vytápění.¹⁸⁷

4.1.2 Život rodiny během okupace

S narůstajícím antisemitismem v pohraničí se Arthur rozhodl odejít z Liberce do Plzně, kde od 29. září 1938 bydlel v domě na Nepomuckého třídě č. 165.¹⁸⁸ Jeho bývalá manželka, v této době již zesnulá, z Plzně pocházela, takže je možné, že zde Arthur bydlel u příbuzných. Je patrné, že Arthur z Liberce odešel ještě před mnichovskými událostmi, což ovšem nebylo nijak neobvyklé. Mnoho židovského i českého obyvatelstva z pohraničních oblastí odcházelo v důsledku vyhrocených národnostních poměrů ze strany místních německých občanů.

Začátkem listopadu 1938 si Arthur Neustadtel podal na policejní ředitelství v Plzni žádost o přestěhování do Prahy, která byla dne 23. listopadu 1938 schválena. Nové bydliště se nacházelo na adrese Veverkova 9, Praha VII. Konkrétní důvody, které Arthura k tomuto kroku vedly, neznáme, ale můžeme si domyslet, že souvisely se stále kritičtější situací Židů v Německu i v nově vzniklé Říšské župě Sudety, jejíž hranice se táhla až do bezprostředního okolí Plzně.

---

¹⁸⁵ Jméno obtížně čitelné.

¹⁸⁶ Stavební archiv města Liberec, ulice Janáčkova čp. 846/12, 846/I, Greta Neustadtel, r. 1912–1941.

¹⁸⁷ Stavební archiv města Liberec, ulice Janáčkova čp. 846/12, 846/I, Miroslav Stehlík, r. 1982–1993.

¹⁸⁸ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 7908, sign. N 1021/1 Neustadtel Artur.

V říjnu roku 1939 se pak přehlásil do bytu, který patřil ovdovělé Ireně Wittnerové¹⁸⁹. Také Irena byla Židovka.¹⁹⁰

S příchodem roku 1939 se Arthur rozhodl jednat; jeho cílem bylo opustit stále nebezpečnější Československo i Evropu a odstěhovat se. V lednu 1939 si na policejním ředitelství v Praze podal žádost o vystavení vysvědčení zachovalosti v němž jako důvod uvedl *vystěhování do Ameriky*.¹⁹¹ Vysvědčení mu bylo 21. února schváleno s tím, že nevyšlo najevo „nic úhonného bránícího v získání cestovního víza“. Již 26. ledna získal Arthur vystěhovalecký pas k cestě do střední a jižní Ameriky s platností do 19. ledna 1940.¹⁹² Jako účel cesty do Ameriky uvedl Neustadtel, že „*míni hledat zaměstnání*“.¹⁹³ Je pozoruhodné, že ve všech svých dokumentech byl Arthur veden jako vdovec, nikoli jako rozvedený. Možná, že se tak rozhodl kvůli tomu, aby měl lepší možnost získání povolení k vycestování – rozvod byl v této době do určité míry stigmatizován a mohl tak na Arthura vrhat nedobré světlo. Pravda však je, že v této době byla již jeho bývalá manželka Irma již po smrti, takže se jako vdovec teoreticky nazývat mohl.

K odjezdu do Ameriky ale nedošlo. V srpnu 1939 bylo Arthurovi Neustadtelovi odepřeno státní občanství Protektorátu Čechy a Morava podle § 5 vládního nařízení č. 15/1939 Sb.¹⁹⁴ To znamená, že nesplňoval nutné předpoklady k tomu, aby byl považován za Čecha – kvůli tomu, že měl své původní bydliště na území připojeném mnichovskou dohodou k Velkoněmecké říši a tomu, že se v roce 1930 hlásil k německé národnosti. Stal se tím pádem emigrantem.¹⁹⁵ Na to se Arthur ihned odvolal, ovšem odpověď, která přišla v říjnu 1939, byla zamítavá. Ještě v listopadu 1939 však přišlo od ministerstva financí rozhodnutí, že nemá žádných námitek proti vystěhování Arthura do Ameriky.¹⁹⁶

Po těchto událostech přišel pro Arthura Neustadtela i Irenu Wittnerovou, u které stále bydlel, zlomový konec roku 1941. Dne 8. prosince se Arthur a Irenou v Praze vzali. Jaké důvody je ke

---

¹⁸⁹ Manžel Ireny, Alfred Bernhard Wittner, podle všeho zemřel v německém koncentračním táboře Buchenwald 28. 11. 1938. Manželé Wittnerovi měli dva syny, Heinze a Rolfa, z nichž ani jeden válku pravděpodobně nepřežil. Alfred Wittner, in: *geni.com* [online] [vid. 6.5.2019], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Alfred-Wittner/6000000011293449201>.

¹⁹⁰ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. neustadtel arthur.

¹⁹¹ NA, fond PŘP 1941-1950, sign. N 1021/1, *Neustadtel Artur*.

¹⁹² NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 7908, sign. N 1021/1 neustadtel artur.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Vládní nařízení č. 15 ze dne 27. ledna 1939 o přezkoumání česko-slovenského státního občanství některých osob. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1939, částka 9, s. 42 [vid. 22.11.2018] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/009-1939.pdf>.

¹⁹⁵ Podle § 1 vládního nařízení č. 14/1939v Sb.

¹⁹⁶ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 7908, sign. N 1021/1 neustadtel artur.

sňatku vedly, zda láska či pragmatismus v nejisté době, či snad obojí, nevíme. Po svatbě si 10. prosince přehlásili bydliště do vlastního bytu ve Frindově ulici č. 22, kde ale již žili od ledna toho roku. Těchto nových životních změn si však nemohli dlouho užívat, protože již 13. prosince se z bytu museli odhlásit z důvodu zařazení do *vystěhovaleckého transportu N-309*, který 17. prosince odvezl novomanžele Neustadtelovi společně s dalšími 1001 osobami z Prahy do ghetta Terezín.¹⁹⁷

V Terezíně byli přesně dva roky a jeden den, než je zdejší rada starších zařadila do transportu dále na východ; konečná stanice: Osvětim-Birkenau.¹⁹⁸ Jejich transport měl označení „Ds“ a celkem v něm bylo deportováno 2503 osob, z nichž přežilo pouhých 488.¹⁹⁹ Arthur ani Irena Neustadtelovi ale bohužel nebyli mezi nimi. Zahynuli pravděpodobně v prosinci 1943 v Osvětimi.

4.1.3 Osudy dětí Arthura Neustadtela

Co se týče dvojčat Hanse a Grety, tak jejich osud byl šťastnější než ten zbytku jejich rodiny. Oba dva se z Liberce přestěhovali do Vídně, kde si také našli partnery. Hans Neustadtel se oženil s malířkou portrétů Hermínou Goldbergerovou, Greta Neustadtelová se 16. ledna 1933 vdala za novináře Karla Mautnera. Jak Hermína, tak Karl byli židovského původu.

Ve druhé polovině roku 1938 emigrovali Hans i Greta se svými rodinami do Kolumbie. Hans s Hermínou první, Greta s manželem a dcerou Evou Ericou, narozenou 8. února 1935, po nich. Mautnerovi cestovali nejprve do Amsterdamu odkud pak s rodiči Karla²⁰⁰ a skupinou přátel lodí *Breda* překonali Atlantik, projeli skrz Panamský průplav a přistáli v přístavu Buenaventura ve Valle del Cauca v Kolumbii. Kolumbii si vybrali údajně proto, že tento stát umožňoval emigrantům lehce získat víza k pobytu.²⁰¹

Nejprve žili v Bogotě, poté v Cali odkud v roce 1964 Greta s Karlem odešli zpět do Vídně, protože zde Leo Mautner, Karlův otec, zemřel (konkrétně 28. srpna 1963). Ve Vídni Greta

---

¹⁹⁷ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. neustadtel arthur.

¹⁹⁸ Artur Neustadtel, in: *holocaust.cz*, [online], [vid. 10. 10. 2018], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/database-obeti/obeti/111723-artur-neustadtel/>.

¹⁹⁹ Transport DS (18. 12. 1943 Terezín -> Osvětim), in: *holocaust.cz*, [online], [vid. 10. 10. 2018], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/43-ds-terezin-osvetim/>.

Miroslav Kárný ve své monografii „Konečné řešení“ uvádí mírně odlišné údaje – z transportu Ds podle něj přežilo pouze 449. KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 156.

²⁰⁰ Rodiče Karla Mautnera, Leo Viktor Mautner a Elsa, rozená Stransky, pocházeli z rodin s kořeny v českých zemích. Leo se narodil ve Vídni, Elsa v italském Meranu. V roce 1938 vydali část svého jmění na to, aby mohli opustit Vídeň a odcestovat do Kolumbie.

²⁰¹ Korespondence s paní Patricií Rincon Mautner, 20. 11. 2019.

Mautner zesnula dne 6. června 1978 ve svých 72 letech.²⁰² Karl Mautner se poté v roce 1980 vrátil zpět do Kolumbie, protože zůstal ve Vídni sám. Žil v Bogotě u své dcery Evy až do své smrti dne 10. února 1990.²⁰³ Eva Erica Mautner bydlela nejprve v Cali, kde zůstala až do roku 1977, poté v Bogotě. Provdala se za Josého Gabriela Rincon, se kterým měla jednu dceru a čtyři syny. Eva a José se později rozvedli. S jejich dcerou, fotografkou Patricií Rincon Mautner, jsem mohla navázat kontakt a díky její pomoci doplnit chybějící informace o rodině Neustadtel. Eva i José již zesnuli.²⁰⁴

Podle Paricie Rincon Mautner byla jak Greta Neustadtel tak Karl Mautner židovského původu, ale údajně byli oddáni františkánským knězem, aby mohli emigrovat. Jejich dcera Eva byla však zapsána jako židovka s tím, že poté konvertovala ke katolictví. Její děti byly křtěny v katolickém kostele.²⁰⁵

Co se týče Hanse Neustadtela a jeho manželky Hermíny, tak ti se usadili v kolumbijském Medellinu. V padesátých letech zde Hans založil firmu specializující se na dovoz papírenských výrobků, kterou nazval svým, pošpanělstěným, jménem *Juan Neustadtel*. Hans zemřel v roce 1975²⁰⁶, jeho manželka Hermína 18. srpna 1999.²⁰⁷ Neustadtelovi zůstali bezdětní. Firma Hanse existuje dodnes, stále nese jeho jméno, jen zaměření se mírně změnilo; Juan Neustadtel S.A.S. vyrábí a dováží zařízení a materiály pro potravinářský (především masný) průmysl, potravinové obaly a inspekci potravin.²⁰⁸

Podle nynějšího spoluvlastníka firmy, Waltera Webera, který v podniku začínal jako obyčejný zaměstnanec před více jak 55 lety, byl Hans Neustadtel skvělý muž, ale o své rodině nikdy nechtěl příliš mluvit.²⁰⁹ Vzhledem k tragédiím, které rodinu Neustadtelových provázely, počínaje rozvodem rodičů a sebevraždou Kurta a konče zavražděním Arthura v Osvětimi, je to

---

²⁰² Grete Mautner, in: *geni.com* [online], [vid. 30.11.2019], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Grete-Mautner/6000000012441428285>.

²⁰³ Karl Mautner Stransky, in: *geni.com* [online], [vid. 30.11.2019], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Karl-Mautner-Stransky/6000000012441373572>.

²⁰⁴ Eva Erica Mautner-Rincon zemřela 4. 7. 2012 v Bogotě. Viz Eva Ericka Erica Mautner Neustadtel, in: *geni.com* [online], [vid. 30.11.2019], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Eva-Ericka-Mautner-Neustadtel/6000000012441356486>.

José Gabriel Rincon zemřel 7. 12. 2013 v Cali. Viz José Gabriel Rincon Figueroa, in: *geni.com* [online], [vid. 30.11.2019], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Jos%C3%A9-Rincon-Figueroa/6000000012441296578>.

²⁰⁵ Korespondence s paní Patricií Rincon Mautner, 18. 11. 2019.

²⁰⁶ Jarvis Member Federation of Distributors Newsletter, č. 13, listopad 2000, s. 1.

²⁰⁷ Hermine Neustadtel (Goldberg), in: *geni.com* [online], [vid. 30.11.2019], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Hermine-Mini-Goldberger/6000000034498348550>.

²⁰⁸ Juan Neustadtel S.A.S, webové stránky společnosti: <https://neust.com.co/>.

²⁰⁹ Telefonický rozhovor s panem Walterem Weberem, 22.4.2019.

naprosto pochopitelné. Přesto ale, 5. prosince 1977, poskytl organizaci *Yad Vashem* informace o svém otci, coby oběti holocaustu, ve formě *Pamětního listu* („Page of Testimony“).²¹⁰

---

²¹⁰ Arthur Neustadt, in: *Yad Vashem database of victims* [online], [vid. 16.12.2019] dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=1423964&ind=0>.

4.2 Leopold Langstein

JUDr. Leopold Langstein²¹¹ se narodil 16. března 1879 v Liberci Heinrichovi a Emilii Langsteinovým.²¹² Rodina Langstein původně pocházela z Nového Bydžova; města s velkým podílem židovského obyvatelstva (nacházela se zde synagoga, škola a hřbitov).²¹³ Stejně jako Arthur Neustadtel, i Leopold měl právnické vzdělání a v liberecké Moskevské ulici (č. p. 11) provozoval advokátní kancelář.²¹⁴

Ještě než se oženil, žil Leo ve vlastním bytě, který měl v domě²¹⁵ na Farbergasse (dnešní Barvířská ulice) v čísle 277/14. Při sčítání lidu v roce 1921 se Leo Langstein hlásil k německé národnosti a židovskému vyznání. V této době byl již nezávislým právníkem s vlastní advokátní kanceláří.²¹⁶

Dne 6. března 1921 se Leo Langstein oženil s Irmou Freundovou²¹⁷. Bydleli v Liberci v domě na Meissner Strasse (dnešní Puchmajerova ulice) v čísle 4, kde se jim 16. prosince 1921 narodila dcera Elisabeth (někdy uváděná jako *Eliška* či *Alžběta*).²¹⁸ Oba manželé byli židovského vyznání a činní v místních židovských spolcích.

Jak Leo, tak jeho otec Heinrich, byli významní členové liberecké Židovské náboženské obce²¹⁹. Heinrich Langstein byl od roku 1889 až do své smrti roku 1900 předsedou i místopředsedou obce, jehož povinností bylo zastávat funkci hospodáře při významných slavnostních příležitostech. Narodil se roku 1837 v již zmíněném Novém Bydžově, který proslul textilní výrobou. V textilním průmyslu se pohyboval také Heinrich, který roku 1895 zakoupil firmu

---

²¹¹ Varianta jména: Leo Langstein

²¹² ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*. S. 101.

²¹³ Tamtéž, s. 26.

²¹⁴ Tamtéž, s. 101.

²¹⁵ Dům vlastnil jistý Moritz Ressel.

²¹⁶ SOkA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 Liberec, sign. Liberec III. 266-340.

²¹⁷ Narodena 5. 7. 1888 v Teplicích-Šanově rodičům Heleně a Hermannovi Freundovým.

²¹⁸ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 986, matrika narozených Liberec N 1915-1947, Elisabeth Langstein.

²¹⁹ Liberecká Židovská náboženská obec vznikla roku 1877 z předchozího židovského náboženského spolku, který byl ustanoven již roku 1863. V roce 1893 se k obci hlásilo 980 osob, při sčítání lidu v roce 1920 to bylo již 1412 duší. Sekretariát obce se nacházel v dnešní Liliové ulici (tehdejší Liliengasse), čp. 5 (ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*. S. 33-35). Po záboru by správcem ustanoven bankovní ředitel Treuth. Leiter Oskar Elger z Liberce. Ode dne 13. 10. 1938 začala likvidace organizace zabavením jejího majetku gestapem a oddílem SA (dle výpovědi očitého svědka měly být zabavené bedny převezeny do Turnova). Po rozpuštění obce byl pozemek židovského hřbitova bez úhrady převeden na město Liberec a pozemek po synagoze (vypálena 10. 11. 1938. O liberecké synagoze a jejím vypálení více viz: LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, 2013 a LHOTOVÁ, Markéta: Carl König a liberecká synagoga. In: *Fontes Nissae = Prameny Nisy. XI/2010*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2010. S. 113-152.) prodán soukromému zájemci (LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Liberec 2015. S. 86-87.).

Herzig nacházející se v Proseči nad Nisou (dnes část okresního města Jablonec nad Nisou).²²⁰ Byl jedním z prvních libereckých obchodníků se sukrem. Heinrichova manželka Emilie měla, mimo jiné, také blízko k textilnímu průmyslu; pocházela totiž z města výroby sukna Rychnova nad Kněžnou a její otec se pohyboval v oblasti textilní výroby.²²¹ Vedle své funkce v Židovské náboženské obci byl Heinrich Langstein také jedním z městských radních a člen okresní školní rady.²²² Také Emilie Langsteinová, Leova matka, byla činorodá ve společenském životě; zastávala postavení předsedkyně *Izraelitského ženského spolku*²²³, který v Liberci fungoval od roku 1864.²²⁴ Je vidět, že Langsteinovi byli akceptováni a integrováni v rámci města a jeho obyvatel, patřící k jeho vrcholným představitelům.

Heinrich trpěl výše nespecifikovanou vážnou chorobou a když se roku 1900 vracel z lázeňského pobytu v Meranu, náhle zesnul kdesi u Vídně v důsledku srdeční zástavy.²²⁵ Po Heinrichově smrti byla Langsteinova firma na výrobu sukna přepsána na jeho zetě Isidora, který měl také příjmení Langstein a byl z Nového Bydžova. Isidor roku 1913 zemřel, jeho syn následně padl v bojích první světové války a se smrtí dcery, obětí šoa, jeho rodina vymřela.²²⁶

Leopold šel ve šlépějích svého otce a zastával funkci předsedy liberecké Židovské náboženské obce od roku 1921 až do roku 1938. Leo Langstein byl ve zprávě pro ministerstvo spravedlnosti charakterizován jako „mlčenlivý, diskrétní a hmotně nezávislý. Nemá sklonů k povídavosti a žije v urovnaných hmotných poměrech. Provedeným šetřením nebyly zjištěny žádné okolnosti, které by byly na újmu jeho státní spolehlivosti a důvěryhodnosti.“²²⁷

V důsledku stále vzrůstajícího antisemitismu i zprávám z nedaleké Říše předal Leo dne 27. září 1938 klíč od liberecké synagogy starostovi Eduardu Rohnovi a v následujících dnech s rodinou

---

²²⁰ Firma *Herzig* se pyšnila prvenstvím v používání mechanických stavů tuzemské výroby, které byly do výroby zavedeny roku 1834. (Textilní technika na území Československa, in: *Historie tkací techniky*, [online], [vid. 29. 11. 2018]. Dostupné z: <http://tkani.webzdarma.cz/hdo18.html#1.1.1.>)

²²¹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*. S. 40.

²²² *Reichenger Zeitung*. Heinrich T. Stiepel. 3. 3. 1900. 41(53), s. 10. ISSN 1214-6587.

²²³ Spolek podporoval potřebné ženy, např. chudé nevěsty, které potřebovaly vybavení, ale předně pečoval o židovské uprchlíky během první světové války. Ženský spolek také věnoval liberecké synagoze vzácné synagogální textilie (ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*. S. 37). Ke spolku náležela asi polovina žen náležejících také do Židovské náboženské obce Liberce (ŽNO), jako přísedící zde bylo i několik mužů. Povolení činnosti získal spolek 13. 5. 1887 a svou činnost musel ukončit 14. 7. 1939. Po záboru byl správcem spolku zvolen Treuth. Leiter Oskar Elder (stejně jako ŽNO). Majetek spolku (především finance a cenné papíry) byl arizován, celková bilance činila 10 686,79 RM (LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Liberec 2015. S. 87-88).

²²⁴ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*, s. 35-37.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*. S. 68-69.

²²⁷ NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225, k. 1275, sign. 225-1275-3/34.

Liberec opustil.²²⁸ Stejně jako celá řada dalších židovských obyvatel, nejen z Liberce, zamířili Langsteinovi do Prahy. Bydleli na adrese Bubenská čp. 441, odkud v listopadu odešli a nastěhovali se k jistému Schikovi. V prosinci 1938 sehnali vlastní byt ve Václavské ulici, č. 18.²²⁹

V březnu 1939 byl Leovi i Irmě Langsteinovým vydán na jejich žádost cestovní pas s platností do všech evropských států a zpět. Langsteinovi tedy pravděpodobně plánovali na nějaký čas odcestovat či se přímo vystěhovat z Prahy do některého ze států Evropy. Tento plán se jim ovšem nepodařilo uskutečnit kvůli jejich židovské příslušnosti. To napovídá také *tiskopisu na žádost za všeobecnou občanskou legitimaci* z roku 1940, kterou si byli všichni říšští občané a příslušníci Protektorátu Čechy a Morava povinni nechat vystavit.²³⁰ Na legitimaci se Langsteinovým skvělo velké červené „J“ označující jejich židovskou příslušnost.²³¹

Výměrem zemského úřadu v Praze ze dne 30. května 1939 bylo Leopoldu, Ireně i jejich dceři Elišce odepřeno potvrdit státní občanství Protektorátu Čechy a Morava.²³² Podle tohoto nařízení mělo být přezkoumáno československé státní občanství mimo jiné těch osob, které „*měly dne 1. ledna 1938 nebo později své bydliště v některé obci na území připojeném po dni 30. září 1938 k sousedním státům*“. Langsteinovi tedy po přezkoumání na základě tohoto nařízení přestali být státními občany Protektorátu, a to ode dne doručení výměru, tedy po 30. květnu 1939. Proti odepření státního občanství podal Leopold Langstein 22. června 1939 odvolání k ministerstvu vnitra, které ale bylo podle všeho vyřízeno negativně a k 11. srpnu 1939 rodina skutečně pozbyla protektorátní občanství.²³³ Stali se tak de iure emigranty.

Ze svého dosavadního bydliště ve Václavské ulici se v červenci roku 1941 opět odstěhovali. Až do října pak bydleli v ulici Dittrichova č. 25 u jisté Kamily Libling, se kterou se však museli záhy rozloučit, protože byli zařazeni do transportu B, který je 21. října 1941 odvezl do polského ghetta Lodž v Polsku.²³⁴ V tomto transportu bylo celkem deportováno 1003 osob, z nichž hrůzy

---

²²⁸ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Dialog, Liberec 1996, s. 365.

²²⁹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931-1940, k. 8295, sign. L 326/22 Langstein Leo.

²³⁰ Podle nařízení Konstantina von Neuratha z 10. 9. 1939 (Říšský zákoník I S. 1739).

²³¹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931-1940, k. 8295, sign. L 326/23 langstein irma.

²³² Podle § 5 vládního nařízení č. 15 ze dne 27. ledna 1939 o přezkoumání česko-slovenského státního občanství některých osob. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1939, částka 9, s. 42 [vid. 25.3.2019] <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/009-1939.pdf>.

²³³ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931-1940, k. 8295, sign. L 326/22 langstein leo.

²³⁴ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. langstein leo.

války přežilo pouhých 81.²³⁵ Langsteinovi takové štěstí neměli. Leopold Langstein v polském ghettu našel svou smrt 23. dubna 1942, stejně jako jeho manželka Irma, jejíž přesné datum úmrtí není známo.²³⁶

Dcera Langsteinových, Elisabeth, válku přežila. Dne 17. listopadu 1948 vystoupila z židovského náboženského společenství a k jiné církvi se nepřihlásila, zůstala bez vyznání.²³⁷ Proč se rozhodla k tomuto kroku si můžeme pouze domýšlet.

---

²³⁵ Kárný uvádí 1000 deportovaných osob a 80 přeživších. KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 155.

²³⁶ Leo Langstein, in: *Last Letters from the Łódź Ghetto, 1941* [online databáze], [vid. 5. 11. 2018], dostupné z: https://www.jewishgen.org/databases/Holocaust/0194_Lodz_letters.html. (Databázi možné prohledat také na: <https://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=5745>.)

²³⁷ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 986, matrika narozených Liberec N 1915-1947, Elisabeth Langstein.

4.3 Gustav Glaessner

JUDr. Gustav Glaessner²³⁸ se narodil v Litoměřicích 21. května 1889 Emanuelovi a Hermině Glaessnerovým. Měl staršího bratra Friedricha a sestru Marii, která byla pravděpodobně nejstarší ze sourozenců. Zdá se, že jeho směřování bylo do značné míry ovlivněno, či přímo dáno, jeho otcem, který měl právnické vzdělání a advokátní praxi vykonával v Litoměřicích (ve spolupráci s jistou advokátní kanceláří z Liberce).²³⁹ Titul „JUDr.“ získal také Gustavův o rok starší bratr Bedřich. V roce 1919 se Gustav přestěhoval do Liberce,²⁴⁰ kde začal pracovat jako advokát. Bydlel nejprve v domě Karla Elgerana na Schützengasse 62/46 (dnešní ulice 5. května), ve kterém obýval byt společně s operním pěvcem Theodorem Thementem a majitelkou bytu, ovdovělou Amalií Kahl.²⁴¹

V únoru roku 1922 se Gustav oženil s Mariannou Stampf. Marianne, narozená 21. ledna 1897 v Praze Adolfovi a Irmě Stampfovým, byla Gustavova vzdálená příbuzná. Její matka byla sestřenicí Gustava (babička Marianny byla sestra Gustavova otce).²⁴² Obě větve rodiny pocházely z litoměřického regionu, kde pravděpodobně došlo i k seznámení Gustava a Marianny, je dokonce možné, že jejich sňatek byl předem domluven.

Glaessnerovi žili v Liberci, kde se jim 13. července 1923 narodil syn Wolfgang a 2. května 1928 syn Herbert. Ve městské společnosti byli plně integrováni, patřili k tamějším prominentním rodinám; Gustav byl předsedou libereckého bridge-clubu.²⁴³ Bydleli v krásné vile na Bayerově třídě (dnešní Masarykova ulice) č. 18.²⁴⁴

V Liberci žila také sestra-dvojče Marianny, Helena. Helena se vdala za Fritze Illnera, který v Liberci vedl firmu po svém otci Danielu Jerusalemovi²⁴⁵. Firma se zabývala obchodem se

---

²³⁸ Někdy nepřesně uváděno jeho příjmení jako *Glässner*.

²³⁹ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích – Litoměřice, sign. N 1868-1945, inv.č. 1058, kn. 1058, záznam o narození Gustava Glaessnera.

²⁴⁰ Od 7. 4. 1919 zde zapsán jako občan.

²⁴¹ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sig. Liberec I. 056–115.

²⁴² Podle informací na genealogické webové stránce geni.com. <https://www.geni.com/people/Marianne-Glaessner/6000000017161365569>.

²⁴³ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*, c. d., s. 168.

²⁴⁴ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství Praha – AMV 200, k. 109, sign. 200-109-45 glaesner.

²⁴⁵ Fritz (Friedrich/Bedřich) si spolu se svými třemi bratry změnil příjmení Jerusalem na „Illner“. Není známo, proč ke změně příjmení došlo (ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*, c. d., s.69).

suknem a nesla jméno *D. Jerusalem & Co.* Illnerovi měli tři děti, prvorozeného Gerta²⁴⁶ a dcery, dvojčata, Johannu a Charlottu²⁴⁷. Vlastnili vilu ve Zborovské ulici, čp. 820/2.²⁴⁸

Gustav Glaessner se narodil do židovské rodiny; byl obřezán podle běžných židovských zvyklostí. S židovskou vírou se ale sám neztotožňoval, jak o tom také vypovídá údaj z jeho matričního zápisu o narození. Zde je v poznámce uvedeno, že dne 13. července 1903 Gustav ve svých čtrnácti letech konvertoval od židovského vyznání k římskému katolictví.²⁴⁹ Také při sčítání lidu 1921 je u Glaessnerova jména uvedeno římskokatolické vyznání.²⁵⁰ Jako svou národnost uváděl Gustav německou. Jeho manželka Marianna byla rovněž narozena do židovské rodiny a také ona konvertovala ke katolickému vyznání. Svě děti pak nechali zapsat již do katolických matrik.

Glaessner svou advokátní praxi v Liberci nejprve provozoval v kanceláři na Schützengasse 12 (dnešní ulice 5. května). Kancelář vlastnil o 19 let starší Walther Perlmann, který také pocházel z židovské rodiny a který podle všeho židovské tradice i zastával. Glaessner figuroval jako Perlmannův společník, na hlavičkách jejich dokumentů byla uvedena jména obou mužů. Po Perlmannově smrti v červnu 1935 přešla celá advokátní kancelář na Gustava, který ji následně přesunul do Moskevské ulice.²⁵¹

Gustav Glaessner byl podle šetření policejního ředitelství v Liberci členem Sudetoněmecké strany. Ačkoli v oficiálních seznamech členů SdP veden nebyl a politického života se nezúčastňoval, pravděpodobně z opatrnosti, byl údajně znám svým německým nacionálním smýšlením. V jedné ze zpráv libereckého policejního ředitelství byl charakterizován jako „*zástupce příslušníků SdP, ve zdejších německých nacionálních kruzích označován za „dobrého arijského obhájce“*“.²⁵² Glaessner byl podle všeho movitý a také jeho klientelu tvořily převážně zámožné vrstvy. Zaměstnanci Glaessnerovy advokátní kanceláře byli, kromě jednoho z nich, příslušníci SdP (ale údajně se politického života aktivně neúčastnili), římskokatolického vyznání a německé národnosti. Glaessner údajně jiné zaměstnance ani nepřijímal. Také se podle

---

²⁴⁶ Gert, narozen 11. 1. 1921, byl údajně vynikající bruslař a své umění předváděl na libereckém Jezírku (ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*, c. d., s. 70).

²⁴⁷ Narozeny 8. 9. 1924.

²⁴⁸ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*, c. d., s. 69–70.

²⁴⁹ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích – Litoměřice, sign. N 1868-1945, inv.č. 1058, kn. 1058, záznam o narození Gustava Glaessnera.

²⁵⁰ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sig. Liberec I. 056–115.

²⁵¹ O osudu Walthera Perlmana a jeho rodiny více viz LAUŠMANOVÁ, Sabina: „*Nechtění obyvatelé*“ – *osud rodiny Perlmann*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2019.

²⁵² NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství Praha – AMV 200, k. 109, sign. 200-109-45 glaessner.

všeho stýkal s jistým inženýrem Wernerem Knollem, který byl podezřelý ze spolupráce s gestapem. To byl také důvod, proč nebyl Glaessner doporučen pro funkci obhájce ve věcech trestních.²⁵³

Přes to všechno byl ale Gustav Glaessner společně se svou manželkou Mariannou označen za Žida podle tzv. norimberských rasových zákonů, které po záboru pohraničí v říjnu 1938 začaly platit na území Sudet, jejichž součástí byl také Liberec. Podle nařízení k zákonu o říšském občanství totiž nehrálo roli pouhé osobní přesvědčení člověka, ale také jeho původ; náboženství rodičů a prarodičů. Podle této legislativy byl tedy Gustav Glaessner označen jako *Žid*, ačkoli on sám by se takto pravděpodobně nikdy nenazval.²⁵⁴ Pro Gustava to musel být šok, protože tato „nálepka“ se naprosto neslučovala s jeho vnímáním a přesvědčením. Je to velice výmluvný případ toho, jak byla nacistická rasová teorie zvrácená a nelogická – Glaessner by nacistům velice pravděpodobně pomáhal, pokud by šlo pouze o jeho vlastní názor, ale označením státní okupační mocí za Žida naprosto pozbyl možnosti se jakkoli vyjadřovat, či si vybrat „stranu“, protože nálepka *Jude* byla silnější.

Po záboru pohraničí na základě podpisu mnichovské konference byly na tomto území zaváděny zákony již platné ve Velkoněmecké říši. Ne všechny šly ale zavést okamžitě. Evidence a zákonodárství pro židovské obyvatelstvo v říši se formovalo mezi lety 1933 až 1938, prováděno různými formami poloúředních, avšak ne nesystematických evidenčních kroků. Ani v zabraném území bývalého ČSR nešla evidence obyvatelstva židovské příslušnosti zavést okamžitě. Prvním krokem mělo být zajištění matrik židovských náboženských obcí. Některé z těchto knih ale byly odvezeny emigranty do československého vnitrozemí. Říšská vláda proto vyzvala české úředníky, aby byly všechny oficiální správní dokumenty ponechány či navráceny do pohraničí. Zajištění dokumentů bylo vyžadováno také z toho důvodu, aby nedocházelo k jejich využívání pro vydávání nejrůznějších dokladů a vysvědčení, především pro židovské obyvatelstvo. Liberecký landrát oznámil dostupnost matrik narozených, úmrtí a sňatků měst Liberce, Jablonce a Frýdlantu až 13. června 1939.²⁵⁵

Dne 24. dubna 1939 bylo vydáno Nařízení o zavedení říšského evidenčního řádu v oblastech Sudet. Do té doby byla probíhající evidence nejasná a nesjednocená. Především přihlašování

---

²⁵³ Viz stranu 32-33.

²⁵⁴ V nacistické terminologii byl takový člověk označován jako „Geltungsjuden“, tedy Žid bez sklonů k judaismu, ale podle rasových zákonů původem židovský. (KÁRNÝ, Miroslav: Genocida českých Židů, in: *holocaust.cz* [online], 7.8.2011 [vid. 27.11.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/genocida-ceskych-zidu/>.)

²⁵⁵ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, c. d., s. 193-195.

osob podle „rasových kritérií“ bylo podle československého registru značně nejasné. Zajišťování Židů a židovských míšenců proto do dubna 1939 probíhalo z iniciativy místních. Vedle úřední evidence Židů bylo vydáno nařízení o nutnosti prokazování původu, a to při nejrůznějších příležitostech. Po událostech takzvané křišťálové noci byl v některých městech znovu připomínán význam „dokladu o árijském původu“, který byl vyžadován nejen od zaměstnanců Říše a veřejnoprávních institucí, ale také od právníků, lékařů, žáků vyšších škol, členů nejrůznějších svazů a samozřejmě členů NSDAP a wehrmachtu.²⁵⁶

V listopadu 1938 byl Gustav a Marianna Glaessnerovi vyslýcháni na policejním komisařství, protože byli zadrženi jako běženci. Jako důvod tohoto činu uvedla Marianna ve své výpovědi, že byl její manžel „uvězněn Gestapem a vypovězen“.²⁵⁷ Glaessnerovi velice pravděpodobně nepočítali s tím, že budou muset Liberec, nyní součást Velkoněmecké říše, opustit, protože se sami za Židy nepovažovali. Přesto byli ale gestapem vyslýcháni a následně z města vypovězeni „pro svůj původ“. Je možné, že byl Gustav jakožto advokát nucen předložit doklad o svém árijském původu, či že došlo k udání od někoho ze spoluobčanů. Ať už byl důvod jakýkoliv, kvůli náboženskému vyznání rodičů Gustava a Marianny byla celá rodina označena za Židy a nucena opustit své bydliště. S sebou si vzali nábytek i šatstvo a do Liberce se již vrátit nehodlali, přestěhovali se do Prahy. Ve výpovědi pro gestapo byla Marianna Glaessnerová vedena jako římská katolička s německou národností²⁵⁸, říšsko-německým státním příslušníkem ale nebyla.²⁵⁹ Jako běženci plánovali Glaessnerovi použít práva opce.²⁶⁰ Zápis z výpovědi (čili „prohlášení“) byl později postoupen pasovému oddělení k prošetření poté, co si Glaessnerovi začali vyřizovat nové cestovní pasy. Rozhodli se totiž vystěhovat se z Protektorátu Čechy a Morava do Kanady.

V Praze bydleli od listopadu 1938 v hotelu Ametyst, odkud se poté v prosinci přestěhovali do bytu na adrese u Vodárny č. 16. V roce 1939 se Glaessnerovým podařilo sehnat vlastní byt v ulici Anglická č. 12, kam se v říjnu přestěhovali. V dokumentech při tomto přesunu jsou označeni národností německou a ve složce Policejního ředitelství v Praze *Evidence obyvatel* je

---

²⁵⁶ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, c. d., s. 197–198.

²⁵⁷ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2514, sign. G 510/2 glaessner mariana.

²⁵⁸ K německé národnosti se hlásila i při posledním sčítání lidu, tedy v roce 1930.

²⁵⁹ Osoby československé příslušnosti mohly na území Sudet zůstat v případě, že získaly právo opce. Z dochovaných dokumentů není jasné, jakou státní příslušnost Marianna a její manžel měli, zda říšskou či československou. K vysídlování Čechů z Říšské župy Sudety více viz BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Prostor, Praha 2015, s. 123–134.

²⁶⁰ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2514, sign. G 510/2 glaessner mariana.

jak u Gustava tak u Marianny uvedeno jejich vyznání jako římskokatolické.²⁶¹ Co se týče dětí Glaessnerových, o šestnáctiletém Wolfgangovi bylo v jednom z protokolů napsáno, že „*studuje cizí řeči za útraty otcovy*“ a jedenáctiletý Herbert stále navštěvoval školu.²⁶²

V roce 1939 se Glaessnerovi rozhodli jednat a uskutečnit své plány ohledně vystěhování. 25. března si Gustav Glaessner zažádal o vydání nového cestovního pasu s platností do 28. července 1943. V této žádosti je jeho náboženství vedeno jako římskokatolické.²⁶³ Stejně žádosti byly podány i pro Gustavovu manželku a děti. Prvotním plánem bylo získání cestovních pasů na *cestu do všech evropských států a zpět*. Tento úmysl ovšem Glaessnerovi rychle změnili a požádali o změnu destinace, pro kterou měl pas platit, na Austrálii s tím, že má jít o pas *vystěhovalecký* (tedy již žádná cesta zpět od Protektorátu).²⁶⁴ Evropa již nebyla bezpečná, a proto se Glaessnerovi rozhodli pro vzdálenou Austrálii. K žádostem byla připojena i zpráva ministerstva financí deklarující, že „*nenamítá ničeho proti vystavení vystěhovaleckého pasu a proti vývozu svršků dle připojeného seznamu pana JUDr. Gustava Glaessnera, manželky Marianny roz. Stampfové a synů Wolfganga a Herberta*“, stejně tak i zpráva z ministerstva sociální a zdravotní správy, která rovněž stanovovala, že se nevyskytly žádné překážky k rozšíření pasů rodiny Glaessner k cestě do Austrálie a jejich označení jako pasy *vystěhovalecké*.²⁶⁵

Dne 8. července 1939 byly pasy potvrzeny a vydány. Došlo ovšem ke změně v udaném náboženství, které bylo nyní u Glaessnerových uváděno jako židovské. V této době byl již Gustav Glaessner nezaměstnaný, což uváděl i jako důvod pro své vystěhování, tedy, že si hodlá v Austrálii hledat práci. Kromě veškerého nábytku a většiny dalších věcí si s sebou Glaessnerovi brali také úspory ve výši 28 000 K a hodlali odcestovat ihned po vyřízení veškerých formalit.²⁶⁶

V srpnu 1939 bylo Gustavovi vydáno vysvědčení Policejního ředitelství stvrzující, že nevyšlo najevo „*nic úhonného*“, co by mu bránilo ve vystěhování. Nicméně k plánovanému odjezdu nedošlo. V průběhu roku 1940 se Glaessnerovi ještě několikrát v Praze stěhovali, nejprve do Gebauerovy ulice č. 16, poté do Irské č. 12 a jejich posledním bydlíštěm se stal byt

---

²⁶¹ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. glässner gustav.

²⁶² NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1931-1940, k. 725, sign. 42/G-3/162 glassner gustav.

²⁶³ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2513, sign. G 508/3 glaessner gustav.

²⁶⁴ NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1931-1940, sign. G459/68, Glässner Herbert.

²⁶⁵ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2513, sign. G 508/3 glaessner gustav.

²⁶⁶ Tamtéž.

v Mnichovské ulici č. 83. V srpnu 1940 žádal úřad berní správy v Praze pražské policejní ředitelství o urychlené sdělení, zda „*Glaessnerovi, soukromníci, bydlejí stále Praha XII., Gebauerova 16, či zda se přestěhovali (kdy a kam), či zda se vystěhovali do ciziny (kdy a kam)*“, načež přišla odpověď, že dotyční žijí v Irské č. 12.²⁶⁷ Není jasné, z jakého důvodu chtěl berní úřad tuto informaci vědět.

Protože byl Gustav Glaessner i jeho rodina označen tzv. norimberskými zákony za osobu židovskou, týkala se jich celá řada opatření a omezení. Nejcitelnější byl asi zákaz vykonávat advokacii. Dne 24. srpna 1940 proto Gustav požádal o ustanovení židovským právním zástupcem. Je nasnadě si domyslet, že ho k tomuto kroku donutila nouze – jak již bylo zmíněno dříve v textu, Glaessner sám se s židovstvím nijak osobně neidentifikoval. To v této době ale nehrálo roli, a tak musel Glaessner „svůj původ“ přijmout. Tím samozřejmě ztratil možnost vykonávat své povolání a jedinou možností obživy původní profesí bylo získat označení *židovského právního zástupce*.

Na základě jeho žádosti byl Gustav vyšetřen na žádost prezidia zemského úřadu v Praze a do zprávy bylo v září 1940 zapsáno, že je v současné době nezaměstnaný; žije pouze ze svých pohledávek a úspor. Co se týče mravní zachovalosti, nebyla proti němu zjištěna žádná závada, stejně tak i po stránce politické. Avšak nebyla opomenuta doložka uvádějící, že „*o jeho spolehlivosti však nelze se příznivě vyjádřiti, jelikož se jedná o žida.*“²⁶⁸ Tato argumentace se zdá být naprosto směšná a nelogická, když i ve věci ustanovení *židovským právním zástupcem* byl na obtíž židovský původ. Odpověď na Gustavovu žádost, tedy zda byl ustanoven židovským právním zástupcem či nikoli, již v dochované dokumentaci není, ale je velice pravděpodobné, že ustanoven nebyl.

Glaessnerových se týkaly i další zákazy a nařízení stanovené pro osoby označené za Židy. Například v lednu 1941 musel Gustav i jeho manželka odevzdat svůj řidičský průkaz. Omezení pro Židy mohla být také příčinou častého stěhování rodiny Glaessnerových. V březnu 1941 si Gustav s manželkou Mariannou podali žádost o převedení domovské příslušnosti na Prahu, avšak ze zachovaných dokumentů není jasné, jak byla tato žádost vyřízena.

Nezaměstnaný Gustav Glaessner se všemožně snažil získat nějaké finanční prostředky pro zajištění své rodiny, protože již od listopadu 1938 je živil pouze z naspořených úspor, které začaly pravděpodobně docházet. To ukazuje na další aspekt života osob, které byly tzv.

---

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1931-1940, k. 725, sign. 42/G-3/162 glassner gustav.

norimberskými zákony označeny za Židy, totiž to, že se z často velice prosperující vrstvy obyvatel dostaly na úplné sociální dno s naprosto minimálními právy a možnostmi. Funkce židovského právního zástupce Gustavovi pravděpodobně udělena nebyla, a tak hledal možnosti přivýdělnku jinde. V roce 1941 si proto podal žádost o poskytnutí čestné odměny pro příslušníky bývalé rakousko-uherské branné moci. Tato odměna byla stanovena vládním nařízením č. 307/1941 Sb.²⁶⁹ Čestnou odměnu mohl získat nositel stříbrné medaile za statečnost I. třídy a odměna činila 600 K ročně. Protože si žádost o tuto finanční odměnu museli podávat dotyční vysloužilci sami, je nanejvýš pravděpodobné, že Gustav Glaessner nositelem této stříbrné medaile byl.

Svou odměnu Glaessner ale nezískal, protože se proces prošetřování spolehlivosti jeho osoby táhl tak dlouho, že dříve, než přišla odpověď, byl Gustav i jeho rodina zařazeni do transportu směrem na východ.²⁷⁰ Poslední datum spojené s Glaessnerovými a Prahou je tedy 21. říjen 1941, kdy byla celá rodina zařazena do transportu směřujícího do polského Lodže. V tomto transportu se mimo jiné nacházeli také někdejší spoluobčané z Liberce: Leopold Langstein se svou ženou Irmou a Elsa Perlmann, manželka zesnulého Glaessnerova společníka Walthera Perlmana²⁷¹.

Celá rodina Glaessnerových, tedy Gustav, Irma, osmnáctiletý Wolfgang i třináctiletý Herbert v lodžském ghettu zahynuli. Život Gustava Glaessnera vyhasl 16. srpna 1942,²⁷² přesná data úmrtí zbylých členů rodiny se zatím nepodařilo zjistit.²⁷³

4.3.1 Osudy příbuzných rodiny Glaessner

Je jistě přínosné porovnat osud Gustava a jeho staršího bratra Friedricha (Bedřicha).²⁷⁴ Bedřich se narodil 11. dubna 1888 v Litoměřicích. Také on, ač vyrůstal v židovské rodině, konvertoval ke katolictví, a to o dva roky později, než jeho mladší bratr; v červenci roku 1905 ve svých

---

²⁶⁹ Vládní nařízení č. 307 ze dne 9. července 1941 o poskytování čestného žoldu, čestné odměny a žoldu vysloužilců příslušníkům bývalé rakousko-uherské branné moci. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1941, částka 102, s. 1497-1499 [vid. 1.4.2019], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1941/102-1941.pdf>.

²⁷⁰ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1931-1940, k. 725, sign. 42/G-3/162 glassner gustav.

²⁷¹ LAUŠMANOVÁ, Sabina: „*Nechtění obyvatelé*“ – *osud rodiny Perlmann*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2019, s. 44.

²⁷² Dr. Gustav Glässner, in: *holocaust.cz*, [online], [vid. 10. 10. 2018], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/142234-gustav-gl-ssner/>.

²⁷³ Jména vězňů lodžského ghetta možné nalézt také v: *Lodz Names – List of the ghetto inhabitants 1940-1944*, Yad Vashem a Organizace bývalých rezidentů Lodže v Izraeli, Jeruzalém 1994.

²⁷⁴ V matrice zapsán jako Friedrich, v textu používána česká varianta jména *Bedřich* vzhledem k tomu, že byl takto označován ve většině dokumentů a sám se tak i podepisoval (pravděpodobně také na důkaz své československé příslušnosti).

sedmnácti letech.²⁷⁵ Stejně jako jeho bratr byl i Bedřich advokát, od roku 1920 vykonával praxi v rodných Litoměřicích. Zde žil se svou manželkou Alžbětou (rozená Sluková)²⁷⁶ a dvěma dcerami, Alžbětou²⁷⁷ a Renatou²⁷⁸. Alžběta Sluková nepocházela z židovské rodiny (její vyznání není známo, ale pravděpodobně byla katolička) a podle všeho byla české národnosti. Manželství Bedřicha a Alžběty tedy můžeme označit slovem *smíšené*.

V Litoměřicích Glaessnerovi zůstali až do 10. října 1938. Dne 13. listopadu téhož roku byl Bedřich dle své výpovědi zatčen a o čtyři dny později převezen společně s většinou židovských obyvatel města do severoněmeckého koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg. Zde bylo záhy po takzvané Křišťálové noci uvězněno několik tisíc Židů, kteří byli posléze opět propuštěni s nařízením okamžitého a trvalého opuštění území Německa.²⁷⁹ Když byl Bedřich propuštěn, odešel do Prahy, kde s rodinou bydlel. Vyžádal si povolení k pobytu, které mu bylo uděleno 1. prosince 1938 s platností do 31. března 1939, za účelem provedení opce. Opční žádost podal na Silvestr roku 1938. V Praze Glaessnerovi vystřídali hned několik adres a bytů, ale vše mělo být jen dočasné. Cílem rodiny bylo získat pas a povolení k opuštění země a co nejrychleji se odstěhovat do Francie. V zájmu tohoto cíle se Bedřich snažil co nejrychleji získat pro sebe cestovní pas, který mu byl při zatčení 13. prosince 1938 odňat a již nevrácen. Jeho manželka i děti měli československé pasy.²⁸⁰

15. března 1939 podal Bedřich žádost o prodloužení povolení k pobytu na území Československa do 30. června 1939 vzhledem k tomu, že stále nebyl ukončen proces udělení opce. Povolení k pobytu bylo Bedřichovi a jeho rodině prodlouženo a 31. května 1939 byla vyřízena možnost opce, čímž získal protektorátní příslušnost.

V Praze si Bedřich také udělal řidičský průkaz, který mu byl vydán 28. prosince 1939. Pravděpodobně se k tomuto kroku uchýlil proto, aby mohl s rodinou odjet do již zmíněné Francie či jiného evropského státu. V červnu 1939 dostal Glaessner povolení k vyhotovení pasu

---

²⁷⁵ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích – Litoměřice, sign. N 1868-1945, inv.č. 1058, kn. 1058, záznam o narození Friedricha Glaessnera.

²⁷⁶ Narodena 21.5.1899 v Praze.

²⁷⁷ Narodena 31. října 1922.

²⁷⁸ Narodena 7. října 1924.

²⁷⁹ Podle výpovědi B. Glaessnera. Tomáš Fedorovič uvádí, že v listopadu 1938 bylo do tábora dopraveno 1800 Židů, kteří byli v následujících týdnech zavražděni (FEDOROVIC, Tomáš: Sachsenhausen, in: holocaust.cz [online], 19.8.2019 [vid. 18.10.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/koncentracni-tabory/sachsenhausen/>). K táboru Sachsenhausen více viz: LEY, Astrid; MORSCH, Günter (eds.): *Das Konzentrationslager Sachsenhausen 1936–1945. Ereignisse und Entwicklungen*. Schriftenreihe der Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten, ročník 23, Metropol 2018. ISBN 978-3-938690-80-2.

²⁸⁰ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2513, sign. G 508/2 Glassner Bedřich.

s platností do června 1940 a možností cestování do všech evropských států. Odcestovat se Glaessnerovým ale stále nepodařilo. V lednu 1941 musel, jako všechny osoby označené za Židy, svůj nedávno nabytý řidičský průkaz znovu odevzdat.

Vzhledem k tomu, že byl od roku 1938 nezaměstnan (jako člověk s židovským původem nesměl dle okupačních nařízení vykonávat úřad advokáta), požádal Bedřich v srpnu 1940 o ustanovení židovským právním zástupcem, stejně jako jeho bratr Gustav. Po prošetření jeho osoby bylo ve zprávě pro ministerstvo spravedlnosti uvedeno, že *„jest bezúhonný, jen o jeho politické spolehlivosti nelze se příznivě vyjádřiti, jelikož se jedná o žida.“*²⁸¹ Ze zachované dokumentace již není zřejmé, zda židovským právním zástupcem ustanoven byl či ne, pravděpodobně nikoli.

3. února 1940 byl Bedřich znovu prošetřen z důvodu zjištění, zdali se stále zdržuje na území Protektorátu, a pokud ano, má-li říšskoněmecký cestovní pas či je hlášen jako cizinec. Toto šetření bylo pravděpodobně provedeno na základě nově vydaného vládního nařízení ze dne 11. ledna 1940 č. 19, které stanovovalo některé nové okolnosti k protektorátní příslušnosti.²⁸² V odpovědi na šetření bylo udáno, že Bedřich s rodinou stále bydlí v Praze na adrese Londýnská č. 2, říšskoněmecký pas nemá a je protektorátním občanem na základě opčního osvědčení.

Z doby okupace se v dochovaných materiálech o Bedřichovi Glaessnerovi nachází již jen krátká epizoda z listopadu 1941, kdy došlo ke krátkému šetření u policie na Královských Vinohradech. 21. listopadu venčil Bedřich Glaessner svého psa, erdelteriéra, a nechal ho volně pobíhat bez náhubku. Pes chytil do zubů zápěstí pravé ruky Anny Bendové, která zde sbírala dřevo. Kolemjdoucí strážník František Ropek, který byl očitým svědkem situace, se ujal vyšetřování. Na policejní stanici byla Bendová ještě ten den vyslechnuta a udala, že v záležitosti nežádá další pokračování vyšetřování. Následujícího dne byla vyšetřena lékařem, který do nálezu napsal, že kůže na zápěstí ženy nebyla nijak porušena a nachází se na ní jen drobná modřina velikosti čočky. I přes prohlášení Bendové, že nežádá dalšího šetření, byl 27. listopadu vyslechnut domovník Jan Liška, který psa znal. Ten prohlásil, že je zvíře naprosto neškodné a pouze nemá rádo, když jej někdo dráždí. Na listu z policejní stanice jsou razítka ještě z 22. ledna 1942.²⁸³

---

²⁸¹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1931-1940, k. 725, sign. 42/G-3/163 Glassner Bedřich.

²⁸² Vládní nařízení č. 19 ze dne 11. ledna 1940 o protektorátní příslušnosti. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1940, částka 4, s. 19-20 [vid. 13.5.2019], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1940/004-1940.pdf>.

²⁸³ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2513, sign. G 508/2 Glassner Bedřich.

Je velice zajímavé, že i přes prohlášení Bendové a Lišky, naprosto minimální „újmu na zdraví“ a celkovou bezvýznamnost celého případu, se jím policie zabývala ještě dva měsíce poté. Vyvstává zde myšlenka, zda židovský původ Bedřicha nehrál v celé věci svou zásadní roli.

Po roce 1941 se dochované materiály odmlčují až do roku 1947, kdy Bedřich podal žádost o vydání cestovního pasu na cestu do Vídně na veletrh, kam byl pozván. Jeho bydliště bylo stále v Praze. Bedřich Glaessner druhou světovou válku tedy přežil, i přes svůj židovský původ. Důvod toho, proč Bedřich přežil a jeho mladší bratr Gustav ne, může mít co děla například s jejich manželstvím. Alžběta byla nežidovka české národnosti, jejich svazek lze tedy označit za smíšený. Osoby mající takový sňatek byly v mnoha případech do transportů zařazovány až na konec války či se jim naprosto vyhnuly.²⁸⁴ Naproti tomu Gustavova manželka Marianna, ač konvertovala ke katolictví, pocházela z židovské rodiny a byla německé národnosti.

Co se týče dcer Bedřicha, Gustavových neteří, tak obě válku také přežily. Starší Alžběta (Elizabeth) emigrovala 22. července 1941 do Stockholmu. Emigrace v tomto roce byla velice vzácná a není zatím úplně jasné, jak toho Alžběta docílila. Ze Švédska odešla do Kodaně, kde se 8. září 1945 vdala za Dána Clause Bahnsona, filozofa a pianistu. Manželství zůstalo bezdětné.²⁸⁵

Její mladší sestra Renata emigrovala do Toronta, neznámo kdy. Zde v roce 1955 potkala Roberta Herze²⁸⁶, který do Kanady emigroval z Brna. O šest měsíců později se vzali. Robert, přezdívaný Robin, byl pro svůj židovský původ společně s celou jeho rodinou transportován do terezínského ghetta, později do Osvětimi. V Terezíně byl s dalšími chlapci členem skupiny Nesharim (Orlové).²⁸⁷ Robin se svým bratrem Mackem byli z jejich rodiny jediní, kdo holocaust přežili. Výběr partnera se stejnou zkušeností je, nejen pro oběti válečných událostí, typický. Robertovi a Renatě se v Torontu narodila dcera Liza Herz-MacInnis. Renata po krátké nemoci zemřela 7. října 2005 a její manžel skonal 9. června 2007.²⁸⁸

---

²⁸⁴ K porovnání podobného případu viz následující kapitolu, 4.4 *Otto Straschnov*.

²⁸⁵ HOUMØLLER, Sven: *Slægten Bahnson* (česky: *Rod Bahnsonů*). Bianco Lunos Bogtrykkery, Kodaň 1952, s. 89. Dostupné online: <https://dis-danmark.dk/bibliotek/909334.pdf>.

²⁸⁶ Narozen roku 1930 v Brně.

²⁸⁷ Více o této skupině viz GRUENBAUM, Thelma: *Nešarim. Child Survivors od Terezín*. Vallentina Mitchell, Londýn, Portland 2004.

²⁸⁸ Informace získané z nekrologů obou manželů.

Parte Renaty Herz publikováno v kanadském deníku The Globe and Mail z 23.-25. června 2005. Dostupné online: <https://www.legacy.com/obituaries/theglobeandmail/obituary.aspx?n=renata-maria-herz&pid=189819726>.

Parte Roberta Herze publikováno v The Globe and Mail 12. června 2007. Dostupné online: <https://www.legacy.com/obituaries/theglobeandmail/obituary.aspx?n=robert-herz-aka-robin&pid=189838100>.

Také ze strany Marianny Glaessner, manželky Gustava Glaessnera, můžeme získat zajímavé porovnání životních osudů. Mariannino dvojče, sestra Helena, žila se svým manželem a třemi dětmi v Liberci, v domě v ulici Fichtestrasse (dnešní Zborovská) č. 2.²⁸⁹ Helena i její muž Fritz Illner pocházeli z židovských rodin a vyznávali římskokatolickou víru.²⁹⁰ Po zabrání pohraničí ČSR Německem odešli Illnerovi z Liberce, konkrétně 2. listopadu 1938, nejprve do Mladé Boleslavi a po krátkém pobytu zde do Brna, kde si pronajali byt. Protože ale bylo Illerovým jasné, že v ČSR není pro jejich rodinu bezpečno, rozhodli se vystěhovat do USA. Aby bylo vyřizování nutných dokladů snazší, přestěhovali se v březnu 1939 do Prahy. V Praze začal nejstarší syn Gert studovat angličtinu, aby mohl v cizině dokončit svá studia, a jeho sestry, dvojčata Johanna (Jana) a Charlotta (Šarlota) pokračovaly v elementární škole.²⁹¹

Vystěhovat se rodině ale nepodařilo. Do jejich občanských legitimací bylo brzy vyraženo červené písmeno „J“ a snahy odjet z Protektorátu byly ty tam. Manželka jednoho někdejšího libereckého továrníka rodinu sice na čas skryla ve svém pražském bytě,²⁹² ale gestapo je zde vypátralo a Illnerovi byli transportem AAT²⁹³ dne 23. července 1942 odvezeni do terezínského ghetta. Odtud je transport Cs²⁹⁴ převezl 26. ledna 1943 do nacistického vyhlazovacího tábora v Osvětimi-Birkenau, kde celá rodina zemřela.²⁹⁵

---

²⁸⁹ NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1941-1950, sign. I 50/2, Illner Bedřich, rodopis obviněného.

²⁹⁰ V jednom z dochovaných dokumentů je Fritz Illner veden jako „bez vyznání“. (NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1941-1950, signatura I 50/2, Illner Bedřich, rodopis obviněného.)

²⁹¹ NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1941-1950, sign. I 50/2, Illner Bedřich, žádost o povolení pobytu.

²⁹² ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci*, c. d., s. 70.

²⁹³ TRANSPORT AAT (23. 07. 1942 PRAHA -> TEREZÍN), in: holocaust.cz [online], [vid. 28. 11. 2019], dostupné na: <https://www.holocaust.cz/transport/83-aat-praha-terezin/>.

²⁹⁴ TRANSPORT CS (26. 01. 1943 TEREZÍN -> OSVĚTIM), in: holocaust.cz [online], [vid. 28. 11. 2019], dostupné na: <https://www.holocaust.cz/transport/36-cs-terezin-osvetim/>.

²⁹⁵ Známá jsou data úmrtí dívek. Johanna Illner zemřela 20.2.1943, Charlotta Illner zemřela 23.2.1943 (geni.com).

4.4 Otto Straschnov

Poslední z libereckých židovských advokátů s kanceláří v Moskevské ulici byl JUDr. Otto Straschnov²⁹⁶, narozený 21. února 1880 v Mladé Boleslavi Mořicovi a Regině Straschnovovým. Svůj doktorát práv získal na české univerzitě Karlo-Ferdinandově.²⁹⁷

Od ledna roku 1910 bydlel Otto v Liberci, kde pracoval jako advokát ve vlastní kanceláři. Bydlel v domě majitele Gottfrieda Papkoya na Lessingstrasse (dnešní ulice Dobrovského) v čísle 423/10.²⁹⁸ Zde vlastnil byt, ve kterém bydlel sám až do 30. února 1922, kdy se oženil s Annou Šindelářovou²⁹⁹. V Liberci se jim narodil syn Jiří, pravděpodobně v roce 1924.

Otto se hlásil k německé národnosti a židovskému vyznání,³⁰⁰ jeho manželka byla Češka a římská katolička. Šlo tedy o naprosto ‚smíšené‘ manželství, co do národnosti i náboženství. Svého syna Jiřího Straschnovovi při narození nezapsali do židovské matriky, ale do katolické. Z výběru partnerky i upouštění od židovských tradic při narození dítěte je patrné, že Otto Straschnov byl židem pouze „formálně“ a s vírou se nijak neztotožňoval. Byl charakterizován jako „*korektní a mlčenlivé povahy, finančně dobře situován a státoobčansky spolehlivý a důvěryhodný.*“³⁰¹

Z důvodu obav před válkou se Otto Straschnov s rodinou z Liberce přestěhoval do Prahy VII. do nájemního bytu ve Veverkově ulici č. 8, a to pravděpodobně začátkem roku 1938. Dne 2. února 1938 si totiž Otto podal žádost o přidělení rejstříkové značky pro svůj automobil Škoda 430 a v této žádosti již uvádí své bydliště jako Veverkovu 8. Rejstříková značka byla Straschnovovi přidělena až 10. prosince 1938.³⁰² Ve Veverkově č. 9, tedy ve vedlejší bytě, bydlel chvíli také Arthur Neustadtel, Ottův spoluobčan z Liberce.

Dne 12. října 1938 poslal Otto zemskému úřadu v Praze žádost o povolení pobytu v oblasti Československé republiky, konkrétně v Praze. Ve své prosbě vysvětloval, že kvůli hrozbě vypuknutí války byl nucen odejít z pohraničního Liberce, který se nacházel v nebezpečné oblasti, z povinnosti ke své manželce a čtrnáctiletému synovi. Jako odůvodnění žádosti

---

²⁹⁶ Varianta jména: Otto Straschnow

²⁹⁷ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

²⁹⁸ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec II. 354-424.

²⁹⁹ Narodena 9. 11. 1895 v Hodkovicích (okres Liberec) Janu Šindelářovi a Josefě Šindelářové, rozené Kutnarové.

³⁰⁰ Podle údajů ve sčítacích operátech z roku 1921. Viz SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 – Liberec, sign. Liberec II. 354-424.

³⁰¹ Národní archiv Praha, fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225, k. 1275, sign. 225-1275-3/34.

³⁰² NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

k povolení k pobytu na území ČSR státu uvedl, že je československým příslušníkem, absolventem české střední školy i univerzity, původem z Mladé Boleslavy a ženatý s Češkou. Dále Otto Straschnov v dopise sdělil, že byl v Liberci advokátem od roku 1910, tedy skoro plných 28 let a že byl také prvním a dlouho jediným advokátem, který byl zapsán v listině obhájců pro špionáž. Vedle těchto skutečností podotkl, že ač zastupoval jak strany české, tak německé, společensky se stýkal převážně s Čechy. Když zjistil, že domovník v jeho vile, jistý Schön, je henleinovec a ve svém bytě pořádá tajné schůzky s ostatními přívrženci, okamžitě ho propustil nechal vystěhovat, což údajně vyvolalo značnou nelibost u něj a především jeho „*ještě zuřivější*“ manželky. Zastupoval prý ještě před vznikem samostatné Československé republiky veškeré tehdejší české peněžní ústavy se sídlem v Liberci, což údajně budilo nelibost u většinového německého obyvatelstva. Uvedl, že má nyní v Liberci mnoho nepřátel, především sympatizantů s SdP, takže by pro něj a jeho rodinu návrat znamenal značné nebezpečí. Na závěr dopisu Otto zmínil, že podepsal půjčku práce, přispěl k fondu na obranu státu a vždy řádně platil daně.³⁰³ Svůj židovský původ nijak nezmínil.

Žádost byla Ottovi schválena a v říjnu roku 1938 se Straschnovovi přehlásili do Prahy na adresu Veverkova č. 8, kde měli vlastní byt a bydleli zde již od začátku tohoto roku. Otto Straschnov byl v kartě evidence obyvatelstva veden jako žid, národností i vyznáním.³⁰⁴ V jiných dokumentech má někdy uváděnu národnost německou. V listopadu 1938 ale z židovské církve vystoupil a 16. ledna 1939 byl pokřtěn u farního úřadu Sv. Antonína v Praze VII, načež mu byl vystaven křestní list, římskokatolický.³⁰⁵ Na tomto dosti pragmatickém kroku je vidět, že byl Otto spíše liberálního založení co se víry týče; vzal si za ženu katoličku v době, kdy mu žádné ohrožení coby židovi nehrozilo a ve chvíli, kdy jeho víra znamenala problém neváhal přestoupit k jiné. 18. ledna 1939 bylo Ottovi v Mladé Boleslavi, kam byl stále příslušný, vystaveno osvědčení o státním občanství.³⁰⁶

Od ledna 1939 se Otto a Anna Straschnovovi snažili získat cestovní pasy, aby mohli vycestovat z Protektorátu, na čemž je patrná jejich obava o život i přes již zmíněné konvertování Otty. Vyžádali si proto potvrzení od berního úřadu v Praze-Holešovicích, že zde nemají žádné

---

³⁰³ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/10 strašnov anna.

³⁰⁴ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. straschnov otto.

³⁰⁵ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

³⁰⁶ Tamtéž.

nedoplatky. Toto potvrzení sloužilo jako doklad pro vydání cestovního pasu. Následně si proto podali žádost o vyhotovení pasů, konkrétně 21. ledna 1939. V žádosti Otty je uvedeno, že je vyznáním římský katolík a má osvědčení o státním občanství z okresního úřadu v Mladé Boleslavi ze dne 18. ledna 1939. Cestovní pas měl platit do všech států evropských i mimoevropských, vyjma USA, a zpět. Jako cíl své cesty Otto uvedl „*obchodní cesty*“.³⁰⁷ Stejnou žádost podala i Anna, která měla svého manžela na cestách doprovázet. Pasy jim byly vydány 26. ledna a měly platnost do 20. ledna 1944.³⁰⁸

Po tomto vyřízení cestovního pasu ale Straschnovovi pravděpodobně změnili své plány. Dne 13. března 1939 totiž zažádal Otto i Anna policejní ředitelství v Praze o vysvědčení zachovalosti za účelem získat *vystěhovalecký* pas. Vysvědčení jim byla 20. března udělena. Dále získali potvrzení od ministerstva sociální a zdravotní správy stvrzující, že se nevyskytly žádné námitky proti rozšíření cestovních pasů Straschnovových k cestě do střední a jižní Ameriky a jejich označení jako „vystěhovalecké“. Na základě těchto dokumentů byly pasy v květnu označeny jako vystěhovalecké (cílem cesty nyní udán jako „vystěhování se“) s platností do všech evropských zemí a států jižní a střední Ameriky.³⁰⁹ Na zadní straně tiskopisu Otty Straschnova byla připojena poznámka pro pasové oddělení; totiž, že žadatel je bývalým advokátem z Liberce, toho času nezaměstnaný a chce se vystěhovat do jižní či střední Ameriky, zatím však není rozhodnut kam konkrétně, a hledat si tam zaměstnání. Již si ale zažádal o vízum do Paraguaye, kam má udělení víza údajně ústně přislíbeno. Odcestovat chce ihned po vyřízení veškerých nutných formalit i se svou manželkou. Syn Straschnovových, patnáctiletý Jiří, byl již podle tohoto sdělení v Anglii, kam odjel studovat.³¹⁰ Je vidět, že si Straschnovovi byli vědomi možného nebezpečí pro svého syna, který by vzhledem ke svému otci byl také postižen takzvanými norimberskými rasovými zákony, a dostali ho včas do bezpečí vzdálené Anglie.

Hned druhý den po rozšíření platnosti pasu, tedy 3. května 1939, podal Otto Straschnov žádost na policejní ředitelství v Praze, ve které žádal o potvrzení, že vystěhovalecký pas jeho i Anny je opravňuje k navrácení se z ciziny zpět do Protektorátu Čechy a Morava. Toto potvrzení potřebovali Straschnovovi připojit ke své žádosti o vystavení turistického víza do Brazílie. Policejní ředitelství žádosti vyhovělo ještě téhož dne a potvrzení vydalo.

---

³⁰⁷ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

³⁰⁸ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/10 strašnov anna.

³⁰⁹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

³¹⁰ Tamtéž.

Po tomto poměrně hladkém průběhu událostí pro Ottu Straschnova ale přišly komplikace. Od konce května 1939 bylo provedeno několik různých šetření ohledně toho, zda je Otto příslušníkem Protektorátu, zda mu bude skutečně povoleno vycestovat do ciziny, jakou má pověst a podobně. Nejprve, na žádost zemského úřadu z 20. května ohledně občanství a zachovalosti Straschnova, přišla v červnu poměrně lichotivá odpověď udávající, že JUDr. Otto Straschnov je ženatý, jeho mateřský jazyk je český, vystudoval na českých školách, ovládá češtinu, němčinu, francouzštinu a angličtinu, z hlediska státoobčanského je „bez závad“, má dobré chování, nikdo z jeho rodiny nebyl nikdy trestán, je politicky indiferentní, veřejně nevystupuje, do společnosti nechodí a během života v Liberci se zdržoval výhradně v české společnosti.³¹¹

Následně požádal zemský úřad o sdělení národnosti, náboženství a árijského původu Straschnova, načež přišla 11. července odpověď udávající, že vzhledem k jeho německé národnosti a židovskému původu (nehledě na jeho „překřtění se“ v lednu 1939) se povolení pobytu nedoporučuje. V říjnu pak ještě přišla zpráva, opět na žádost zemského úřadu, s tím, že Otto Straschnov nemůže předložit doklad o nabytí státní příslušnosti Protektorátu, pouze předložil osvědčení o státním občanství od okresního úřadu v Mladé Boleslavi ze dne 18. ledna 1939, které není dostačující.³¹² V dokumentech je pak Otto veden jako *uprchlík*.

31. října 1939 přišla na policejní ředitelství žádost od okresního úřadu v Hořicích žádající sdělení, zda se vyskytují nějaké námitky proti vydání mezinárodní legitimace pro obchodního cestujícího JUDr. Otto Straschnova. 11. listopadu pak přišla odpověď, že proti vystavení internacionální legitimace není námitek. Z dokumentů není jasné, proč chtěl tuto informaci znát okresní úřad v Hořicích.

Dne 29. ledna 1940 byl na policejní ředitelství doručen výměr zemského úřadu, který sděloval, že Otto Straschnov, společně se svou manželkou Annou a nezletilým synem Jiřím (toho času již v Anglii), ztratil státní občanství Protektorátu Čechy a Morava.³¹³ Na to podal Straschnov odvolání k ministerstvu vnitra. V březnu 1940 byl pak Otto předvolán k okresnímu policejnímu komisařství v Praze kvůli přezkoumání jeho osvědčení o státním občanství a přihlášce k opci.

---

³¹¹ Tamtéž.

³¹² Tamtéž.

³¹³ Na základě § 5 vládního nařízení č. 15 ze dne 27. ledna 1939 o přezkoumání česko-slovenského státního občanství některých osob. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1939, částka 9, s. 42 [vid. 25.3.2019], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/009-1939.pdf>.

V listopadu 1940 se Straschnovovi přestěhovali do bytu ve Vršovicích, Sámova č. 28. V květnu 1941 přišla policejnímu ředitelství zpráva od Presidia zjišťující, zda má Otto Straschnov občanskou legitimaci *řádně označenou písmenem „J“*,³¹⁴ tedy označením pro osoby prohlášené za Židy. Téhož měsíce pak přišla odpověď, že Straschnov předložil svou legitimaci vydanou 6. prosince 1939 v Praze a červenou literu v ní má. I přes své snahy (vystoupení z židovské a vstup do římskokatolické církve) a očividně vlašný vztah ke svému židovskému původu, byl Otto Straschnov německou nacistickou legislativou označen za Žida. Zde je patrné, že osobní přesvědčení člověka nebylo při určování „židovství“ důležité, ale roli hrály pouze oficiální úřady a zákony.

Při posledním sčítání lidu, tedy v roce 1930, se Otto Straschnov hlásil k německé národnosti, není známo jak jeho manželka Anna. Po celou dobu svého pobytu v Praze, až do osvobození, žili Straschnovovi ze svých úspor.

Dne 25. února 1945 byl Otto Straschnov pravděpodobně transportován do ghettu Terezín,³¹⁵ ale odtud již nikam dál poslán nebyl. V Terezíně se dočkal konce války a zde byl také osvobozen společně s ostatními přeživšími.³¹⁶

Je nasnadě se domnívat, že Ottu zachránilo manželství s ženou „nežidovského“ původu. Lidé z takto *smíšených* manželství byli často zařazováni do transportů až v závěrečné fázi války, což je v mnoha případech zachránilo před smrtí. Hlavní úřad říšské bezpečnosti v půli ledna 1945 vydal nařízení o „uzavřeném pracovním nasazení“, tedy transportech, které měly v ghettu Terezín nahradit nedostatek pracovních sil způsobený podzimními transporty na východ. V těchto transportech počátku roku 1945 byli právě židovští partneři ze smíšených manželství, a to z Protektorátu Čechy a Morava (transporty označeny AE 1–9), Německa a Rakouska.³¹⁷ První transport, AE 1, byl v Praze vypraven 31. ledna 1945, poslední, AE 9, 13. března 1945.³¹⁸

---

³¹⁴ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

³¹⁵ Šlo o transport AE 4 z Prahy do Terezína, v němž bylo odvezeno celkem 520 osob, z nichž v ghettu přežilo 511 lidí. KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 154.

³¹⁶ Reichenberg Victims of the Holocaust, in: *JewishGen*, [online], [vid. 15. 11. 2018], dostupné z: https://www.jewishgen.org/databases/jgdetail_2.php?df=JG0181&georegion=01holocaust&srch1=Straschnow&srch1v=S&srch1t=Q&srchbool=AND&dates=all&newwindow=0&recstart=0&recjump=0&saved=1.

³¹⁷ BLODIG, Vojtěch: Poslední transporty a konec války v Terezíně, in: *holocaust.cz* [online], 23. 8. 2019 [vid. 1. 12. 2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/posledni-transporty-a-konec-valky-v-terezine/>.

³¹⁸ KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*“, c. d., s. 154.

Vedle židovských partnerů smíšených manželství byli do Terezína odvázeni také takzvaní židovští míšenci. Takto bylo do ghetta deportováno celkem 5 736 osob.³¹⁹

Tuto teorii, tedy že Ottu „zachránilo“ smíšené manželství můžeme ostatně porovnat s osudy jeho sourozenců, Ernestiny Herrmannové³²⁰ a Richarda Straschnova³²¹.

4.4.1 Osudy příbuzných Ottý Straschnova

Richard i Ernestina pocházeli ze stejných poměrů jako jejich bratr; tedy z rodiny dodržující židovské tradice. Jediným, a naneštěstí osudným, rozdílem bylo to, že si za své životní partnery vybrali osoby židovského vyznání.

V případě Ottovy starší sestry Ernestiny (někdy uváděna jako Arnoštka) šlo o Rudolfa Steindlera. Steindler byl židovského vyznání, stejně jako jeho rodiče, a s Ernestinou měl dvě děti; Bettinu (někdy uváděna jako Alžběta) a Karla. Ve svých 35 letech Rudolf Steindler podlehl závažnému onemocnění jater a zemřel v místě svého bydliště, v Heřmanovu Městci u Chrudimi. Ernestina se poté podruhé vdala, tentokrát si vzala o sedm let mladšího Siegmunda (či Zikmunda) Herrmanna³²², který se také hlásil k judaismu. Z výběru partnerů můžeme soudit, že Ernestina dbala na židovské tradice více, než její mladší bratr Otto, který se oženil s ženou katolického vyznání a později se sám nechal pokřtít.

Ernestina a Siegmund bydleli v Brně, kde se jim narodil syn Leo. 31. března 1942 byla Ernestina společně s manželem zařazena do transportu AF z Brna do Terezína³²³.³²⁴ Ani jeden z nich v podmínkách ghetta nepřežil. Ernestina Herrmannová zemřela 30. srpna 1942³²⁵ a Siegmund Herrmann 10. dubna 1943³²⁶. Jaké jsou osudy jejich syna či dětí Ernestiny z jejího prvního manželství se mi bohužel nepodařilo zjistit. Leo ale v transportu s rodiči nebyl, je tedy možné, že válku přežil.

---

³¹⁹ BLODIG, Vojtěch: *Poslední transporty a konec války v Terezíně*, c. d.

³²⁰ Narodena 17. 10. 1869 v Mladé Boleslavi.

³²¹ Naroden 17. 10. 1882 v Mladé Boleslavi.

³²² Naroden 8. 2. 1876.

³²³ Podle portálu [holocaust.cz](http://www.holocaust.cz) bylo v tomto transportu deportováno celkem 1003 osob, z nichž válku přežilo pouhých 78. Kárný uvádí 1000 deportovaných a 77 přeživších. KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 151.

³²⁴ transport AF (31. 03. 1942 Brno→Terezín), in: [holocaust.cz](http://www.holocaust.cz), [online], [vid. 20. 9. 2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/99-af-brno-terezin/>.

³²⁵ Ernestina Herrmannová, in: [holocaust.cz](http://www.holocaust.cz), [online], [vid. 20. 9. 2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/93304-ernestina-herrmannova/>.

³²⁶ Zikmund Herrmann, in: [holocaust.cz](http://www.holocaust.cz), [online], [vid. 20. 9. 2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/93719-zikmund-herrmann/>.

Druhý sourozenec Otty byl jeho mladší bratr Richard Straschnov. Richard se v březnu 1920 oženil se svou neteří Bettynou Steindlerovou³²⁷, dcerou své sestry Ernestiny.³²⁸ Bydleli v Praze, kde Richard pracoval jako bankovní úředník³²⁹. Šestáho července roku 1921 se jim v Heřmanově Městci narodil syn René.³³⁰ Richard se hlásil k československé státní příslušnosti.

V roce 1938 podal Richard žádost o prodloužení svého a manželčina cestovního pasu do května 1942 na cestu do všech evropských států za účelem dovolené.³³¹ V pasu byla připsána poznámka, aby byl z cestovních dokladů vyškrtnut syn Straschnovových René, a to z toho důvodu, že ho rodiče poslali do Anglie, pravděpodobně již někdy v první polovině roku 1939 (v kartě evidence obyvatel je uvedeno datum 30. května 1939 jako den odhlášení Reného z Protektorátu).³³² Richard s manželkou pravděpodobně využili možnosti poskytované britskou vládou skrze *British Committee for Refugees from Czechoslovakia* (BCRC), tedy Britský výbor pro uprchlíky z Československa. V archivních materiálech k BCRC, uložených v Národním archivu v Londýně³³³, jsou jmenné seznamy s daty narození osob, které využily pomoci od BCRC a emigrovali z Československa do Velké Británie. Jeden ze záznamů uvádí „Straschnov Rene 1921“. Není jisté, zda se skutečně jedná o výše zmíněného Reného Straschnova, je to ale velice pravděpodobné.

V seznamech BCRC je mimo jiné také jméno Leo Herrmann, narozen 1902. Můžeme se tedy domnívat, že René Straschnov odjel do Anglie společně se svým starším bratrancem Leo Herrmannem, synem Reného tety Ernestiny.

Povolení k cestě do Evropy Richard a Bettyna Straschnovovi již nedostali. Počátkem února 1941 musel Richard na policejním ředitelství v Praze odevzdat svůj řidičský průkaz, v květnu pak bylo okresním policejním komisařstvím prošetřováno, zda má svou občanské legitimaci

---

³²⁷ Narodena 25. 8. 1896 v Heřmanově Městci.

³²⁸ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích – Praha, matriky oddaných O 1920, inv. č. 2716, k. 2716.

³²⁹ Měl zde poměrně významnou pozici v bankovním a úvěrním ústavu. Jako prokurista České eskomptní banky a úvěrního ústavu Praha jel na jeden rok (1921–1922) do Evropy (všech evropských států kromě Maďarska). Tato obchodní cesta mu byla záhy prodloužena o další rok, tedy do roku 1923. V následujících letech (až do roku 1937) často do ciziny vyjížděl za obchodem jako zástupce zmíněného ústavu (později již jako jeho ředitel), nebo „ze zdravotních důvodů“, v doprovodu své manželky.

³³⁰ NA Praha, fond *Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950*, k. 11109, sign. S 6539/1 Straschnov Richard.

³³¹ NA Praha, fond *Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950*, k. 11109, sign. S 6539/1 straschnov (straschnov) richard.

³³² Národní archiv Praha, fond *Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva*, sign. Straschnov Richard.

³³³ Národní archiv Kew v Londýně, fond *Public Record Office*, sign. HO 294/612 a HO 294/613. Seznamy dostupné online: http://webspaces.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_CRTF_regind.htm.

řádně označenou červeným písmenem „J“. Šetřením vyšlo najevo, že osudové písmeno v legitimaci má.³³⁴

Následuje již jediný údaj, 10. červen 1942, kdy byli Richard a Bettyna Straschnovovi zařazeni do transportu AAh č. 637 směřujícím do Ujazdowa na východě Polska.³³⁵ Ve zdejším pracovním táboře nacházejícím se na bažinatém, zalesněném a řídko osídleném území, oba manželé zemřeli.³³⁶ Jediný, kdo se z rodiny zachránil, byl Richardův syn René.

Když tedy porovnáme příběhy všech tří sourozenců, je očividné, že sňatek s „nežidovkou“ a snad i jeho pokřtění rozhodně hrály významnou roli v osudu Otty Straschnova během nacistické okupace a uchránily ho před brzkou deportací, která se naneštěstí nevyhnula zbytku jeho rodiny a ve všech případech končila smrtí.

4.4.2 Osudy Otty Straschnova a jeho rodiny po konci války

Po návratu z Terezína zpět do Prahy si Otto Straschnov od srpna 1945 začal vyjednávat u příslušných úřadů změnu jména na česky znějící *Ota Strašnov*.³³⁷ Byl proto vyšetřen komisí Místního národního výboru ve Vršovicích, která do zprávy napsala, že je Otto Straschnov české národnosti a nemá žádných závad po stránce „státoobčanské spolehlivosti“. Jeho náboženství je již běžně přijímáno jako římskokatolické (s datem křtu 16.1.1939).³³⁸ V září následoval další výsledek, tentokrát obou manželů, u Ředitelství národní bezpečnosti, po kterém strážmistr Jan Ondrášek o Straschnovových napsal, že *„požívají oba v domě jejich bydliště i okolí dobrou pověst, jsou oba zachovalí a z jejich vystupování a chování lze souditi, že jsou ve směru národním a státoobčanském spolehliví, ačkoli se v roce 1930 při sčítání lidu, kdy bydleli v Liberci, hlásili k německé národnosti.“*³³⁹

---

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Do Ujazdowa odjely z celého Protektorátu pouze dva transporty. Již zmíněný AAh z Prahy a poté ještě transport Az (25. 5. 1942) z Terezína. (KÁRNÝ, Miroslav: *„Konečné řešení“*. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 155.)

³³⁶ Z tisícovky osob z tohoto transportu přežili pouze tři lidé. Viz Transport AAh (10. 6. 1942 Praha→Ujazdow), in: *holocaust.cz*, [online], [vid. 21. 9. 2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/74-aah-praha-ujazdow/>. Podle Kárného bylo transportováno 1000 osob a přežila z nich jen jediná (KÁRNÝ, Miroslav: *„Konečné řešení“*. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 155.)

³³⁷ Šlo o poměrně častý jev po konci války. Dalším příkladem může být například Ludvík Frejka, původním jménem Ludwig Freund, někdejší občan města Liberce. Frejka byl členem komunistické strany a byl popraven v roce 1952 v rámci vykonstruovaného procesu s Rudolfem Slánským.

³³⁸ Zde můžeme vidět rozdíl oproti politice německého národního socialismu, který nebral v potaz rozhodnutí dotyčného člověka ohledně jeho náboženství, ale naopak mu jeho náboženství „přidělil“ – alespoň v případě lidí označených za židy podle tzv. norimberských zákonů.

³³⁹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 *strašnov otto*.

Protože válka skončila a Jiří Straschnov, syn Otty a Anny, byl stále v Anglii, kam ho rodiče poslali z nebezpečného Československa, začali si manželé Straschnovovi vyjednávat získání cestovního pasu, aby mohli odjet za svým synem. Dne 25. ledna 1946 podal Otto žádost na Policejní ředitelství v Praze o vystavení vysvědčení zachovalosti s cílem získat cestovní pas, stejně tak i jeho manželka Anna. Nato si 31. ledna Ředitelství národní bezpečnosti v Praze vyžádalo sdělení od Státního zastupitelství úřadu rejstříku trestů v Mladé Boleslavi, kam Otto stále náležel svou příslušností, zda je v rejstříku zaznamenán.³⁴⁰ Stejně sdělení bylo vyžádáno také ohledně Anny Straschnovové, tentokrát ale od zastupitelství v Liberci, kam náležela.³⁴¹ Mezitím Zemský národní výbor stále zjišťoval okolnosti ohledně národnosti Otty – očividným trnem v oku byla skutečnost, že se Straschnovovi hlásili k německé národnosti, a to podle některých dokumentů ještě v roce 1940.

Ačkoli při sčítání lidu v roce 1921 i později Anna Straschnovová (rozená Šindelářová) uvedla svou národnost jako československou a přihlášení se k národnosti německé mohlo být během okupace zcela pragmatickým krokem s cílem uchránit se před nepřízní německých úřadů, je možné, že se tak skutečně vnímala. Jako žena české i německé národnosti. Z dochovaných dokumentů vyplývá, že se Straschnovovi během svého života v Liberci hojně stýkali jak s Čechy, tak s Němci, ať už za účely pracovními či osobními. Zároveň bydleli ve městě, které bylo typické národnostními rozdíly. Ottovi, jakožto Židovi, šlo během války o život a německá národnost byla tedy výhodnější než česká. Po konci války naopak bylo lepší nazývat se Čechem. Můžeme usuzovat, že Straschnovovi byli příkladem takzvaných etnicky indiferentních osob³⁴², tedy lidí, kteří si nutně nemuseli volit jednu či druhou národnost jako jedinou možnou. Pouze státní politika je nutila, aby si zvolili jedno či druhé, aniž by dotyční volit chtěli.

Koncem března 1946 napsal Otto Straschnov (své jméno ovšem uváděl jako Ota Straschnov) dopis na ministerstvo vnitra, ve kterém prosil o povolení a vystavení cestovních pasů pro sebe a svou manželku Annu k cestě do Anglie a dále do Republiky Paraguay. Straschnovovi chtěli odjet do Anglie za svým nyní asi dvacetiletým synem Jiřím, kterého neviděli minimálně šest let, a poté společně odcestovat do Paraguaye.

Po tomto dopise následovalo další šetření ohledně národnosti a státní příslušnosti Otty. Od srpna 1946 je ve většině dokumentů uváděno jméno Otty jako *Dr. Ota Straschnov/Strašnov*, ačkoli

---

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/10 strašnov anna.

³⁴² K tomuto termínu srov. LOZOVIUK, Petr: *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Univerzita Pardubice – Fakulta humanitních studií, Pardubice 2005, s. 37–63.

k oficiální změně jména ještě nedošlo, sám Otto se od konce roku 1945 začal podepisovat jako Ota Straschnov a od léta 1946 Ota Strašnov.

Problém s národností Straschnovových stále pokračoval, a proto Otto napsal 10. července 1946 dopis Ředitelství národní bezpečnosti, ve kterém žádal opravit své osobní úřední spisy. Stěžoval si, že při jednáních u různých úřadů mu je neustále předkládáno, že se v roce 1940 hlásil k německé národnosti. Tuto skutečnost ve svém odpisu popírá a vysvětluje ji tak, že se v roce 1940 hlásil jako Čech a veškerá prohlášení psal v češtině. Pouze když byly později nařízeny dvojjazyčné formuláře přihlášek tzv. smíšených manželství, gestapo mu prý nařídilo podat přihlášku v němčině, což ze strachu učinil. Také při styku s gestapem a dalšími německými úřady byl nucen používat německý jazyk. Z těchto skutečností pak, jak uvedl, mohlo dojít k domněnce, že se snad hlásil k německé národnosti, i když šlo údajně pouze o přihlášku v německé řeči, která s národností neměla nic společného. Jindy se prý „německy“ už nehlásil.³⁴³

Koncem října pak Ottovi přišla odpověď na jeho stížnost. Bylo v ní napsáno, že v kartotéce je vedena jeho národnost jako *židovská* a státní příslušnost *protektorátní*. Skutečnost, že se v roce 1930 při sčítání lidu hlásil k národnosti německé, je neměnná. To znamenalo značný problém, protože podle zákona č. 33/1945 Sb. mělo být všem osobám německé národnosti odejmuto československé státní občanství. Výjimku tvořili pouze Němci či Maďaři, kteří se v době takzvaného ohrožení republiky (začátek stanoven na 21. květen 1938) úředně hlásili jako Češi nebo Slováci a antifašisté, kteří se neprovinili proti českému a slovenskému národu a buď se činně účastnili boje za osvobození, či byli perzekuováni nacistickým režimem.³⁴⁴

Ve zmíněném zákoně ale nebylo specificky určeno, jak se má Němec, Maďar, Čech či Slovák identifikovat. Uplatňování zákona proto vedlo k tomu, že bylo hromadně odejímáno státní občanství, a to pouze na základě národnosti. Ti, kterým bylo povoleno podat žádost o navrácení československého občanství, ho nedostali automaticky. Při kladné odpovědi na žádost totiž dostali jen „prozatímní osvědčení o zachování státního občanství“. Skutečné občanství jim bylo navraceno nejdříve po volbách v roce 1946, většinou však až v letech 1947–1948.³⁴⁵

---

³⁴³ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

³⁴⁴ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33 ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1945, částka 17, s. 57-58 [vid. 7.5.2019], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/017-1945.pdf>.

³⁴⁵ PORTMANN, Kateřina: „Jednou Němec, vždycky Němec“ – německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce, in: PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina (eds.): *„Nechtění“ spoluobčané. Skupiny*

Osoby, které pozbyly československé občanství, byly také označeny za „státně nespolehlivé“ (podle vládního nařízení č. 4/1945 Sb.). To ovšem pro jedince znamenalo značný problém. Život v ČSR přinesl pro tyto lidi řadu omezení a opatření, které je v podstatě vyřadily z občanské společnosti.³⁴⁶ Možnost vycestování, například, by tedy byla zcela nemožná.

Po výše nastíněné korespondenci je v dochovaných dokumentech o Otto Straschnovovi malá odmlka. Jeho jméno se však opět vrací do hry v roce 1948. 3. února tohoto roku přišla okresnímu velitelství SNB v Praze žádost od Ústředního národního výboru Prahy o sdělení národní spolehlivosti Otty a jeho rodiny z důvodu žádosti o změnu příjmení. Za deset dní přišla odpověď s tím, že JUDr. Otto Straschnov se v místě svého bydliště těší dobré pověsti a nebylo zjištěno nic závadného ohledně jeho státní spolehlivosti. Dalšího dne přišel k tomuto prohlášení dovětek, že podle správcové domu Marie Klemetové měli Straschnovovi již od přistěhování se v roce 1938 mezi sousedy dobrou pověst, pouze se v jejich rodině „*snad prý mluvilo německy*“.³⁴⁷ Dne 21. února byl Otto Straschnov znovu pozván k výslechu ve věci změny jeho jména, při kterém však nebylo zjištěno nic nového.

9. června 1948 tedy Zemský národní výbor povolil Ottovi změnu příjmení ze *Straschnov* na *Strašnov*, 33 měsíců od podání jeho žádosti. Tento jednoduchý proces tedy trval více než 2,5 roku, což vypovídá o značné nevoli československých úřadů. Změna jména se vztahovala i na jeho manželku Annu. V listopadu 1948 si pak Ota Strašnov podal přihlášku ke změně trvalého bydliště na již zmíněnou adresu Sámova č. 28 v pražských Vršovicích, kde bydlel od listopadu 1940. V této přihlášce je kromě římskokatolického náboženství, české národnosti a československé příslušnosti v Otových údajích uvedeno, že pracoval jako úředník^{348, 349}.

Co se týče národnosti Anny Strašnovové, tak ta na základě prezidentského dekretu č. 33/1945 Sb.³⁵⁰ ztratila československé státní občanství. Je zvláštní, že k tomu došlo, protože v dokumentech byla její národnost během války uváděna jako česká a podle § 4 daného dekretu se provdané ženy a nezletilé děti posuzovaly zvlášť, tedy národnost Otty v jejím případě nehrála roli. Pouze v roce 1930, při posledním sčítání lidu, se hlásila společně s manželem k německé národnosti. V případě státní příslušnosti byla vždy vedena jako československá či protektorátní

---

obyvatel perzekuovaných či marginalizovaných z politických, národnostních, náboženských i jiných důvodů v letech 1945–1989. Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, Liberec 2018, s. 32.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 strašnov otto.

³⁴⁸ V jiném dokumentu z téhož roku je uváděno jeho povolání jako *tajemník*.

³⁴⁹ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. strašnov.

³⁵⁰ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., c. d.

příslušnice. Je tedy očividné, že se zde uplatňoval jakýsi princip kolektivní viny, kdy se s osobami ze smíšených manželství často zacházelo jako s Němci. Sice nemuseli republiku opustit během odsunu německého obyvatelstva, museli ale absolvovat velice složitý proces žádostí k získání „osvědčení cti“.

Podle dekretu č. 33/1945 mohly osoby, které pozbyly československé státní občanství, do šesti měsíců od stanoveného dne (tento den měl být určen vyhláškou ministra vnitra, otištěnou ve Sbírce zákonů a nařízení) žádat o jeho vrácení. Žádost o vrácení občanství Anna Strašnovová podle své výpovědi podala, ovšem pravděpodobně dříve, než byl určen termín pro tyto přihlášky. 6. září 1950 pak bylo s Annou vedeno trestní řízení kvůli přestoupení § 12 zákona č. 52/1949 Sb.³⁵¹ V tomto paragrafu je uvedeno, že prováděcí předpisy mohou stanovit skutečnosti, kdy „určitým dnem pozbudou platnosti všechna hlášení pobytu nebo hlášení pobytu některých osob, učiněná podle dosavadních předpisů“. V takovém případě bylo na osoby, jejichž hlášení pobytu pozbylo platnosti, nahlíženo jako by jejich pobyt v obci započal tímto dnem. Poté se takoví lidé museli znovu nahlásit ve stanovené lhůtě. To Anna Strašnovová neudělala, stejně jako se nepřihlásila podle vyhlášky ministra vnitra č. 119 ze dne 18. května 1949 k vrácení československého státního občanství³⁵². Ačkoli, jak již bylo výše zmíněno, ve své výpovědi Anna uvedla, že se o navrácení občanství již přihlásila, neprovedla to ve stanovené lhůtě od 1. června do 30. listopadu 1949, ale již dříve, čímž její žádost pozbyla platnosti. Tím, že nepodala žádost o navrácení československého státního občanství ve stanovené lhůtě, se automaticky stala cizincem a tím pádem měla povinnost se podle zákona č. 52/1949 Sb. nahlásit k pobytu na území ČSR. Anna Strašnovová však, podle své výpovědi, tyto náležitosti neznala a žila v domnění, že díky své žádosti o navrácení československého občanství se stále považuje za československou státní příslušnici až do jejího vyřízení a zmíněné předpisy se na ni tedy nevztahují.³⁵³ Pravděpodobně se za československou příslušnici i osobně považovala a nevnímala potřebu se o své občanství dále starat.

---

³⁵¹ Zákon č. 52 ze dne 23. února 1949 o hlášení obyvatelstva a o povolování pobytu cizincům. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1949, částka 20, s. 185-189 [vid. 30.3.2019], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1949/020-1949.pdf>.

³⁵² Vyhláška ministra vnitra č. 119 ze dne 18. května 1949 o lhůtě k podávání žádosti o vrácení státního občanství osobám německé národnosti. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Automatizovaný systém právních informací [online]. 1949, částka 39, s. 400 [vid. 30.3.2019], <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1949/039-1949.pdf>. Tato vyhláška doplňovala § 3 prezidentského dekretu č. 33/1945 Sb. (o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské) o lhůtu, ve které si mohly osoby německé národnosti, které podle zákona 33/1945 pozbyly československé státní občanství a měly trvalé bydliště na území ČSR, podat žádost na ONV svého bydliště o jeho vrácení. Tato lhůta byla stanovena na rozmezí od 1. června 1949 do 30. listopadu 1949.

³⁵³ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/10 strašnov anna.

Trestní řízení s Annou Strašnovovou dopadlo tak, že byla ještě téhož dne odsouzena k pokutě ve výši 100 Kčs (v případě nedobytnosti peněžité pokuty k trestu vězení na 24 hodin), kterou zaplatila. Možnost odvolání se proti rozsudku Anna nevyužila. Celé toto trestní řízení je poněkud zvláštní, protože 20. července 1950 přišel Anně Strašnovové výměr od Ústředního národního výboru v Praze, který oznamoval, že bylo vyhověno žádosti dotyčné o navrácení československého státního občanství.³⁵⁴

Jak můžeme vidět, Strašnovovi byli kvůli svému původu diskriminováni nejen během nacistické okupace, ale i v poválečném Československu. To byl bohužel případ více Židů. Sice přežili hrůzy holocaustu, ale kvůli svému rodnému německému jazyku a tomu, že se při sčítání lidu v roce 1930 hlásili k německé národnosti, zažívali trauma, ústrky a odmítání i nadále po válce. Mnozí byli vyhnáni během tzv. divokého i organizovaného odsunu a nebo, jako v případě rodiny Strašnovových, museli snášet nepříjemnosti ve své rodné zemi. To se týkalo také například přidělu potravin. Množství potravin pro osoby označené za Němce se, od druhé poloviny května 1945, příliš nelišilo od toho, které dostávali Židé (označení norimberskými zákony) během let nacistické okupace.³⁵⁵ S lidmi bez státního občanství bylo zacházeno jako s „méněcennými“, neměli běžná občanská práva, jako například právo volit, a tím se dostali na okraj společnosti. Je tedy naprosto děsivé, když si představíme, že Strašnovovi, kteří v důsledku židovského původu Oty zažívali ústrky a ponižování v letech nacistické okupace, byli stejně šikanováni i po jejím konci.

Poslední informace o Oto Strašnovovi je údaj z 26. listopadu 1951 na přihlášce trvalého pobytu občana, ve kterém je uvedeno, že odcestoval do Asunciónu v Paraguayi.³⁵⁶ Zdá se tedy, že se Oto Strašnovovi v jeho 71 letech konečně podařilo uskutečnit záměr odstěhovat se do Jižní Ameriky a snad se i shledat se synem Jiřím. Zda se podařilo vycestovat i jeho manželce Anně v dochované dokumentaci chybí.

Jiří Straschnov žije ve městě Sarasota na Floridě pod jménem George J. Straschnov, M. D. Je členem sdružení opery v Sarasotě a i ve svých pětadevadesáti letech stále velice kulturně aktivní.³⁵⁷

---

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ PORTMANN, Kateřina: „*Jednou Němec, vždycky Němec*“, c. d., s. 34.

³⁵⁶ Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, sign. strašnov.

³⁵⁷ Korespondence s panem George Straschnovem, 3.12.2019.

5. Závěr

Holocaust a takzvané konečné řešení židovské otázky je kapitola z dějin, o které bylo napsáno již mnoho, a přesto je to téma, které je stále v popředí zájmu jak historické obce, tak široké veřejnosti. Domnívám se, že právem. Události, ke kterým v průběhu oněch sedmi let války došlo, mají stále co říci a stále je čemu se z nich naučit.

Jak je vidět i v této diplomové práci, antisemitismus nebyl konstruktem německého nacionálního socialismu, ale měl kořeny v evropské společnosti již dlouho před tím. I proto bylo pro Adolfa Hitlera a jeho nacisty tak jednoduché obrátit většinové obyvatelstvo proti této skupině lidí, a to bez jakýchkoliv skutečně pádných a oprávněných důvodů. Podhoubí ničím neopodstatněné nenávisti pak vydalo své plody v podobě zhoubné a zdrcující statistiky více jak pěti milionů mrtvých, která ale ničím neubírá na tragédiích jednotlivých osudů. I to bylo záměrem této diplomové práce; přiblížit konkrétní případy lidí, kteří byli obyvateli našeho univerzitního města Liberce.

Cílem práce bylo ilustrovat na příbězích čtyř advokátů z Moskevské ulice a jejich příbuzných, jak se mohly lišit jejich osudy, ačkoli až do roku 1938 žili bok po boku ve stejném městě za stejných podmínek, a zároveň jak různorodá byla skupina *židovského* obyvatelstva postižená nacistickými rasovými zákony. „Grupismus“, o kterém ve své práci píše Rogers Brubaker,³⁵⁸ tedy paradox skutečnosti, že skupina vydávána za unitární celek, jejíž jednotlivé prvky jsou si naprosto rovny, v tomto případě Židé podle norimberských zákonů, je ve skutečnosti naprosto nehomogenní, je na výše popsaných osudech čtyř libereckých právníků dobře vidět. V transportu „B“, který 21. října 1941 odjel z Prahy do lodžského ghetta jel společně henleinovec a přítel německých nacionálních socialistů Gustav Glaessner s Leopoldem Langsteinem, předsedou liberecké židovské náboženské obce a oddaným Židem. Oba se stejným označením, oba se stejným osudem bez možnosti výběru.

Příběhy Arthura Neustadtela, Leopolda Langsteina, Gustava Glaessnera a Otty Straschnova i jejich rodinných příslušníků jsou ukázkou toho, co státní politika mohla udělat čtyřem libereckým občanům, pracujícím denně ve stejné ulici, a zároveň jak rozdílní mohli být, ačkoli podle nacistické teorie byli všichni stejní, všichni byli „*Jude*“.

Arthur Neustadtel, nejstarší ze čtyř zmíněných advokátů, pocházel z Vídně a v Liberci žil se svou manželkou Irmou a třemi dětmi. V Liberci došlo k rozvodu jeho manželství a smrti

---

³⁵⁸ BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups* c. d., s. 7-8.

nejstaršího z dětí, syna Kurta. Arthur sám se označoval za žida, ačkoli nebyl členem náboženského společenství, jeho manželka byla také židovského vyznání. V září 1938 Arthur odešel do Plzně a odtud pak v listopadu do Prahy. Zde se všemožně snažil získat povolení k odjezdu do Ameriky. V srpnu 1939 mu však bylo odepřeno potvrdit protektorátní občanství a k odjezdu tak nedošlo. V prosinci roku 1941 se oženil s Irenou Wittnerovou, vdovou židovského vyznání, u které v Praze bydlel. Již několik dní po svatbě museli odejít ze svého bytu, protože byli zařazeni do transportu do ghetta Terezín. Odtud, po dvou letech, byli posláni dále na východ, do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Zde Arthur i Irena zemřeli někdy v průběhu prosince 1943.

Děti Arthura, Hans a Greta, válku přežily. Obě odešly do Vídně, kde si našly partnery, se kterými ve druhé polovině roku 1938 emigrovali do Kolumbie. Hans s manželkou Hermínou zůstali bezdětní, Gretě a jejímu muži Karlovi se narodila dcera Eva Erica. Eva v Kolumbii založila rodinu, která zde žije dodnes. S její dcerou, Patricií Rincon Mautner, se mi podařilo navázat kontakt a s její pomocí tak doplnit rodinný příběh. Tyto poznatky získané za pomoci metody orální historie byly cenným zdrojem informací při rekonstrukci osudů Neustadtlových.

Leopold Langstein pocházel z hluboce věřící židovské rodiny, jeho otec i on sám vykonávali funkci předsedy liberecké židovské náboženské obce. V Liberci Leopold žil se svou ženou Irmou a dcerou Elizabeth. Na konci září 1938 také oni opustili své bydliště a odešli do Prahy. Langsteinovi se snažili získat povolení k opuštění Protektrátu Čechy a Morava a odjet do nějakého bezpečnějšího evropského státu. V květnu 1939 bylo celé rodině odejmuto protektorátní státní občanství a 21. října 1941 byli transportem deportováni do ghetta Lodž v okupovaném Polsku. Zde Leopold i Irma Langsteinovi zahynuli. Dcera Elizabeth válku přežila a v listopadu 1948 vystoupila z židovské náboženské obce.

Gustav Glaessner se narodil do židovské rodiny, ovšem již ve svých čtrnácti letech konvertoval ke katolictví. Za ženu si vzal Mariannu, jejíž rodiče byli také židovského vyznání, ovšem Marianna se hlásila k římskokatolické církvi. Gustav byl členem Sudetoněmecké strany a sympatizoval s německým nacionálním socialismem. Glaessnerovi měli dva syny, se kterými bydleli v Liberci. Po záboru pohraničí v říjnu 1938 zůstala rodina v Liberci, narozdíl od jejich výše zmíněných spoluobčanů. V listopadu byl ale Gustav předvolán k výslechu u gestapa a následně s rodinou vypovězen z města pryč. Odešli tedy do Prahy. Zde se, podobně jako předchozí rodiny, Glaessnerovi snažili získat potřebná povolení k opuštění země. Jejich plánem bylo vystěhovat se do Kanady, kterou poté změnil na Austrálii. Tento plán se jim ale uskutečnit nepodařilo. Dne 21. října 1941 byla celá rodina zařazena do transportu do Lodže, kde zemřeli.

Poslední advokát z liberecké Moskevské ulice, Otto Straschnov, jako jediný hrůzy druhé světové války přežil. Sám se hlásil k židovské víře a německé národnosti, za manželku si ale vzal ženu katolického vyznání a české národnosti. V Liberci se jim narodil syn Jiří. Straschnovovi opustili Liberec již počátkem roku 1938 a odstěhovali se do Prahy. V lednu 1939 se Otto nechal pokřtít v katolickém kostele, zřejmě ze snahy uchránit sebe a svou rodinu před nacistickou rasovou represí. Také tato rodina nechtěla v Praze zůstat a snažili se získat povolení k vystěhování se do jižní Ameriky. Syna Jiřího poslali, pravděpodobně někdy během roku 1938, na studia do Anglie. V lednu 1940 pozbyli Straschnovovi státní občanství Protektorátu. Ani Ottovi se nevyhnul odsunový transport, byl do něj však zařazen až v únoru 1945. V ghettu Terezín se Otto Straschnov dočkal osvobození. Je velice pravděpodobné, že důvodem zařazení Otty do transportu až v úplném závěru války bylo jeho „smíšené“ manželství. Osoby z takových svazků byli často mezi posledními deportovanými a díky tomu se v mnoha případech dožili konce války. Podobným případem byl i bratr Gustava Glaessnera, Bedřich. Také on si vzal za ženu nežidovku české národnosti a válku přežil, i přes to, že se v jeho legitimaci červenalo písmeno „J“ označující ho za Žida.

Po konci války Straschnovovi nepřestávali se snahou získat povolení k odjezdu z ČSR. Je to naprosto pochopitelné vzhledem k tomu, že svého syna Jiřího neviděli již minimálně osm let. Ovšem ani po osvobození se nesetkali s pochopením úřadů. Problémem bylo, že se Straschnovovi v roce 1930 hlásili k německé národnosti. Nakonec se Ottovi, a snad i jeho manželce, podařilo z Československa odjet, ale až v roce 1951, tedy když bylo Ottovi již 71 let.

Adolf Hitler a jeho nacistická strana proměnili Židy z běžných občanů na cíle teroru, vykořisťování a šikany, a to vše ve jménu zvrácené rasové politiky. To byl pro tyto lidi naprostý šok, protože se z mnohdy privilegované vrstvy obyvatel, jak tomu bylo také v případě čtyř libereckých advokátů, kteří byli součástí vzkvétající komunity, zvyklí na dobré společenské postavení, cestování a podobně, dostali na naprosté dno, bez jakékoli svobody pohybu a jen s minimálními právy. Z někdejších právníků a významných občanů Liberce se stali nejposlednější lidé v teroru německého nacionálního socialismu.

Na příběhu Otty Straschnova je vidět, že perzekuce lidí označených takzvanými norimberskými rasovými zákony za Židy, často nekončila v květnu 1945, ale pokračovala i v osvobozeném Československu. Jen byla vyměněna otázka rasy za otázku národnosti.

6. Použité zdroje informací

6.1 Prameny

6.1.1 Archivy

Národní archiv Praha:

fond Policejní ředitelství v Praze.

fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích.

fond Ministerstvo vnitra – prezidium

Státní okresní archiv Liberec, fond Sčítací operáty 1921.

Stavební archiv města Liberec.

Soukromý archiv rodiny Mautner.

6.1.2 Orální historie

Korespondence s paní Patricií Rincon Mautner, 18.11.2019, 20.11.2019.

Korespondence s panem George Straschnovem, 3.12.2019.

Telefonický rozhovor s panem Walterem Weberem, 22.4.2019.

6.1.3 Online zdroje

Ancestry, Genealogické webové stránky, <https://www.ancestry.com/>.

Automatizovaný systém právních informací (ASPI) – Stejnopis sbírky zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské, [online], <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/>.

Geni.com, A MyHeritage Company, Genealogické webové stránky, <https://www.geni.com/>.

Holocaust.cz, databáze obětí, <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>.

JewishGen, databáze židovských osob, <https://www.jewishgen.org/databases/>.

Národní archiv Kew v Londýně, fond Public Record Office, sign. HO 294/612 a HO 294/613. Seznamy dostupné online: http://webpace.webring.com/people/fc/czechandslovakthings/WW2_CRTF_regind.htm.

Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939, in: *holocaust.cz* [online], 10.9.2016 [vid. 1.4.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/protizidovske-zakony-a-narizeni/narizeni-risskeho-protektora-v-cechach-a-na-morave-o-zidovskem-majetku-ze-dne-21-cervna-1939/>.

Yad Vashem, databáze obětí, <https://yvng.yadvashem.org/>.

Zákon o říšském občanství, in: *holocaust.cz*, [1.8.2016] [vid. 11.9.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-bez-zdi/protizidovske-zakony-a-narizeni/zakon-o-risskem-obcanstvi/>.

6.1.4 Soudobý tisk

Reichenberg Zeitung.

6.1.5 Filmové dokumenty

SHOAH (rež. Claud Lanzmann, Francie, 1985).

6.2 Literatura

6.2.1 Tištěné publikace

ALY, Götz: „*Konečné řešení*“. *Přesun národů a vyhlazení evropských Židů*. Argo, Praha 2006. ISBN 80-7203-833-8.

BALÍK, Stanislav; POLEDNÍK, Petr: 15. březen 1939, in: *Bulletin advokacie*, roč. 3, 2009, s. 6-7. ISSN 1210-6348.

BENDA, Jan: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*. Karolinum, Praha 2013. ISBN 978-80-246-2119-7.

BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Prostor, Praha 2015. ISBN 978-80-7260-310-7.

BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, 2004. ISBN 0-674-01539-8.

ČAPKOVÁ, Kateřina; FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Paseka, Praha – Litomyšl 2008. ISBN 978-80-7185-840-9.

ČERNÝ, Bohumil: Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, Academia, 1999. S. 55-71. ISBN 80-200-0615-X.

ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

GERLACH, Christian: Konference ve Wannsee, osud německých Židů a Hitlerovo zásadní politické rozhodnutí vyvraždit všechny Židy v Evropě, in: MILOTOVÁ, Jaroslava; HÁJKOVÁ, Anna (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 2008*, S. 314-368. ISBN 978-85924-58-9.

GRUENBAUM, Thelma: *Nešarim. Child Survivors od Terezín*. Vallentina Mitchell, Londýn, Portland 2004. ISBN 0-85303.

HÁJKOVÁ, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, Academia, 1999, s. 45-54. ISBN 80-200-0615-X.

HOUMØLLER, Sven: *Slægten Bahnsen*. Bianco Lunos Bogtrykkery, Kodaň 1952.

Jarvis Member Federation of Distributors Newsletter, č. 13, listopad 2000, s. 1.

KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991. ISBN 80-200-0389-4.

KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Dialog, Liberec 1996. ISBN 80-86761-13-4.

KOBER, Jan: *Advokacie v českých zemích v letech 1848-1994*, Česká advokátní komora, Praha 1994.

KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Sefer, Praha 1994. ISBN 80-900895-9-3.

LAUŠMANOVÁ, Sabina: „Nechtění obyvatelé“ – osud rodiny Perlmann. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2019.

LHOTOVÁ, Markéta: Carl König a liberecká synagoga. In: *Fontes Nissae–Prameny Nisy. XI/2010*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2010, s. 113-152. ISBN 978-80-7372-706-2. ISSN 1213-5097.

LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Liberec 2015. ISBN 978-80-87266-19-9.

LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 104-120. ISBN 80-7083-666-0.

LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013. ISBN 978-80-87266-14-4.

LOZOVIUK, Petr: *Evropská etnologie ve střeoevropské perspektivě*. Univerzita

Pardubice – Fakulta humanitních studií, Pardubice 2005. ISBN 80-7194-752-0.

MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017. ISBN 978-80-7422-484-3.

MILOTOVÁ, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. Geneze a činnost od počátku roku 1940, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, Academia, 1999. ISBN 80-200-0615-X, s. 10-29

MOUFFE, Chantal: Carl Schmitt a paradox liberální demokracie, in: *Filosofický časopis*, roč. 55, 2007, č. 6, s. 899-914, ISSN 0015-1831.

OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Argo, Praha 2010. ISBN 978-80-257-0213-0.

PETRŮV, Helena: *Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Auditorium, Praha 2011. ISBN 978-80-87284-19-3.

PORTMANN, Kateřina: „Jednou Němec, vždycky Němec“ – německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce, in: PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina (eds.): *„Nechtění“ spoluobčané. Skupiny obyvatel perzekuovaných či marginalizovaných z politických, národnostních, náboženských i jiných důvodů v letech 1945–1989*. Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, Liberec 2018. ISBN 978-80-88292-06-7. s. 28-43.

RYCHLÍK, Jan: Překračování hranic a emigrace v Československu a východní Evropě ve 20. století, in: *Securitas Imperii*, roč. 2, 2016, č. 29. ISSN 1804-1612.

SAK, Tomáš: *Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference ve Wannsee*. Diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, fakulta filozofická, Plzeň 2017.

SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu*. Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci

s Terezínským památníkem, Praha 2000. ISBN 80-85864-97-5.

SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust – historie a varování*. Prostor, Praha 2015; Paseka, Praha a Litomyšl, 2015, ISBN 978-80-7260-322-0.

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

6.2.2 Elektronické zdroje

BEDNAŘÍK, Petr; BRÖSSLEROVÁ, Růžena; ŠTĚPKOVÁ, Tereza: Osvětim, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/koncentracni-tabory/osvetim/>.

BLODIG, Vojtěch: Ghetto Terezín 1941-1945, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 7.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/>.

BLODIG, Vojtěch: Propagandistická funkce Terezína, in: *holocaust.cz* [online], 22.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/>.

BLODIG, Vojtěch: Poslední transporty a konec války v Terezíně, in: *holocaust.cz* [online], 23.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/posledni-transporty-a-konec-valky-v-terezine/>

STRÁNSKÝ, Matěj: Zkrášlovací akce a návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže v Terezíně (1944), in: *holocaust.cz* [online], 23.8.2019 [vid. 10.12.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/zkraslovaci-akce-a-navsteva-mezinarodniho-vyboru-cerveneho-krize-v-terezine-1944/>.

ŠIMÍČEK, Petr: Protokol konference ve Wannsee (20. ledna 1942), in: *Moderní dějiny* [online], 31.7.2012 [vid. 2. 12. 2019], dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-z-konference-ve-wannsee-20-ledna-1942/>.

Holocaust.cz, <https://www.holocaust.cz/>.

Juan Neustadtel S.A.S, <https://neust.com.co/>.

Parte Renaty Herz, in: *The Globe and Mail*, 23.–25. června 2005, dostupné z: <https://www.legacy.com/obituaries/theglobeandmail/obituary.aspx?n=renata-maria-herz&pid=189819726>.

Parte Roberta Herze, in: *The Globe and Mail*, 12. června 2007. Dostupné z: <https://www.legacy.com/obituaries/theglobeandmail/obituary.aspx?n=robert-herz-aka-robin&pid=189838100>.

Tkání a tkací technika, webová stránka, která vznikla jako bakalářská práce na TUL, fakulta textilní, <http://tkani.webzdarma.cz/>.

Seznam obrazových příloh

1. Rodina Arthura Neustadtela
2. Rodina Leopolda Langsteina
3. Rodina Gustava Glaessnera
4. Rodina Otty Straschnov

Obrazová příloha

Příloha 1: Rodina Arthura Neustadtela

Exlibris knihovny Arthura Neustadtela

(zdroj:

http://lootedculturalassets.de/index.php/Detail/Object/Show/object_id/214164)

Vila Neustadtelových, ul. Janáčkova 846/12

Podoba domu z 80. let 20. století
před stavebními úpravami

(zdroj: Stavební archiv města Liberec,
ulice Janáčkova čp. 846/12, 846/I,
Miroslav Stehlík, r. 1982–1993.)

Dnešní podoba domu

(foto autorka)

Arthur Neustadtel s vnučkou Evou
(v pozadí dům Artura v Janáčkově ulici)

Eva Erica Mautner

Greta Mautner s dcerou Evou
(fotografie z rodinného archivu rodiny)

Hermína Neustadtel (snacha)
(<https://www.geni.com/people/Hermine-Mini-Goldberger/6000000034498348550>)

Příloha 2: Rodina Leopolda Langsteina

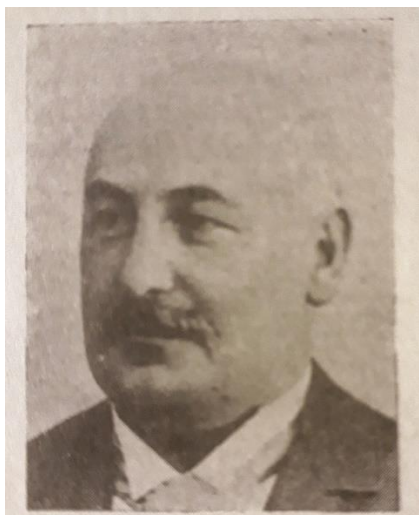
Leo Langstein

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II - všeobecná spisovna – 1931-1940, k. 8295, sign. L 326/22 Langstein Leo)

Irma Langstein (manželka)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II - všeobecná spisovna – 1931-1940, k. 8295, sign. L 326/23 Langstein Irma)

Heinrich Langstein (otec)

(ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, 2007. S. 36.)

Příloha 3: Rodina Gustava Glaessnera

Gustav Glaessner

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II –
všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2513,
sign. G 508/3 Glaessner Gustav.)

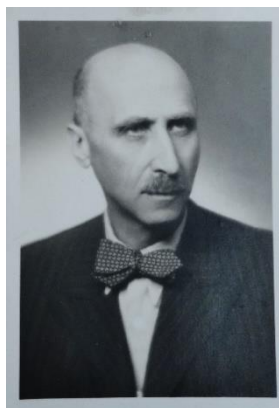
Marianna Glaessnerová (manželka)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II –
všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2514,
sign. G 510/2 Glaessner Mariana)

Herbert Glaessner (syn)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství
v Praze 1931-1940,1
sign. G 459/68 Glässner Herbert)

Bedřich Glaessner (bratr)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II
- všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 2513,
sign. G 508/2 Glassner Bedřich)

Dům Glaessnerových, Masarykova ulice
(tehdejší Bayerova) č. 18 (foto autorka)

Fritz Illner (švagr)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1941-1950, signatura I 50/2 Illner Bedřich, žádost o vydání občanské legitimace.)

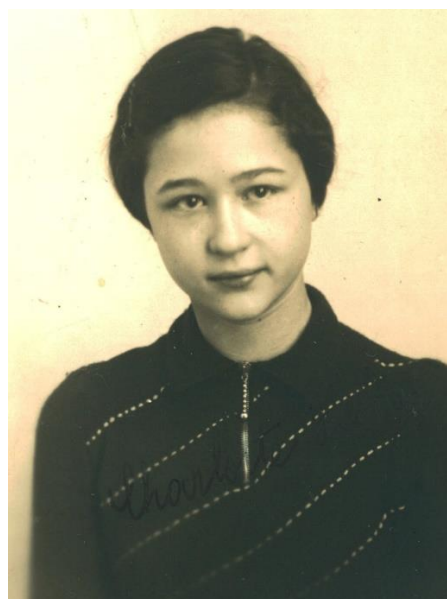
Gert Illner (synovec)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1941-1950, sign. I 50/3 Illner Gert, žádost o vydání občanské legitimace.)

Johanna Illner (neteř)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1931-1940, sign. I 44/18 Illnerová Jana, žádost o vydání cestovního pasu.)

Charlotta Illner (neteř)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1931-1940, sign. I 44/16 Illnerová Šarlota, žádost o vydání cestovního pasu.)

Příloha 4: Rodina Otty Straschnova

Otto Straschnov

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II - všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/5 Strašnov Otto.)

Anna Straschnovová (manželka)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II - všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/10 Strašnov Anna.)

George J. Straschnov (syn)

(<https://www.heraldtribune.com/photogallery/LK/20181022/NEWS/102209997/PH/1>, [vid. 22.10.2018].)

Richard Straschnov (bratr)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II - všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/1 Straschnov Richard.)

René Straschnov (synovec)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II - všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 11109, sign. S 6539/1 Straschnov Richard.)

Bettyna Straschnovová (neteř, švagrová)

(NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1931-1940, sign. S 6679/6 Straschnovová Alžběta.)